

CHARLES TILLY

?

?

?

NEDEN

?

?

Düşüncelerimizin
ve Davranışlarımızın
Altında Yatan
Nedenler...

?

?

?

?

Çeviren
Ahmet FETHİ

?

-12

NEDEN

**Düşüncelerimizin
ve Davranışlarımızın
Altında Yatan
Nedenler...**

CHARLES TILLY

Çeviren
Ahmet FETHİ

CHARLES TILLY

Charles Tilly, Harvard ve Oxford Üniversiteler'inde öğrenim gördükten sonra, Delaware, Harvard, Toronto ve Michigan Üniversiteleri'nde ders vermiştir. Halen Columbia Üniversitesi'nde Joseph L Buttenvveiser sosyal bilimler profesörüdür. Çalışmaları, 1500'lerden itibaren özellikle Avrupa'da yaşanan geniş kapsamlı sosyal değişimlere ve değişimin toplumsal eylem politikasıyla ilişkisine odaklanır. Türkçeye çevrilmiş diğer kitapları şunlardır: *Avrupa'da Devrimler 1492-1992* (Literatür Yayıncılık, 2005); *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu* (imge Kitabevi Yayınları, 2001).

AHMET FETHİ

Ahmet Fethi, 1959 yılında doğdu. 1990'dan beri çeviri yapıyor. Bugüne kadar elliyi aşkın çeviri kitabı yayımlandı. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: *Kadınların Tarihi* (5 cilt), George Duby, Michelle Perrot; *Dünya Sinema Tarihi*, G. N. Smim; *Edebiyat ve Tanrılar*, Roberto Calasso; *Akdeniz: Bir Denizin Portresi*, Ernle Bradford; *Yatay Toplum*, M. Friedman; *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, Feroz Ahmad; *Manc'tan Foucault'a İdeoloji*, Michelle Barret; *Düşük Yoğunluklu Demokrasi*, Noam Chomsky, Samir Amin; *Teorinin Sefaleti*, E. P. Thompson; *Tarihsel Sosyoloji: Bloch'tan Wallerstein'a Görüşler ve Yöntemler*, Theda Skocpol; *Medya Demokrasisi: Medya Siyaseti Nasıl So'mürgeleştirir?* Thomas Meyer; *Altı Bardakta Dünya Tarihi*, Tom Standage; *Marx'm Siyaset Yazıları; Marx'm Felsefi Yazıları; Marx'ın Ekonomik Yazıları; İslamiyet ve Demokrasi*, J. L. Esposito, J. O. Voli; *Avrupa'da Demokrasi Üzerine Düşünceler*, Giuseppe Mazzini; *Shakespeare ve Marx*, Gabriel Egan; *Avrupa Birliği Politikalarına Giriş Rehberi*, Nicholas Moussis; *Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası*, Elisabeth Özdalga, Sune Persson; *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, William Hale.

İçindekiler

7	Önsöz
11	Neden göstermenin nedeni ne?
41	Görenekler
69	Öyküler
103	Kodlar
131	Teknik anlatımlar
159	Nedenleri uzlaştırma
181	Kaynakça

Önsöz

İnsanların neden kendi yaptıklarına, başkalarının onlara yaptıklarına ya da daha genel olarak dünyada olup bitenlere neden gösterdiklerini hiç merak ettiniz mi? Ben ettim ve kendimi bu kitabı yazarken buldum. Bu kitabı yazmak beni alışılmış güzergâhının, devrimler ve demokratikleşme gibi büyük ölçekli siyasal süreçleri çözümüleme güzergâhının dışına itti. Beni güzergâhın dışına savuran iki farklı rüzgârdı.

Birincisi, kişide iletişim araçlarının, öğrencilerin ve meslektaşların olan sosyal bilimcilerin, karmaşık toplumsal görüngüleri hep aynı şekilde açıkladıklarını fark ettim ve neden düzenli olarak birkaç etkili aktörün kararlarına odaklanıp, tahmin edilmeyen sonuçları, artımlı etkileri ve kesintisiz, toplumsal etkileşim müzakarelerini ihmal ettiklerini merak ettim. Her şeyden önce, hem kişisel deneyimim hem mesleğim gereği yaptığım toplumsal süreç incelemeleri, insanların bilinçli olarak planladıkları şeyleri nadiren tam olarak gerçekleştirdiklerini ve olayların tahmin ettiklerinden farklı bir biçimde geliştiğini gördüklerini düşünmemeye yol açmıştı. O halde, neden insanların toplumsal süreçlerle ilgili betimlemeleri ve açıklamaları ezici ölçüde bilinçli tartışmayı vurguluyor?

İkincisi, pek çok toplumsal sürecin, söz gelişi, kendi kendine konuşmaktan ya da bir büyük ustanın satranç hamlelerini planlamasından ziyade yoğun bir söyleşiye benzediğine ilişkin hüznü iddiam, kimseyi pek fazla ikna etmedi. Bunun nederi, belki de, çok büyük bir toplumsal ölçekle ilgilenmemde. Belki de, bir betimlemeyi ya da açıklamayı anlaşılır ve inanılır kılmak için neyin gerekli olduğu konusunda yeterince düşünmemiş olmamdı. İyi ya da kötü, her iki meydan okumayı da kitapta uzun uzadıya ele almaya karar verdim. Sonuç karşınızda.

Neden göstermenin toplumsal bir etkinlik olduğunu ve bu nedenle geçerli nedenlerin, bir toplumsal durumdan diğerine değiştiğini keşfettiğimi bir an olsun iddia etmiyorum. Bu kitapta, Aristoteles'in şiir ve retorikle ilgili düşüncelerinden yararlandım. Bu akademik bir makale olsaydı, argüman çizgimi John Dewey ve George Herbert Mead üzerinden Amerikan Pragmatizmi'ne kadar götürürdüm. Bu çizgide, eleştirmen-felsefeci Kenneth Burke, güdülerin karşılığı olan sözcüklerin aslında içsel dünyaları değil, durumları tarif ettiğinde ısrarlıydı. Tuhaf bir biçimde, Burke bu iddianın köpekler için bile geçerli olduğunu öne sürdü; "*Kırsal kesimdeki parlak tüylü bir Terrier'in, kentteki serüvenleri şeker ve sert kaldırımlarda yürüyüşle sınırlı olan aşırı besili, şişman, nazlı bir Poodle'inkinden epeyce farklı bir güdü sözlüğü vardır.*" (Burke 1989: 127) Farklı köpek türleri, hareketleriyle, durumlarına bağlı olarak farklı nedenleri anlatıyorlardı.

Sosyolog C. Wright Mills, ünlü bir denemesinde, Burke'nin "*güdü sözlüğü*" düşüncesini aldı, toplumsal yanını açıkladı ve kendi formülasyonunu John Dewey'inkiyle açıkça özdeşleştirdi. Mills, Amerikan yaşam tarzına ve yönetim politikasına ilişkin etkili ve çok okunan eleştirilerde kullandığından çok daha gösterişli bir dille, şunları öne sürdü:

Güdü ithamının ve ikrarının ortaya çıktığı genel durum, ilk önce, dilli yaraüklann (ifâde edilmiş) programlarının toplumsal yürütümünü, yani başkalarının eylemlerine ve konuşmalarına göre yönlendirilen eylemleri ve programları kapsar; ikincisi, güdü ikrar ve ithamı, "*soru*" olarak bilinen konuşma biçimiyle birlikte vardır. Soruların arkasındaki durumlar, tipik olarak, ifadelerin analitik bakımdan "*kriz*" dediği *alternatif* ya da *beklenmeyen* programlar ya da eylemleri kapsar. Soru, genellikle motor bir yanıt değil, başka bir *sözel* eyleme yol açmasıyla ayırt edilir. Soru, *söyleşide* bir öğedir. (Mills 1963: 440)

Bu dopdolu pasajda ve aynı denemenin sonrasında Mills, güdü ikrarını ve isnadını neden göstermeyle eşidemeye ve onların toplumsal haklılaştırma, rasyonelleştirme ve onarma işini tamamladığını söylemeye yaklaşıyor.

Önünüzdeki kitap, ara sıra Aristoteles'e gitmek dışında, ayrın-

tılı kuramları açıklamaya, soy kütüklerinin izini sürmeye, diğer kuramcılarla aynılıklarımı ya da farklılıklarımı belirtmeye tek kelime harcamıyorum. Doğrusu, söyleşilerle ilgili bölüm, kavrayışlı Sosyolog Erving Gofrman'ın benzer konuları nasıl ele aldığıyla ilgili bir şeyler söylüyor. Ayrıca güç bir nokta ortaya çıkağında, benimkiler de dâhil olmak üzere, akademik eserlerden alıntılar yaparak biraz işin kolayına kaçıyorum. Bu alıntıları ilginç düşüncelerin izini sürmek isteyen öğrencilere ve bu düşünceleri nereden aldığımı merak eden uzmanlara yardım etmek için yapıyorum. Ama neden gösterme konusundaki argümanlarımın daha önceki çalışmalarla nasıl eklemlendiğini göstermek yerine, okurun her zaman karşılaştığı toplumsal durumlarda nedenlerin nasıl ortaya çıktığını anlamalarına yardım etmeye yoğunlaştım. Kitabın değerinin ölçüsü var olan literatürü geliştirip geliştirmediği değil, kitabı okuyanların "Neden?" sorusuna kendilerinin ve başkalarının verdikleri yanıtın, daha önce olduğundan daha açık ya da en azından farklı görüp görmedikleridir.

Bu arada, Andrew Abbott, Aaron Cicourel, Lynn Eden, Mona El-Ghobashy, Jack Katz, Douglas Mitchell, Katherine Newman, David Rothman, Robert Courtney Smith, Laura Tilly, Viviana Zelizer ve adlarını vermeyen iki okur bana paha biçilmez eleştiri, bilgi, öğüt ve cesaret verdiler. Tim Sullivan'ın kitabı yayımlama coşkusu, eziyeti değerlendirme sürecinde ruhumu diri tuttu. John Munk'un editörlük ustalığı, hızlı bir göz ile gevşek bir eli birleştirdi. Birinci Bölüm'ün daha önceki bir versiyonu, *Sociological Theory* 22 (2004), s. 445-455'te "Reasons Why" başlığıyla yayımlandı; o makalenin malzemesi, Amerikan Sosyoloji Derneği'nin izniyle burada yeniden kullanılıyor.

Neden göstermenin nedeni ne?

İlk gözlemciler yalnızca olanları anlamaya çalıştılar. 11 Eylül 2001'de, sabah saat 8:19'da, uçuş görevlisi Betty Ong, Amerikan Havayolları'nın Kuzey Carolina, Cary'deki Güneydoğu Rezervasyonlar Bürosu'nu aradı. Sabah saat 8'de Los Angeles'a gitmek üzere Boston'dan kalkan 11 sefer sayılı uçaktan arıyordu. Kuzey Carolina'daki Nydia Gonzalez'e ulaştı. Ong, Gonzalez'e, hava korsanlarının uçağı ele geçirdiklerini, diğer iki uçuş görevlisini bıçakladıklarını, en az bir yolcuyu öldürdüklerini, gözlerini yakan ve nefes almalarını zorlaştıran bir sprey sıktıklarını anlattı. (9/11 Report 2004: 5)

8:27'de Gonzalez, Ong'un çağrısını Teksas, Forth Worth'taki Amerikan Havayolları Operasyonlar Merkezi'nden nöbetçi müdür Craig Marquis'ye ilettili. Hemen hemen aynı sırada hava trafik kontrolörleri uçağın New York, Albany yakınlarında güneye doğru keskin bir dönüş yaptığını bildirdiler. "Bay Marquis, 'New York'a gidiyorlar!' diye bağırdığını anımsıyor. Korsanların uçağı yere indireceklerini varsayarak, 'Newark ve JFK'yı arayıp, bir uçak kaçırma olayı olduğunu söyleyin,' emrini verdi. Bay Marquis, 'Uçağın bir binaya dalacağını rüyamda görsem inanmazdım,' diyor." (CBS News 2002: 47) Emektar müdür Marquis, haklı olarak, 11 sefer sayılı uçağın kaçırmasını, daha önce yaşanan ve kaçırmanın para, sığınma ya da siyasi mahkûmların serbest bırakılmasını talep ettikleri olaylara benzetmişti. Uçağı, personeli ve yolcuları ödün koparmak için rehin aldıklarını sanıyordu. Hemen hemen aynı sırada, Boston Hava Trafik Kontrolörleri, Federal Havacılık Dairesi'nin Komuta Merkezi'ne, korsanların uçağı ele geçirmiş olabileceklerini söylüyordu. (Duenes.vd. 2004: Al 6) Uçaktaki olayları fısıltıyla anlatmaya devam eden Betty Ong, saat 8:38'de uçağın inişe geçtiğini bildirdi. Sesi saat 8:44'te aniden kesildi. (9/11 Report 2004: 6)

12 ♦ Neden

11 sefer sayılı uçağı kaçırınlar, Craig Marquis'nin tahmininin yanlışlığını çok geçmeden kanıtladılar. Gonzalez'in Betty Ong'la telefon görüşmesinin kesilmesinden iki dakika sonra, ABD Gümrük Hizmetleri'nin Başmüfettişi Kevin McCabe, New Jersey, Elizabeth'teki bürosunun penceresinden doğuya bakıyordu. Daha sonra Steven Briu'e anlattığına göre, "8:46'da Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpan ilk uçağı gördüğünde, kahvesini yudumlayıp, telefonda konuşuyordu. Uçağın ne kadar büyük olduğunu gördüğü için, bunun bir saldırı olabileceğini düşündü. Televizyonu açtı, sonra olanları öğrenmek için New York'ta Ticaret Merkezi'nde bulunan Gümrük Dairesi'ni aradı." (Brill 2003: 1)

McCabe'in merkezi aramasından birkaç dakika sonra, Bryant Gumbel, CBS News için Manhattan'dan yayın yapıyordu. Kimliği saptanamayan bir uçağın Dünya Ticaret Merkezi'ne çarptığını daha yeni duymuştu. 8:52'de telefonla bağlandığı ilk görgü tanığı, çarpma anında SoHo restoranda yemek bekleyen Stewart Nurick'ti. *"Gerçekten gördüm... Küçük bir uçağa benziyordu... İki gürültü duydum, binadan fırlamış gibiydi, sonra binanın tepesinde büyük bir ateş topu gördüm. Sonra muazzam bir duman ve aşağı düşen cam ve moloz yığını."* (CBS News 2002: 16) Biraz sonra, Marriott World Trade Center Hotel'in kapı görevlisi Wendell Clyne, Gumbel'a anlatıyordu:

GUMBEL Tamam, dışarıda duruyordunuz. Gördüklerinizi ve duyduklarınızı bize anlatın.

CLYNE: Önce bir patlama sesi duydum. Bir uçak geçiyor sandım. Sonra aniden, briketler, kâğıtlar ve her şey düşmeye başladı. Ve ben de düşen molozlardan ve camlardan sakınmak için içeri kaçtım. Sonra, durunca, çığlık atan bir adamın sesini duydum. O tarafa baktım ve yanmakta olan bir adam gördüm; hemen koşup üzerindeki ateşi söndürmeye çalıştım. Çığlık atıyordu. Yuvarlan, yuvarlan dedim; yapamadığını söyledi. Sonra başka bir adam geldi... ve üzerindeki alevleri söndürdü. (CBS News 2002: 17)

Saat yaklaşık dokuzu iki geçiyordu.

Gumbel üçüncü görgü tanığına döndü. Theresa Renaud, merkezin yaklaşık üç metre kuzeyinde, 8. Bulvar 16. Cadde' deki dairesinden Dünya Ticaret Merkezi'ni izliyordu. Renaud anlatıyordu:

Yaklaşık 10 dakika önce, 80. kat civarında büyük bir patlama oldu, dört ila sekiz kat etkilenmiş gibi görünüyor. Binanın hem kuzey hem doğu tarafından alevler fışkırıyor. Çok gürültülü bir patlamaydı, ardından alevler başladı ve sanki bina hâlâ içeriden yanıyor gibi. Aman, bir tane daha bir uçak daha çarptı [nefesi kesilir; çığlık atar]. Aman Tanrım! Bir uçak daha çarptı, başka bir binaya çarptı, tam ortasına uçtu. Aman Tanrım, binanın tam ortasına!

GUMBEL: Bu kez de [2. Kule'ye mi]?

RENAUD: Evet, evet, binanın tam ortasına... Kesinlikle... bile-rek...

GUMBEL: Neden kesinlikle bilerek diyorsun? RENAUD: Çünkü düpedüz tam üzerine uçtu. (CBS News2002:18)

Manhattan'ın merkezindeki bir itfaiye birliğiyle ilgili belgesel hazırlayan film yapımcısı Jules Naudet, ilk uçak Dünya Ticaret Merkezi'ne çarptıktan sonra itfaiye taburunun şefiyle birlikte olay yerine gitmişti. İkinci uçak diğer kuleye çarptığında, ilk vurulan Kuzey Kulesi'nin lobisindeki itfaiyecilerin çalışmalarını filme alıyordu: *"Aniden dışarıdan gelen bir patlama sesi duyduk; dönüp pencereden bakınca, avluya düşen alevli molozları gördüm, sonra radyodan 2. Kule'nin de başka bir uçak tarafından vurulduğunu duydum. Bunun yalnızca korkunç bir kaza olduğu düşüncesi yok oldu: New York saldırı altındaydı."* (CBS News 2002: 23) Washington da saldırı altındaydı. Şaşırtıcı bir felaket başlamıştı.

O Eylül sabahı kaçırılan ticari uçaklar New York'un Dünya Ticaret Merkezi'ne, Washington'ın Pentagon'una ve Pensilvanya'da bir tarlaya düşünce, tüm dünyada insanlar bunun nedenlerini sormaya başladılar. Birileri bu haince şiddete neden başvurdu? Neden Ame-

rika Birleşik Devletleri'ni hedef aldılar? Amerikalı yetkililer saldırıyı neden önlemedi? Gözlemciler, hızla olanları anlamaktan felaketin nedenlerini aramaya geçtiler. Olayı birebir yaşayanlar, bir bütün olarak olayın, hem maruz kaldıkları, tanık oldukları ya da neden oldukları özgül olayların nedenlerini bulma göreviyle karşı karşıyaydılar.

Olay yerinde, olağanüstü durum çalışanları çok fazla soru sormadan rutin işlerini yaptılar. Ancak çalışırken, gördükleri felaketin inanılır nedenlerini ciddi bir biçimde araştırmaya başladılar. Örneğin, New York İtfaiyesi İlk Yardım Görevlisi Gary Smiley, ambulansındaki radyo bir uçağın Dünya Ticaret Merkezi'nin 110. katı Kuzey Kulesi'ne (1. Kule) çarptığını dünyaya duyurduğunda, Brooklyn'in merkezinde fazla mesai yapıyordu. Çağrı saat 8:48'de geldi. Smiley'in ekibi birkaç dakika içinde Brooklyn Köprüsü'nü geçip Manhattan'a ulaşmıştı.

Smiley iki kule arasında bir güvenlik alanı yarattı. 1. Kule'den yeni çıkmış yaralı bir kadını sokağın karşı tarafına taşıyordu ki, kadın bir anda, "Uçak," diye bağırmaya başladı. Yukarı baktı ve ikinci uçağın Güney Kulesi'ne (2. Kule) çarptığını gördü. Saat 9:03'tü, ilk olaydan yalnızca 17 dakika sonraydı. Yıkıntılar üzerlerine düşmeye başladı, yolun orta yerinde kadını yere itip üzerine kapandı. Kopmuş, yanan bir insan kolu sırtını kavurdu. Olanları daha sonra, "Kaostu," diye anlatıyordu. "Herkes bir tarafa kaçıyordu. Sonra kafamda bir ışık yandı. Neler olduğunu tam olarak anladım.-1993'te bina bombalandığında oradaydım. Sokağın karşısındaki Millennium Otel'de 100 kişiyle ilgilendim. Yani, bunun bir saldırı olduğunu anlamıştım. İnsanlara bunu söylemeye başladık ve söylediklerimiz insanları harekete geçirdi." (Fink ve Mathias 2002: 33) Smiley, ilk önce, olanlar için kendi nedenlerini bulmaya çalıştı, sonra bu nedenleri diğer insanlara anlattı. Onun anlatımıyla insanlar yalnızca o nedenleri kabul etmekle kalmadılar, derhal harekete de geçtiler. Ambulansı daha güvenli bir yere çekti, Kuzey Kulesi'nin yüksek katlarından atlayan insanların düşen vücutlarından kaçındı ve kulenin içine girip kurtarma operasyonlarını başlattı. Tam o sırada (9:50) Güney Kulesi çöktü. Güney Kulesi'nin çöküşünden hemen sonra, Smiley, kulenin molozları arasına sıkışan

diğer ilkyardım görevlilerini kurtarmaya gidiyordu. Ne var ki, bu görev çabuk sona erdi. Kuzey Kulesi'nin ani çöküşünden (10:29) doğan hava basıncı, Smiley'i fırlatıp kaldırıma çarpmıştı. Bir kamyonun altına süründü, tozdan boğulup öleceğini düşünüyordu. Sonra, hatırladığına göre, babasının nasıl üç yıl önce rastgele bir sokak soygununda öldüğünü anımsayıp, kendi ölümünün iki çocuğunu nasıl etkileyeceğini düşününce öfkелendi. Kafasında yine bir ışık yandı:

Aklım hemen o noktaya kayd ve sanırım, bana oradan çıkma arzusunun veren de aslında buydu. Kafamda bir ışık yandı ve düşündüm, bugün ölmeyeceğimi biliyorum. Buradan çıkacağım. İnsanlar ne der bilirsiniz, "Tanrı'nın senin için başka planları vardı." Benim için başka planları olan babamdı sanırım. Dört gözle beni arıyor olmalıydı ve hemen kazmaya başladım. Kendime gelmeden önce kamyonun altında ne kadar kaldığımı bilmiyorum; ama kayaların ve molozların arasında kendime yol açıp sürünerek oradan çıkmaya başladım. Tam ben dışarı çıkarken, yıkıntıların altında kalan bir itfaiyeci de kendini kurtarmıştı, ikimiz de sersemleşmiş bir halde etrafa baktık. (Fink ve Mathias 2002: 34)

Smiley, vücudundaki yanıklarla, North End Caddesi'nde çok sayıda yaralı polis ve itfaiyecinin sığındığı bir şarküteri dükkânına ulaşmayı başardı. Orada duydukları patlamaların nedenlerini açıklıyordu. "Polislerden biri, bunların ikinci patlamalar olabileceğini düşünüyordu. Teröristler bu tür şeyler yaptıklarında, kurtarma ekiplerini öldürmek için etrafa ikinci bombalar koyarlar. Bu, terörizmin alameti farikasıdır. Ve o noktada neye inanacağınızı bilemezsiniz. Herkes kontrolünü kaybetmişti ve her şey olabilirdi. Zira bildiğimiz tek şey, tüm Manhattan'a saldırdıklarıydı." (Fink ve Mathias 2002: 35) Yine de, o sırada olay yerindeki birçok kişinin, neler olduğu ve ne yapılması gerektiğiyle ilgili ortak bir tanımı vardı: Teröristler bize saldırıyor, onlara karşı kendimizi savunmalıyız.

Üst düzey devlet görevlileri de hızla felaket yerine gelip, gördükleri şeylere neden aradılar. New York Polis Şefi Bernard Kerik,

yardımcıları bürosundaki duş kapısını yumruklayarak içeri girip, bir uçağın Dünya Ticaret Merkezi'nin tepesine çarptığını söylediklerinde, egzersizini yeni bitirmişti. Siren sesleri ve yanıp sönen ışıklar arasında iki adamıyla birlikte binaya yaklaştılar; Kuzey Kulesi'nde ölümüne atlayan insanlar gördüler. Kerik, tüm kent çapındaki polislere seferber olmalarını emretti. Kısa süre sonra, ikinci uçak Güney Kulesi'ne çarptı. Uçağın enkazı ve paramparça olmuş insan vücutları yerlere saçılıyordu. (Şefin koruması Hector Santiago uçağı göremedikleri için daha sonra şöyle anlatıyor: “Şef, bir bomba gılabileceğini düşünüyor. Terör eylemi olduğunu düşünüyorsunuz, çünkü kalıba uyuyor,” IFink ve Mathias 2002: 106])

Kerik ve adanulan hayatta kalmak için koşmaya başladılar ve kendilerini güçlkle kurtardılar. Dünya Ticaret Merkezi 7'deki postanenin arkasına sığındılar. Kerik'in anımsadıklarına göre daha sonra:

Arkama baktım. Hasarı gördüm. O noktadan, hava kuvvetlerine bağlı uçakların sesini ve telsizden ticari bir uçaktı diye bağırarak pilotları duyabiliyordum. O anda saldırıya uğradığımızı anladım. John'a IPicciano, personel şefi] bağırarak, telefona geçip karargâhu aramasını söyledim; ama telefonlar çalışmıyordu. Telefon kulübeleri yıkılmıştı, bu yüzden telsizden ulaşmaya çalışıyoruz. Hava kuvvetlerine hava sahasını kapatın diye bağınıyorum. Hava desteğine ihtiyacımız vardı, bana hava desteği sağlamaları için çocuklara bağınıyorum.

“F-16 çağırarak için kahrolası bir numara var mı?” der gibi bana bakıyorlar. “Kimi arayalım? Nasıl arayalım?” der gibi. Ama hava kuvveden önlem alıp hava sahasını kapatmıştı. Ordu yardıma çağırılmıştı. O noktada, tüm kentin kapatılmasını emrettim. Tüm köprüler ve tüneller kapanmalı. Giriş, çıkış yok. O noktada, asıl kaygım, karadan ikinci bir saldırı olabileceğiydi. Bizi havadan vuruyorlar, karadan bir şey yaptılar mı? Yerdeler mi? Diğer kaygım, kim olduklarıydı. Kim bunlar? Bilirsiniz tüm, bu olaylar olurken parçaları birleştirmeye çalışırsınız. Aynı anda birçok şeyi düşünmeye çalışırsınız”. (Fink ve Mathias 2002: 110-11)

Çok geçmeden, Belediye Başkanı Rudolph Giuliani de Kerik'e katıldı. Belediye Başkanı, Beyaz Saray'ı aradı ve bir uçağın da Pentagon'u vurduğunu, Başkanlık personelinin (Başkan Bush Florida'daydı) Beyaz Saray'ı boşaltmakta olduğunu öğrendi. New York Destek Birliği, Dünya Ticaret Merkezi'nden geriye kalana yakın bir yerde bir komuta merkezi kurdu, ama Güney Kulesi'nin çökmesiyle orası da kullanılmaz hale geldi. Geçici karargâhı, 20. Doğu Caddesi'ndeki kent polisi akademisine taşıldılar.

O günkü performansları, Kerik ve Giuliani'ye ulusal ölçekte siyasal görünürlük kazandırdı; Kerik'in 2004'te ABD İç Güvenlik Bakanlığı'na aday gösterilmesine yol açtı.¹

Bu kitabın yazılmasının nedeni ne?

Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'daki görgü tanıkları neden ararlarken, son derece genel bir insani alışkanlığa uydular, insanı, neden gösteren hayvan olarak da tanımlayabiliriz. Kimi tanımlamalara göre, diğer primadar da dil, alet, hatta kültürü kullanırken, yalnızca insanlar daha çocukken neden göstermeye ve istemeye başlar, yaşamları boyunca da neden aramaya devam ederler.

Nedenler, "X neden Y yapar (yaptı, yapması icap eder)?" sorusuna düzenli yanıtlar verir. X, randevumuza neden geç geldiğinizi anlattığınızda siz olabilirsiniz, piyangoyu kazandığımı açıkladığımda ben olabilirim ya da uçakları Dünya Ticaret Merkezi'ne ve Pentagon'a doğrultan hava korsanları olabilir. X'in bir kişi ya da kişiler olması gerekmez; X, Tanrı olabilir, kötü ruhlar olabilir, İslam olabilir, Komünizm olabilir ya da sadece Onlar olabilir. X bazen bireyle-

¹ Haberciler geçmişini kazıyınca ve kendisi de yasadışı bir göçmen olarak vergi bildiriminde bulunmadan hizmetçi ve dadı olarak çalıştığını kabul edince, Kerik adaylıktan çekildi. İki haftalık gürültüden sonra, Kerik, dadı, aşk yaşamı ve geçmiş ilişkileriyle ilgili haksız iddiaların şirkete zarar verdiğini söyleyerek, Giuliani'nin 9/11 sonrası güvenlik danışmanlığı firmasından da istifa etti. En azından gösterdiği nedenler bunlardı: Lipton ve Rashbaum 2004, Rashbaum ve Dwyer 2004.

ri, grupları, örgütleri, kategorileri, güçleri ya da görünmez varlıkları ifade eder. X, Y'yi üretir.

Dünya Ticaret Merkezi felaketi, birçok düzeyde neden göstermeyi kışkırttı:

- Hava korsanları neden uçakları ele geçirip kulelere çarptılar?
- Binalar neden alev alıp çöktü?
- (Olaya katılanlardan birinin durumunda) Neden böyle davrandım? Neden böyle davrandık (biz her neyse)?
- (Olaya katılanlar ve olayı gözlemleyenlerin durumunda) Başka insanlar (birey ya da grup olarak düşünülen insanlar) neden böyle davrandılar?
- Terörizmin nedeni nedir?
- Genel olarak şiddetin nedeni nedir?

Bu kitap, çeşitli düzeyler arasında dolaşarak, anlayışlı ama araştırmacı gözlerle, neden göstermeye bakıyor. İnsanların yaptıkları şeylere, başkalarının yaptıklarına, kendi başlarına gelenlere ya da başkalarının başına gelenlere neden, nasıl ve hangi farklı biçimlerde neden gösterdiklerini soruyor. Yaşamın, kötülüğün ya da insani zayıflığın genel nedenlerinden değil, daha çok, farklı türden insanların gündelik işlerine baktıklarında, zorluklarla uğraştıklarında, birbirleri hakkında yargıda bulunduklarında ya da 9/11 felaketi gibi olağanüstü durumlarla karşılaştıklarında gösterdikleri ya da kabul ettikleri somut nedenlerden söz ediyoruz.

Okumaya başladığınız kitap, neden göstermenin bireysel sinir sistemlerinin yeni bilgiyi nasıl alıp işlediğine değil, daha çok, toplumsal yanına, yani insanların kabul edilmiş nedenleri nasıl paylaştıkları, ilettikleri, tartıştıkları ve kolektif olarak değiştirdiklerine odaklanıyor. İnsanların gösterdikleri nedenlerin doğru ya da yanlış, iyi ya da kötü, akla uygun ya da akıl dışı olup olmadığını fazla dert etmiyor. Daha çok, neden göstermenin toplumsal sürecine yoğunlaşıyor. Şeylerin neden ortaya çıktığına ilişkin genel entelektüel tartışmalara, büyük olayların nedenleriyle ilgili anlaşmazlıkların nasıl çözüleceğine de fazla zaman ayırmıyor.

9/11 saldırıları epeyce tartışmaya neden oldu. 9/11'in anlamıyla ilgili bir kitabın editörlerinin yorumuna göre, *"11 Eylül'ün temel anlamının, ancak tam bağlamı içine yerleştirildiğinde kavranabildiğine kimsenin itirazı yok; ama bu bağlamın sınırları hararetle tartışılıyor."* (Hershberg ve Moore 2002: 1) 9/11'in ciddiyetle öne sürülen nedenleri, diye devam ediyor editörler, El Kaide fanatizmi, ABD'nin yanlış dış politikası, Ortadoğu rejimlerinin kendine özgü karakteristikleri, daha önceki istikrarlı (tehlikeli de olsa) dünya düzeninin çöküşü ve daha fazlasını kapsıyor. Bütün bu konular bana oldukça tanıdık geliyor. Mesleki çalışmalarımın çok büyük çoğunluğu, siyasal süreçlerin nedenlerini daha geniş bir ölçekte seçip ayırmakla ilgilidir: devrimler neden olur, demokratikleşmeye ve demokrasisizleşmeye neden olan nedir, terörizm neden birçok biçim alır ve benzeri pek çok soru... Ne var ki, bu kitap bu tür geniş siyasal soruları seçip ayırmak yerine, kişiden kişiye ölçeğinde neden göstermenin toplumsal sürecine yoğunlaşıyor. Neden göstermenin, bu ölçekte de çok önemli olduğu anlaşıyor.

İleride göreceğimiz gibi, gözlemciler gösterilen nedenleri çürük, zoraki ya da fantastik bulsa bile, neden göstermek insanları birbirine bağlar. 9/11 gibi belirsiz durumlarda pek çok kişi, ilk önce, diğer insanlarla etkileşim yoluyla zaten öğrenmiş oldukları modellerden elde edilen nedenleri, olup bitenlere uyarlar. Kullanılabilir modeller gruptan gruba, durumdan duruma ve ilişkiden ilişkiye önemli ölçüde değişir, içerikleri ne olursa olsun, nedenler, şu ya da bu şekilde davranmaya ve olan şeylerin ortak anlatımlarına gerekçe sağlarlar. Bu nedenleri gösteren ve kabul eden insanlar arasındaki ilişkiler konusunda fikir de verirler.

Dünya Ticaret Merkezi'nde 9/11 'le ilgili verilen nedenlere bakalım. En azından olağanüstü durum çalışanlarının ve kent yetkililerinin, onların nedenlerini ararken yararlanacakları deneyimleri, kullanılabilir kategorileri ve yerleşik alışkanlıkları vardı. Kulelerde çalışanların genelinin, onlara göre, yararlanabilecekleri çok daha az şeyleri vardı. Bilgili Chuck Ailen bile felaket anlaşıldıkça nedenlerini değiştirdi.

Ailen, Kuzey Kulesi'nin 83. katında Lava Trading'de bilgisayar operasyonlarını yönetiyordu. Ailen, aynı zamanda da lisanslı bir pilot ve amatör bir radyocuydu. Sabah saat 8:45 civarında Hudson Irmağı'nın güneyinde bir uçağın alçaktan uçtuğunu görünce şaşırdı, ama Newark Havaalanı'na yaklaşıyor olduğunu düşündü. Ne var ki, bir an sonra, tam gaz verilen uçak motorunun bildik sesini fark etti; sonra uçak, kendisinden 13 kat yukarıdan binaya çarpınca bir gürültü duydu. Bina sarsılmaya, molozlar düşmeye başladı ve uçağın yakıt tankının patlamasıyla yangın alevlendi. -

Bilgisayar programcısının dâhili hattan sorduğu soruya yanıt verirken Ailen, *"Bir jethelikopter binaya çarptı sanırım,"* diye bağırdı. (Der Spiegel 2001: 48) Daha sonra, o ve diğerleri 83. kattan merdivenlerden koşarak aşağı inerlerken, yanında taşıdığı alıcı-verici telsizden yardım sinyali göndermeye çalıştı:

Bağlantı kurar kurmaz, yayın dışı bırakıldı: *"Frekansları acil çağrılara açık tutmak için tüm görüşmeler kapatılmıştır. Frekans-tan çıkın."* Oyun oynadığını sanıyorlardı. Duyabildiklerinden, Amerikan Havayolları'na ait bir jetin kulelere çarptığını öğrenebilmişti. Bir anlam veremedi. *"Tamam. Uçaklar kaza yapar, anladık. Ama neden kulelere? Pilotun önünde koca bir Hudson Irmağı vardı, Tanrı aşkına. Bu herifin neyi vardı?"* (Der Spiegel 2001: 55)

Ailen bir grubu 83. kattan indirip binadan çıktıktan ve kuzeydeki plazaya yerleştirdikten sonra, bir polis memuru ona, *"Kasıtlı yapıldığına inanıyoruz,"* dedi. (Der Spiegel 2001: 55) Yeni bir nedenler kümesi oraya çıkmaya başlıyordu.

New York'taki 9/11 saldırılarında hayatta kalanlar, saldırıya uğrayan binadan kaçarlarken bile, felaketin nedenlerini düşünmeye başlamışlardı. Gerry Gaeta, Dünya Ticaret Merkezi'ni idare eden şirket Port Authority of New York'ta mimar olarak çalışıyordu. Gaeta, daha sonra, Kuzey Kulesi'nin 88. katından (Chuck Allen'ın başlama noktasının beş kat yukarısından) aşağıya inişini anlatırken, bürosundan bir grup insanla birlikte karanlıkta ve molozlar arasında yolla-

rını nasıl bulduklarından söz ediyordu. Uçağın çarpmasıyla çıkan yangın, emlak departmanından Elaine Duch'u yakmış, giysilerini derisine yapıştırmıştı.

Elaine, aşağı inen ilk kişilerden biriydi. Emlak departmanında çalışan diğer sekreter Doreen Srrith'le birlikteydi. [Larry] Silverstein {binanın yeni kiracılarından} için çalışan kızlardan biri, ayıp olmasın diye Elaine'in beline bir kazak sarmıştı. Kazağın kollarıyla arkadan büyük bir düğüm atılmıştı. Doreen, Elaine'in önündeydi, yol açıyordu; ben arkasından yürüyor, düşmemesi için arkasındaki düğümü tutuyordum. 88 katı böyle yürüdük. 76. kata indiğimizde, merdivenler, duman engeli yaratmak için tasarlanan bir geçide açılıyordu. Geçit yaklaşık 15 metre uzunluğundaydı ve her iki ucunda, duman geçirmez bir koranak sağlamak için ateşe dayanıklı bir kapı vardı. Birinci kapıdan geçtik, ama ikinci kapı açılmadı. Defalarca tekmeledim, ama yerinden kıpırdatamadım. Bunun da terörist planın bir parçası olduğunu düşünmeye başladım; insanların kaçmaya çalışacağını hesapladıklarını ve bu yüzden merdiven boşluğu kapılarını kilitlediklerini. Aslında, daha sonra anladım ki, kapı binaya çarpan uçağın yarattığı sarsıntıyla sıkışmış olabilirdi. (Murphy 2002: 52-53)

Gaeta, ilk önce, teröristlerin felaketi en küçük ayrıntısına kadar planladıklarını düşündü. Ne var ki, eğitilmiş bir mimar olarak daha sonra, hikâyeyi karmaşıktırdı; çarpmanın tahmin edilmeyen sonuçları aklına geldi.

Dean Murphy, Mitchell Fink, Lois Mathias ve *Der Spiegel* muhabirlerinin 9/11 anılarıyla ilgili kitapları için röportaj yaptıkları kişilerin birçoğu, en azından daha sonra hikâyelerini anlatırken, yaşadıkları felaketi neredeyse dolaysız bir biçimde terörist bir saldırı olarak kodlayıp anlattılar. Bunun nedeni, belki de, Amerikan mahkemelelerinin Müslüman militanları, 1993'te Dünya Ticaret Merkezi'ni patlatıcı yüklü bir kamyonetle yerle bir etmeye kalkışmaktan mahkûm etmiş olmasıydı. Ya da 2000 yılında Yemen'de ABD savaş gemisi

USS Cole'un bombalanmasıyla harekete geçen ABD Hükümeti'nin, 9/11'den epey önce Amerikalıları Usame bin Ladin'in kötü emelleri konusunda uyarmış olmasıydı. (State 2001a)

Her ne idiyse, hayatta kalanların birçoğu saldırıyı yeni bir savaşın ilk alçakça hamlesine, ikinci bir Pearl Harbor'a benzetti. Federal Deposit Insurrance Corporation'da ekonomist olan Richard Brown, Amerikan Havayolları'na ait bir uçak bitiştirteki Kuzey Kulesi'ne çarptığında, karısı Cathy ve iki çocuğuyla (yedi ve 10 yaşlarında) birlikte, Ulusal İşletme Ekonomisi Derneği'nin Dünya Ticaret Merkezi'ndeki Marriott Otel'de yapılan bir toplantısına katılıyordu. Brown'lar binayı hızla terk ettiler. Richard Brown daha sonra anlatıyor: *"Uçaklar binalara çarptıktan sonra, Battery Park'ta bekliyorduk ve ben, oradakilere yaşananların Pearl Harbor'a benzediğini söyledim. Bu şeyleri bazen yakın zamanın büyük etki yaratan sinema filmlerinin terimleriyle anlıyorlar. Pearl Harbor ile Titanic'in toplamı gibi olduğunu anlattım."* (Murphy 2002: 110) En azından, hayatta kalıp röportaj verenler için, yaşadıkları korkunç deneyimin nedenleri çok uzakta değildi. Teröristler onları gebertmeye çalışmış ve neredeyse de başarılı olmuşlardı.

Saldırlardan kurtulanlar ve görgü tanıkları, daha sonrasında düşünüp hikâyelerini geliştirdiler. Örneğin, yakındaki Manhattan Community College'da son sınıf öğrencisi olan Kimberly Morales de sonrasında olaylar üzerine yeniden düşündü. Okuluna yakın olduğu için uçağın çarpmasını, patlamayı, yangını ve sonunda Kuzey Kulesi'nin çöküşünü görmüştü. Binadan ölüme atlayan çaresiz insanları da görmüştü. Bronx'a geri dönerken: *"Eve dönüşüm duygusal bir yolculuk oldu. Epeyce siyaset düşündüm. Gerçekten delirmiştim, öfkemi nereye yönelteceğimi bilmiyordum. Hükümette işleri bu tür şeyleri önlemek olan insanlar neredeydi? Biz bunları yaşarken, onlar milyon Dolarlık yatlarıyla tatilde keyif mi çatıyorlardı?"* (Murphy 2002: 128) Neden arayışı, hızla sorumluluk ve suçlu değerlendirmelerine götürdü. Meçhul teröristler ele geçirdikleri uçakları ikiz kulelere, Pentagon'a ve Pensilvanya'da bir tarlaya düşürmüş olsalar da, uçakları ele geçirmelerine izin veren, başka birinin ihmalkârlığıydı.

Kamu görevlileri de benzer bir neden, sorumlu ve suçlu arayışı-

na girdiler. New York Belediye Başkanı Giuliani, 11 Eylül'deki ünlü basın toplantısında, nedenleri bağlamına yerleştirdi: *"İnanıyorum ki, New York City'deki insanlar, işlerine giderek herkese hain, korkak teröristlerin bizi özgür bir ülke ve çalışan bir yer olmaktan alıkoyamadığını gösterir ve hain saldırıya uğrayan tüm insanlara desteğimizi ve kararlılığımızı ispatlar. Ve bunun için elimizden gelen her şeyi yapacağız."* (Adler ve Adler 2002: 9) Nedenler -*"özgür bir ülke"*nin işleyişini bozmaya çalışan *"hain, korkak teröristler"* - doğru tepkiyi, soğukkanlı kararlılığı emretti.

Aynı gün, ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell, benzer bir ilk tepki gösterdi. *"Yine terörizmi görüyoruz; teröristleri, demokrasiye inanmayan insanları, binaları yıkarak, insanları öldürerek siyasal bir amaca ulaşabileceklerine inanan insanları görüyoruz. Binaları yıkabilirler, insanları öldürebilirler ve biz bu trajediye üzülürüz; ama demokrasi ruhunu öldürmelerine asla izin verilmeyecektir. Toplumumuzu yıkamazlar. Demokratik yola olan inancımızı yıkamazlar."* (State 2001b) Dışişleri Bakanı Powell'a göre, bu trajedi, çarpık düşünceli teröristler Amerikan kamu binalarını yıkarak Amerikan kararlılığını sarsabileceklerini sandıkları için gerçekleşti. 9/11 saldırılarından dokuz gün sonra Kongre'ye hitap eden ABD Başkanı George W. Bush, suçluları saptayıp onları tüm dünyadaki canilerle bütünleştirerek Powell'ın nedenlerini ayrıntılandırdı. *"Terörle savaşımız," diye ilan etti Bush, "El Kaide'yle başlıyor, ama orada bitmiyor. Dünyanın her tarafındaki her terörist grup bulunana, durdurulana ve yenilgiye uğratılana kadar sürecek."* (State 2002)

Neden türleri

İster kamu görevlisi, ister olağanüstü durum çalışanı, ister öğrenci olsun, insanlar doğruluğa ya da tutarlılığa duyulan evrensel bir arzudan ötürü neden göstermezler. Çoğu kez, yüzeysel, çelişkili, aldatıcı ya da en azından bir gözlemcinin bakış açısından zoraki nedenlere razı olurlar. İnsanlar neden gösterdiklerinde başka ne yapıyorlarsa yapsınlar, açıkça, kendi toplumsal yaşamlarını müzakere ediyorlar. Kendileri ile gösterdikleri nedenleri duyanlar arasındaki

ilişkilerle ilgili bir şey söylüyorlar. Nedeni gösteren ile kabul eden, kendi bağlantılarını doğruluyor, müzakere ediyor ya da onarıyor.

Yaygın bir biçimde gösterilen nedenler, üst üste binen dört kategoriye ayrılır:

1. **Görenekler:** İhmalkârlık, sapma, üstünlük ya da iyi talih için geleneksel olarak kabul gören nedenler: Trenim geç geldi, nihayet sıranı geldi, o çok görgülüdür, yalnızca şanslı bir heriftir ve benzeri.
2. **Öyküler:** 9/11 felaketinin yanı sıra, bir arkadaşın ihaneti, büyük bir ödül kazanma ya da mezuniyetten 20 yıl sonra Mısır piramitlerinde eski bir sınıf arkadaşıyla karşılaşma gibi alışılmamış görüngülerin ya da olağanüstü olayların neden-sonuç anlatımlarını birleştiren açıklayıcı anlatılar.
3. **Yargı kararları, dinsel cezalar ya da madalya ödülleri gibi eylemleri düzenleyen Kodlar.**
4. **İlk üçündeki sonuçların Teknik Anlatımları:** 9/11’de kaçırılan bir uçak binaya çarptıktan sonra Dünya Ticaret Merkezi’nin 88. katında Elaine Duch’un başına gelenleri, bir inşaat mühendisi, bir dermatolog ya da bir ortopedi cerrahı nasıl açıklar?
5. **Neden göstermenin bu dört yolundan her birinin ayrı özellikleri vardır. Her birinin içeriği, nedeni gösteren ile kabul eden arasındaki toplumsal ilişkilere bağlı olarak değişir. Her biri, diğer sonuçların yanı sıra, var olan bir ilişkiyi onaylayarak, o ilişkiyi onararak, yeni bir ilişki talebinde bulunarak, bir ilişki talebini yadsıyarak bu toplumsal ilişkileri etkiler. Ama neden göstermenin bu dört türü, içerik ve biçim bakımından önemli ölçüde farklıdır. Her biri, diğerlerinin olamayacakları bir tarzda geçerli olabilir.**

Görenekler, yeterli nedensel açıklama görüntüsünü gerektirmez. Gazetenize neden kahve döktüğümü ayrıntısıyla açıklamaya başlasam -gece uyuyamadığımı, işimle ilgili bir endişem olduğunu, son zamanlarda kontrolü zor bir titreme geliştiğini- pekâlâ sabırsızlanabilirsiniz. “Hay Allah, sakarın tekiyim işte!” özellikle de size yeni bir

gazete almayı teklif edersem, yeterli olabilir. ("*Affedersiniz, ayağım halıya takıldı*" da olabilir.) Görenekler, toplumsal koşullara göre büyük ölçüde değişir; örneğin, aynı ihmalkârlık, sapma ya da şans için gösterdiğiniz ve otobüste yanınızda oturan birini tatmin eden neden, eşinizi genellikle memnun etmez. Görenekler toplumsal ilişki talebinde bulunur, onaylar, onarır ya da yadsır. Bu nedenle, geçerli toplumsal ilişkilere bağlı olarak büyük ölçüde farklılık gösterirler.

Bununla birlikte, olağanüstü olaylar ve alışılmamış görüngüler, farklı nedenleri akla getirir; öyküleri akla getirir. Berbat bir yenilgi, bariz bir zafer, ortak bir trajedi yaşayan, korkunç bir pot kıran ya da gece gizemli sesler duyan insanlar, "*yalnızca tesadüftü*" ye razı olmazlar. Onlar da nedenleri eldeki koşullara ve toplumsal ilişkilere uydurmaya çalışırlar; ama şimdi, nedenler ağırlık kazanır. Aynı şekilde, evlilik, boşanma ya da ebeveynlerden birinin ölümü gibi büyük yaşam geçişleri de, göreneklerin sağladığından daha ağır anlatımları gerektirirler. Genel olarak, olağanüstü olayların nedenleri, açıklamaları, en azından imalarıyla da olsa haklı gösterme ya da mahkûm etmeyle tamamlar: Daha sıkı çalışıp daha çok bilgisayar sattığım için şirket bana daha fazla prim verdi. Neden gösteren ile kabul eden arasındaki ilişkilerin niteliği, yoğunluğu, dayanıklılığı ve özelliğiyle ilgili imalı iddialar, göreneklerle bağlantılı iddiaları çok aşar.

Üç ayrı karakteristikten ötürü, öykülerin toplumsal yaşam bakımından önemi büyüktür. Birincisi, *toplumsal süreçleri yeniden şekillendirip basitleştirirler, böylece süreçler anlatıma uygun hale gelir*; X, Z'ye Y yaptı, olup bitenin unutulmaz bir imgesini taşır. İkincisi, *güçlü sorumluluk ithamları içerirler ve bu yüzden moral değerlendirmelere uygundurlar*: İtibar kazanıyorum, ayıplanıyor, bize çamur attılar. Bu ikinci özellik, olgudan sonra değerlendirme bakımından öyküleri son derece değerli kılar ve insanların, daha az kahramanca davrandıkları olayların öykülerini değiştirmelerine yardımcı olur. Üçüncüsü, *öyküler eldeki ilişkilere ilişkindir, bu nedenle ilişkiden ilişkiye değişirler*; bir televizyon röportajcısı, kaybedilen bir futbol maçıyla ilgili, oyuncuların birbirlerine anlattıklarından yola çıkarak farklı bir öykü elde eder.

Dahası, *öyküler neden-sonuç bağlantılarını kısaltır*. Tipik olarak, eğilimleri ve eylemleri belirli bir zaman ve mekân içinde olup biten her şeye neden olan sınırlı sayıda aktör gerektirirler. Aktörler bazen doğüstü varlıklardan ve gizemli güçlerden oluşur -örneğin, talihsizliğin bir açıklaması olarak büyücülük- ama aktörlerin eğilimleri ve eylemleri olup biteni açıklar. Dolayısıyla, öyküler, yanlışların, tahmin edilmeyen sonuçların, dolaylı etkilerin, artımlı etkilerin, eşzamanlı etkilerin, geri besleme etkilerinin ve çevresel etkilerin nedensel rolünü kaçınılmaz olarak asgarileştirirler. (Tilly 1995, 1996) Egemen öykü anlatma tarzlarına uyumludurlar. Aslında, 9/11 için gösterilen ilk nedenlerin çoğu, öykü biçimini aldı.

Kodların, öykülerin aksine, eldeki kurallara uyumlu oldukları sürece, açıklayıcı bir ağırlık taşımaları gerekmez. (ABD Donanması'nda levazım subayı olarak askerlik yaparken, görev başında eğitimime yardım eden kıdemli Astsubay Başçavuş Edward McGroarty, "*Nedeni yok; politika böyle!*" derdi.) Dinsel buyruklar, yasa maddeleri ve itibarlı paye sistemleri nedenlerle dolup taşar; ama bu nedenler, sonuca gerçekten neyin neden olduğundan çok, olup bitenin eldeki koda nasıl uyduğunu tarif ederler. Yargıçlar, rahipler ve ödül komiteleri gibi üçüncü taraflar, kodlara uygun olarak neden göstermede yaygın bir biçimde yer alırlar.

Louise Tilly ile birlikte, Milano'da 19. yüzyıl aile sicillerinden bazılarını kopyalamak isteyince, Milano Belediye Arşivi Müdürü Ragionier Ciampin'in öne sürdüğü kodlarla karşılaştık. Ragionier, ilk önce, yabancıların sicilleri kullanmasına yalnızca kentin Belediye Başkanı'nın izin verebileceğini ısrarla belirterek bizi başından savdı. Nüfuzumuzu kullanıp Belediye Başkanı'ndan bir mektupla geri dönünce, Ragionier'e fotoğraf makinemi ne zaman kurabileceğimi sordum. Küçük adam, pencerenin yanındaki raftan kocaman bir belediye yönetmelikleri kitabı aldı, "*Dışarıdan hiç kimse arşiv içeriğini fotoğraflayamaz,*" diyen bir pasajı açtı, bir elini kitabın üzerine koyup diğer elini havaya kaldırdı ve "*Ben yasaya bağlıyım,*" dedi. Sicilleri elle kopyalama zahmetine katlandık.

Kodların kurbanları bile çoğu kez, kodları hüküm kabul eder.

David Patterson (Üçüncü Bölüm'de yeniden karşılaşacak ız), 1980'lerin ortasında elektronik sanayisinin daralmasından zarar gördü. 1980'lerin başındaki parlak yıllarda firması onu, Kaliforniya bürosunda bir yönetici konumundan New York metropolitanında bölüm başkanlığına terfi ettirmişti. Delikanlı yaşlarda iki çocuğu ve eşiyle birlikte lüks bir New York banliyösüne taşındı. Çocuklar uyum sağlamakta güçlük çektiler. Sonra, 1980'lerin ortasındaki kriz sırasında, şirket onun bölümünü kapattı, iş akdini feshetti ve ona dört haftalık iş tazminatı ödedi. David başka bir yöneticilik işi bulamadı. Buna karşın, Katherine Nevvman'a, yaşadığı bu kötü durum için kodlanmış bir neden gösterdi: *"Politika politikadır, prosedür prosedürdür. Böyle çalışılır. Şirket dünyasının bir parçası olsanız, anlarsınız. Kendinizi daha iyi hissetmenizi sağlamaz; hiçbir şeyi düzeltmez, ama usul bu. Kabul edersiniz... aksi takdirde bu ortamda çalışamazsınız... Oyuna yeniden dâhil olsam, aynı şekilde oynarım. Ve aynı şeylerin tekrar başıma gelebileceğini beklerim."* (Newman 1988: 77) Elbette hepimiz, zaman zaman aptalca politikalara lanet etmişizdir. Ama oyunu oynayanlar için, kodların, bir kaçınılmazlık hatta kutsallık havası vardır.

Son olarak, *teknik anlatımlar, içyapı ve içerik bakımından büyük farklılık gösterirler; ama güvenilir neden-sonuç bağlantılarını saptama iddiaları ortaktır.* Dünya Ticaret Merkezi'nin 76. katında yangına dayanıklı bir kapıyı tekmeleyip açma başarısız girişimini düşünürken, Gerry Gaeta, teröristlerin ileri görüşlülüğüyle ilgili ilk öyküsünü, bir mimar olarak uzmanlığına dayanan bir neden-sonuç anlatımıyla tamamladı, inşaat mühendisleri neden-sonuç bağlantılarını mekanik ilkelere, hekimler organizmaların dinamiğine, ekonomistler piyasa itilimli süreçlere dayandırır. Mühendisler, hekimler ve ekonomistler saldırıya uğradıklarında uzmanlıklarını haklı göstermeye, yaygın kabul gören mesleki prosedürlerle sonuçlara ulaştıklarını ortaya koymaya büyük enerji harcamalarına karşın, genel olarak nedenlerini, herkesçe kabul edilen neden-sonuçlara dayandırır. Tüm meslekler ve mesleki bilginin örgüdü organları onların arkasında durur.

O halde, kabaca konuşursak, nedenler şu şekilde dağılır:

	Popüler	Uzmanlık gerektiren
Formüller	Görenekler	Kodlar
Neden-sonuç anlatımları	Öyküler	Teknik anlatımlar

Diyagram, soldan sağa, düzenli, disiplinli, içsel bakımdan tutarlı şemaların neden göstermeye ne ölçüde egemen olduklarını ifade-
lendirir; “*popüler*” nedenlere kolay ulaşılabilir, “*uzmanlık gerektiren*”
nedenler kapsamlı eğitime dayanırlar. Yukarıdan aşağıya diyagram,
nedensellikten çok, uygunluk ölçütünün geçerli olduğu X-Y denkli-
ğinden (formüller), X’ten Y’ye nedensel süreçlerin izini sürmeye (ne-
den-sonuç anlatımları) doğru akar. Açıkça, şema, siz ve ben de dâhil
olmak üzere, üçüncü tarafların yeterlilik yargısını değil, daha çok,
neden gösterenlerin ve onları kabul edenlerin iddialarını düzenler.

Her dört neden türü de, genellikle, ilişkisel iş yapar. En görün-
mez iş, alan ile veren arasındaki ilişkiyi *doğrular*; örneğin bir tövbe-
kar, bir rahibin günahlanyla ilgili yorumunu ve bunun telafisi için,
nedenler ve sonuçlarla pek ya da hiç ilişkili olmayan bir kodla ifade
edilen buyruğunu kabul ettiğinde.

Daha görünür bir biçimde, neden gösterme, ilişki kurar; yiyecek,
televizyon ya da siyasetle ilgili tercihleri sorması gerekince, araştı-
rmanın amaçlarını açıklayan bir röportajcı örneğinde olduğu gibi.
Teknik bir anlatımın sahibinin, dinleyen birinin saygısını ve onayını
almak için mesleki itimatnameleri gösterdiğinde olduğu gibi, bazen
ilişkileri *müzakere eder*. Son olarak, çoğu kez neden gösterme ilişkileri
onarır; başka birine zarar veren biri, zararın kasıtlı olmadığını ya da
kaçınılmaz olduğunu, bu nedenle, görünüşe karşın, neden gösteren
ile kabul eden arasındaki ilişkiyi kötü etkilemediğini göstermek için
bir öykü anlattığında olduğu gibi. “*Üzgünüm, ama...*” ifadesi, çoğu
kez, ilişkiyi onaran bir öyküyü başlatır. Hem formüller hem neden-
sonuç anlatımları, ilişkisel iş yapar.

Formüller, Y (söz konusu olan olay, eylem ya da sonuç) ile X (öncesi) arasında uygun bir denklik saptar, ama Y'yi X'e bağlayan nedensel zincire fazla ya da hiç girmez. *Neden-sonuç anlatımları, X'ten Y'ye nedensel hatların izini sürer.* Biz gözlemciler bu nedensel hatları saçma ya da anlaşılmaz bulsak da. "*Popüler*" nedenler, örneğin dinseliliğin ve dinsel imanın bir işlevi olarak, açıkça, toplumdan topluma değişir. Uzmanlık gerektiren nedenler, disiplinden disipline çarpıcı bir biçimde değişir; teologlar, tıp doktorlarının öne sürdüğünden çok farklı kodlar ve teknik anlatımlar geliştirirler.

Bilgili okurlar iki kolay ve yanlış varsayıma karşı önlem almalıdırlar: *Popüler nedenler, kodların ve teknik anlatımların adi, cahil ve son derece basitleştirilmiş versiyonlarını satarlar; bu nedenle, sahidan bilgili insanlar göreneklere ya da öykülere asla başvurmazlar.* Biz bilgililer kolayca hata yaparız; çünkü çoğu zaman kendi kodlarımızı ya da teknik anlatımlarımızı, başka ifadelerle iş yapan insanların anlayacağı terimlere tercüme etmek zorunda kalırız. Russell Hardin, bir "*süper bilen*" in kullanabileceği bilgi -örneğin görelilik kuramına gömülü bilgi- ile pratik kişilerin gündelik bilgisi arasına zorunlu bir ayrım koyar. Sokak düzeyinde epistemolojiye dayanan bir ekonomik bilgi kuramı çağrısında bulunur:

Ekonomik bilgi kuramı, tipik bireyin ya da belirli bir bireyin çeşitli şeyleri neden bildiğine ilişkin bir kuramdır. Ekonomik bir kuramda, siz bir şey biliyorsunuz, ben bir bağlamda karşıt bir şey biliyorum demek anlamlıdır. Sonunda, özellikle sizin karşıt bilginizi savunmanızı dinledikten sonra, bilgimin yanlış olduğunu anlayabilir ve bu nedenle onu düzeltebilirim. Ama konumlarımızın doğruluğuna karar verebilecek bir süper-bilene hiçbir gerek yoktur. Kendi kendimizin yargıçlarıyız. Daha iyi bilgi arayıp bulmak istersek, hangi araçtan ya da kaynaktan arayıp bulacağımıza kendimiz karar veririz. Sokak düzeyinde epistemoloji, söz gelişi fizikte neyin bilgi sayılacağıyla ilgili değil, daha çok sizin bilginiz, benim bilgim, sıradan insanın bilgisiyle ilgilidir. (Hardin 2002: 4)

Günlük yaşamda hepimiz pratik bilgiyi kullanır. Pratik bilgiyi yalnızca bireysel deneyimden değil, içinde yaşadığımız toplumsal çevreden de alırs. 9/11'i düşünün. Görenekler ("*bu savaştır*" ve "*bu terördür*") ve öyküler ("*teröristler uçaklarını kasten çarptılar*") sunan tanıkları ve mağdurları gördük; Gerry Gaeta'nın Dünya Ticaret Merkezi'ndeki yangın kapılarının sıkışmasıyla ilgili açıklamasında teknik anlatım imalarına rastladık. O günden bu yana, mühendisler ve fizikçiler, büyük sarsıntılara dayanacak biçimde tasarlanan iki binanın, iki uçağın çarpmasıyla (daha önemlisi, anlaşıldığı üzere, yakıt tanklarının tutuşmasıyla) nasıl çöktüğünü belirlemeye epeyce zaman harcadılar; 9/11'in teknik anlatımları çoğaldı (örneğin bkz. Glanz 2004). Ama Amerika'nın layığını bulduğunu düşünen Amerika karşıtı teologların ve uluslararası hukukçuların da kendi kodlarından oluşan çözümlemeleri var. *Nedenler, olayın tipine göre daha az, konuşmanın tipine göre daha çok değişir*. Kimin kiminle konuştuğu muazzam bir fark yaratır.

Elbette, neden göstermenin ara biçimleri de vardır. İnsanlar birbirinden etkilendikçe bir biçim bazen başkalaşıp diğerine dönüşür. Dinsel topluluklarda "*inşallah*", görenek ile öykü arasında bir yerde durur; insan işlerine ilahi müdahaleyle ilgili egemen inanca bağlı olarak, az çok açıklayıcı bir gücü vardır. Beyzbol tutkunlarının konuşmaları, görenekler, öyküler, kodlar ve teknik anlatımlar arasında cılgınca zikzak çizer; başka sporlardan hoşlananlar ya da sporla ilgilenmeyenler, ayrıntılı neden-sonuç muhakemesinden basit slogancılığa yapılan adamalar karşısında şaşkına dönerler. Profesyoneller ve öğretmenler, dinleyicilerin kendi alanlarında geçerli olan açıklama hatlarını izlediklerini ya da izlemediklerini görünce, teknik anlatımlar ile öyküler arasında mekik dokurlar. Müzmin hastalar ya da hastalık hastaları kendi hastalıkların uzmanı haline gelirler; tanı, tahmin ve tedavi konusunda hekimleriyle yarı-teknik tartışmalara girerler. Otomobil mekaniğiyle ilgili argonun en azından temel ifadelerini bilmeyen otomobil sahipleri, arabalarını tamire götürdüklerinde aldatılma ya da önemsenmeme riskiyle karşı karşıya kalır.

Öte yandan, teknik anlatımlarda ve kodlarda uzman olanlar, ya

görenekleri ve öyküleri kendi jargonlarına çevirmeye ya da başkalarının bu çeviriyi yapmasına yardım etmeye epeyce çaba harcarlar. Paul Drew, bir savunma avukatı (SA), bir yargıç (Y) ve bir davalı (D) arasında geçen konuşmadan bir parça aktarır:

SA: Kapıyı tekmelemen ile kapının açılması arasında, ne kadar zaman geçti?

D: Bana üç gün gibi geldi.

Y: Duyamadım.

D: Bana üç gün gibi geldi ve kapının açılması o kadar uzun sürdü. Öyle...

SA: (boğazını temizler) Şimdilik sana *gibi gelen* kısmı bir tarafa bırakalım, o zamanki zihinsel durumundan ötürü, gerçek zamanla ilgili herhangi bir tahminin var mı, herhangi bir tahmin yapabilir misin? Bir dakika mıydı, bir buçuk dakika mıydı? Ya da bize en iyi kararını söyleyebilir misin? Kapının açılmasının sana ne kadar uzun gibi geldiğini değil, ne kadar sürdüğünü. Yalnızca en iyi tahminini.

D: Hımm, sarurım bir buçuk dakika. (Drew 2003: 918'den uyarlandı)

"Bana üç gün gibi geldi" ifadesi, gündelik bir konuşmada çok işe yarayabilir; ama bir duruşma tutanağı sınavından asla geçemez. Savunma avukatını, konuşma dilini kodların diline çevirirken yakalıyoruz. Tıbbi konuşmaları ya da dinsel dersleri izlediğimizde de, sıradan konuşmadan uzmanların anlatımlarına çeviriye tanık olabiliriz. Yine de, bu dört tür -görenekler, öyküler, kodlar, teknik anlatımlar- pek çok kişinin oldukça sık karşılaştığı ve kolayca fark edebildiği neden gösterme biçimlerini ayırt eder.

Nedenleri açıklama

Buradaki isim, insanların gündelik yaşamlarını sürdürürken birbirlerine gösterdikleri tüm nedenlerin kapsamlı, ikna edici açıklama-

larını sunmak değil. Bu küçük kitapta, üç soruya temel niteliğinde yanıtlar vermeye çalışmak yeterli olacaktır:

1. Toplumsal neden gösterme, (biraz önce iddia ettiğim gibi) sistematik olarak, popülerden uzmanlık gerektirene ve formüllerden neden-sonuç anlatımlarına değişir mi? Değişirse, Örneğin, göreneklerin, kültürel içerik bakımından dramatik farklılıklara karşın, ailevi benzerlikleri bulunduğunu ve teknik anlatımlardan bariz bir biçimde farklı olduklarını keşfetmeliyiz.
2. Neden gösterenler ile kabul edenler arasındaki toplumsal ilişkiler, (yine biraz önce iddia ettiğim gibi) öne sürdükleri, kabul ettikleri ya da karşı çıktıkları nedenleri güçlü bir biçimde etkiler mi? Etkilerse, örneğin, profesyoneller ile, müşterileri arasındaki neden göstermenin, eşler arasında neden göstermeyle keskin bir karşıtlık içinde olduğunu ve bu nedenle, kendi eşlerine teknik hizmet sunan profesyonellerin, doğru iletişim tarzını bulmakta güçlük çektiklerini görmeliyiz.
3. Argümanlarımın öne sürdüğü gibi kabul edilebilir ve kabul edilemez nedenlerle ilgili müzakereler, bir toplumsal ilişki türünden diğerine önemli ölçüde değişir mi? Değişirse, örneğin, ortalama insanların, ilişkilerinin doğası konusunda hemfikir olmadıklarında, ilişki gergin olduğunda ya da taraflardan en azından birinin ilişkinin niteliğini kabul etmesi durumunda kaybedecek bir şeyi olduğunda, nedenler konusunda daha sert olduklarını fark etmeliyiz.

Henüz hiç kimse, neden göstermeyle ilgili geniş ve bol kanıdan, bu sorulara kesin genel yanıtları destekleyecek kadar çözümlememiştir. Yine de, beklenmedik bir benzerlik, neden gösterme ve kabul etmedeki değişkenliğin anlaşılmasına yardım eder. Neden göstermek, insanlar genel olarak eşitsiz toplumsal ilişkilerle uğraştıklarında olanlara benzer.² Eşitsiz toplumsal ilişkilere katılanlar bu ilişkileri ortaya çıkarabilir, onaylayabilir, güçlendirebilir ya da meydan

² Bashir Bobb 2001, Burguiere ve Grew 2001, Fitch 1998, Gould 2003, Schwartz 1975, Scott 1990, Tilly 2001.

okuyabilirler; ama bunları yaparken, bu şeylerden hangisini yaptıklarını gösteren iletişim tarzları kullanırlar. Aslında, meydan okumasız neden gösterme yeteneği, genellikle bir iktidar konumuna eşlik eder. Üst düzey devlet görevleri ve örgüdü uzmanlık alanları gibi uç durumlarda, buyurucu neden gösterme, özel alanla birlikte gelir.³ Neden göstermede başkaca ne gerçekleşirse gerçekleşsin, *neden gösterenler ile kabul edenler eşitlikleri ya da eşitsizliklerine ilişkin tanımlamaları müzakere ederler.*

İşte eşitsizlik müzakeresi ile neden gösterme arasındaki benzerliğin göstereceği kimi olasılıklar:

- Kendi yetki alanları dâhilinde, profesyonel neden göstericiler, görenekler ve öyküler karşısında kodların ve teknik anlatımların önceliğini geliştirir ve güçlendirirler.
- Özel olarak, profesyonel neden göstericiler, görenekleri ve öyküleri kendi tercihlili dillerine çevirmede ve bu çeviride diğer insanların işbirliğini sağlamada genellikle ustalaşırlar.
- Bu yüzden, herhangi bir toplumsal ortamda bilginin profesyonelleşmesi ne kadar fazlaysa, kodların ve teknik anlatımların ağırlığı o kadar fazladır.
- Neden gösteren ile kabul eden arasında uzak bir ilişki olduğu ve/veya neden gösteren üstün bir konum işgal ettiği ölçüde, neden gösteren, neden-sonuç anlatımları yerine daha çok formüller verir.
- Formül sunan neden göstericiler bu yolla, üstünlük ve/veya uzaklık iddiasında bulunurlar.
- Nedeni kabul edenler, genellikle neden-sonuç anlatımları talep ederek bu iddialara meydan okurlar.
- Bu talepler önerilen formülle ilgili kuşku ifade edip, Y'nin fiilen neden ve nasıl gerçekleştiğiyle ilgili ayrıntı isteme biçimini alır.
- Bununla birlikte, yetkin bir biçimde verilen kodlar durumunda, becerikli bir kabul eden, kodu kullanarak ve neden göstericinin o kodu yanlış kullandığını göstererek gösterilen nedenlere meydan okuyabilir.

- Eşitsizliğin ve/veya uzaklığın varlığı durumunda bile, nedenleri kabul eden, neden gösterenin sonraki refahını etkileme gücüne görünür bir biçimde sahip olduğu ölçüde, neden gösteren formüllerden neden-sonuç anlatımlarına kayar.

Bu durumların her birinde, gösterilen nedenlerin kabul edilebilirliği, neden gösteren ile kabul eden arasında geçerli olan toplumsal ilişkilere, denkliklerine bağlıdır. Nasıl ki, eşitsiz ilişkilere giren insanlar kabul edilebilir farklılık ya da ayrılık işaretlerini düzenli olarak müzakere ederlerse, neden göstermeye katılanlar da her iki yönde hareket ederler. Genellikle varsayılan ilişkiye denk nedenler gösterilir, ama aynı zamanda, gösterilen nedenlerle, önerilen ilişki tanımının işaretleri verilir.

Esas itibariyle, bu yorum kolayca yanlış olabilir. Örneğin, pek çok kişinin kendi yetiştirme tarzına, grup üyeliğine, temel inançlarına ya da iç karakterine dayanan nedenler gösterdiğini düşünüyorsanız, geniş bir toplumsal koşullar yelpazesinde insanların aynı nedenleri sunmasını beklersiniz. Aksine, neden göstermenin iki düzeyde -yakın tanıdıklara gösterilen derin, otantik nedenler ve bunlardan farklı, başka herkese gösterilen hızlı, uygun, oportünist nedenler- işlediğini düşünüyorsanız, ilişkiler konusunda benim anlatımımın ima ettiği türden müzakereler görmeyi beklemezsiniz. O zaman, her iki durumda da eldeki kanıtlar, benim iddialarımın gerçeklere uymadığını doğrular. Bu kitabın argümanları, size, neden gösterme ve kabul etmeyle ilgili deneyimlerinizden yararlanarak onlara meydan okuma fırsatı veriyor.

İşte benim anlatımımın ima ettikleri: Pek çok kişi çeşitli toplumsal ilişkilere girdiğine göre, pek çok kişi aynı zamanda şu ya da bu toplumsal duruma uyan ayrıntılı görenek ağlarını da örtük bir biçimde taşır. "*Gitmeliyim*" ifadesi, yol sormak için sizi durduran geveze bir yabancıyla sohbete uygun bir biçimde son verebilir ama yıllardır görmediğiniz eski bir arkadaşınızla karşılaştığınızda işe yaramaz. Diyelim ki, Alpha, Beta'nın kitabını kütüphane masasından düşürüyor, sonra aşağıdakilerden birini söylüyor:

Üzgünüm ahbap. Su katılmanuş bir sakarım.

Üzgünüm. Kitabını görmedim.

Kafamı bozma! Bir daha yaparım.

Kitabı neden oraya koydun?

Kitaplarını düzgün koymayı söylemiştim.

Bu ifadelerin her biri, Alpha ile Beta arasında bir bakıma farklı bir ilişkiyi ima eder. Öyküler, göreneklerden farklıdır, ortak bir inanç topluluğuna üyeliğe (en azından üyelik iddiasına) dayanırlar. Kodlar, standardaşmış kimlikleri -örneğin savcı, avukat, yargıç, jüri üyesi, davalı ve davacı- ve bu kimlikler arasındaki ilişkileri özenle eşleştirmeyi akla getirir. Teknik anlatımlar, dinleyenin neden gösterenin yeterliliğine inancını varsayar. Teknik uzmanların çoğu kez yetkinlik işaretleri -unvanlar, sertifikalar, beyaz önlükler, meslek aletleri, sağlam masalar- sergilemelerinin nedeni budur.

Hastalıkla ilgili, daha sonra epeyce işimize yarayacak olağanüstü bir kitapta Anatole Broyard, prostat kanserini ilk teşhis eden Bostonlu ürologu bekleyişini betimler:

Beklerken, doktoru gösterge bilimsel bir ön incelemeye tabi tuttum. Bürosunda otururken, göstergelerini okudum. Diplomalarını doğal karşılamıştım. Beni ilgilendiren, odanın zevkle döşenmiş olmasıydı. Derli toplu, içi dolu kitaplıklar, antika bir masa ve sandalyeler, yerde makul bir Doğu kilimi vardı. Büronun bir duvarının tamamını kaplayan pencere Boston manzarasına açılıyordu ve bu, statünün, kazanılmış bir saygının işaretiydi. Doktorun bu pencereden manzarayı uzun uzadıya seyrettiğini hayal ettim. (Broyard 1992: 35)

Broyard büyük bir hayal kırıklığına uğradı; bu büro ürologuna ait değildi. Ürologu onu “modern ve anonim olduğu anlaşılan” başka bir büroya götürdü. “Antikalar yoktu, Doğu kilimi yoktu, görebildiğim hiçbir resim yoktu.” (Broyard 1992: 35) Broyard’ın yüksek standartları-

na göre, bu “*sahtekâr*” onun umutlarının hekimi vasfına sahip değildi. Ama bu öykü, konum, o konumun işaretleri ve inandırıcı teknik anlatımlar sunma kapasitesi arasındaki bağlantıları vurguluyor.

Meslekten olmayan gözlemciler, mesleki otoriteyi otomatik olarak kabul etmezler. Henry Petroski, mühendislik başarısızlıkları ve başarılarıyla ilgili kusursuz çözümlemesine şu anekdoda başlar:

1981’de Kansas City Hyatt Regency Otel gökgeçideri çöktükten hemen sonra, bir komşum böyle bir şeyin nasıl olabileceğini sordu. Merak ediyordu, mühendisler yüksek bir geçit gibi basit bir yapıyı bile inşa etmeyi bilmiyorlar mıydı? Mühendislerin kendi kurdukları dünyaları kontrol etmediklerini apaçık ortaya koymak istercesine, Tacoma Narrows Köprüsü’nün yıkılması, Chicago’daki Amerikan Havayolları DC-10 uçak kazası ve diğer ünlü başarısızlıklar, radyasyon satımı bakımından Three Mile Island’ı aştığı kesin olan nükleer kazalar ile ilgili duyduklarını sayıp döktü. Komşuma, mühendislik yapılarının gücünü ve davranışını öngörmenin ilk bakışta görüldüğü kadar basit ve kolay bir iş olmadığını anlattım; ama soyut genellemelerimle ve muğlak savunmalarıyla fikrini değiştirebildiğimi sanıyordum. (Petroski 1992: 1)

1981 Hyatt Regency gök-geçit felaketinde 114 kişi öldü. Bu, 9/11’den önce çöküp en fazla can alan Amerikan binasıydı. Basında, mahkemelerde, meslek dergilerinde ve genel sohbetlerde 1981 bozgunu, birbirini besleyen öyküler, kodlar ve teknik anlatımlar üretti.

Aynı şekilde, başarısız uzmanlık, tıpta da neden göstermeyi teşvik eder. David Rothman’ın belgelediği gibi, 1960’lar ile 1980’ler arasında Amerikalı tıp doktorları, kendi hastalarının hastalıklarının nedenleri ve tedavileri konusunda itirazsız konuşabilme yeteneklerini kaybettiler. Alıcıların pasif bir biçimde kabul edeceği beklentisiyle görenekleri ve kodları daha az kolaylıkla öne sürebiliyorlar. Uzaklıklarının ve üstünlüklerinin bir kısmını kaybettiler. Yanlış tanı ve tedavilerle ilgili haberler, kurbanların ve kurtulup hayata kalanların

açtığı davalar, hastalar lehine siyasal hareketlenme, yasa koyucuların, sigortacıların, biyoetikçilerin ve sağlık örgütlerinin artan müdahaleleri, hekim ile hasta arasında daha önce özel -ve oldukça tek yanlı- olan sohbetlere üçüncü tarafları soktu. (Rothman 1991; ayrıca bkz. Katz 2002)

Üçüncü tarafların müdahalesi olsun ya da olmasın, teknik neden gösterenler, olağanüstü olayların kabul edilebilir açıklamaları ile kendi teknik anlatımları arasında gidip gelirler. Örneğin, teknik kötü haberleri alanların çok azı, o alanın uzmanlarının aynı haberle ilgili kendi aralarında kullandıkları dili özümseyebilecek kadar mühendislik, tıp ya da maliye bilir. Tıp öğrencileri için hazırlanan standart bir ders kitabı şöyle der:

Kötü haberi vermede ilk adım, hastanın duymaya hazır olduğu şeyi değerlendirmektir. Hekim genellikle klinik verileri inceleyerek, hastanın verilerle ilgili bilgisini ve kaygılarını kontrol ederek ve yeni bilginin mümkün olduğunu göstererek bunu yapabilir.

HEKİM: Bay Virchow, biliyorsunuz, bağırsaklarınızda bir yumru gördük ve biyopsi yaptık. Sonuç hakkında bir şey biliyor musunuz? Şu olası yanıtları düşünün:

HASTA: Şey, kanser mi?

HASTA: Karım gelinceye kadar bekleyebilir misiniz? İşten saat 6'da çıkıyor.

HASTA: (Sessiz, gözlerini dikmiş doktorun yüzüne bakar) Tanının kanser olup olmadığını hemen soran hastalar, haberi duymaya hazırdır. Diğerleri, sözlü ya da sözsüz, rahatsız olduklarını gösterebilirler. Bu hastalar için mesajı yavaşlatma teknikleri uygun olabilir. (Cole ve Bird 2000; 212)

Cole ve Bird'ün varsayımsal hekimi, çok büyük olasılıkla, kolon kanserinin nasıl oluştuğuna ilişkin teknik bir anlatım verecektir. Söz konusu hekim, kuşkusuz, o anlatım içinde hangi neden-sonuç ilişkilerinin şu anda bilinenler çerçevesinde belirsiz ya da tartışmalı olduğunu da gösterebilir. Bir hekimin vakayla ilgili meslektaşlarına da-

nuşması genellikle böyle bir yol izler. Ama hastaya teknik bir anlatım nadiren sunulur. Ders kitabı açıkça ifade etmesé de, hekim, köklü bir biçimde basitleştirilmiş teknik bir anlatımı iki süzgeçten geçiriyor: *Biri mesajı hastanın olağanüstü bir olayın nedeni olarak yorumlayabildiği bir dile çevirir; diğeri bu nedenlerin duygusal sarsıntısına karşı tampon görevi görür.*

Hekimler meslek yaşamlarında çok farklı nedenler kullanırlar: *olağan sorunlar için gelenekleri, hastane kurallarına uygunlukları için kodları, zor tanılarla ilgili görüşmeler için teknik anlatımları, tıbbi bilgiden yoksun olan hastalar için öyküleri* - hekimlerin uğraşmak zorunda kaldıkları huysuz hastalarla ilgili birbirlerine anlattıkları öyküler bir yana tabii. Bununla birlikte, bir uzmanlık alanında neredeyse her yetişkin, nedenler arasında aynı tür oynamalar yapar. New Yorklu bir taksi sürücüsü gece uyguladığı fazladan ücret tarifi için bir kod, gideceğiniz yere sizi dolaştırarak götürmesi için teknik bir anlatım, radyosundaki müzik için bir öykü ya da söylediklerinizi yapmaması için göreneksel bir neden gösterebilir. Pek çoğumuz taksi sürücülerinin gösterdiği nedenlere daha kolay, hekimlerin önerdikleri nedenlere daha zor karşı çıkarız. Ama her iki durumda da aslında, diğér şeylerin yanı sıra, aramızdaki ilişkilerin tanımlarını müzakere ediyoruz.

Ne geliyor?

Bu içgörüyü izleyen kitabın geri kalan kısmı, farklı neden türlerini sırasıyla ele alıyor. Belki de ironik bir biçimde, nedenlerin nedenlerini öneriyor. İkinci-Beşinci Bölümler gelenekleri, öyküleri, kodları ve teknik anlatımları tamı tamına bu sırayla ele alıyor. Altıncı Bölüm, sosyal bilimciler de dâhil olmak üzere, teknik uzmanların neden göstermelerini, o disiplinin teknik sorunlarına aşına olmayan halk için nasıl anlaşılabilir kıldıklarını değerlendirerek kitabı bitiriyor.

Bir tarihçi ve sosyal bilimci olarak çalıştığım için, kaçınılmaz olarak, diğér düşünce yollarından çok, tarihsel ve toplumsal bilim-

sel çözümlemeye önem veriyorum. Ama kitabın sonunda, tarihin ve sosyal bilimin açıklayıcı gücünden kuşku duyan okurların bile, insanların kendi dünyaları içinde neden göstermeye, kabul ve müzakere etmeye başladıklarında olup bitenler konusunda bir içgörü elde edeceklerini umuyorum.

Görenekler

Görgü kuralları, edep ile çıkarıcılığı harmanlar. Zamanını iyi kullanmak isteyen yöneticilere öğüt veren Peggy Post'a kulak verin: *"Gidecek gibi görünmeyen biriyle bir görüşmeyi tamamlamışsanız, kalkın ve 'Çok üzgünüm, bitirilemeyen gereken bir işim var,' deyin."* (Post 1997: 1.13) Büyük büyük kaynanası Emily Post ile, davranışlarına ve iş kariyerlerine önem veren Amerikalılar için görgü kuralları hakemi olan kaynanası Elizabeth Post'un varisi Peggy Post, kendisinin asla yaşamadığı çok sayıda durumla ilgili dolaylı görüşler geliştirmiş olmalı. Diğer şeylerin yanı sıra, zor durumda olan insanlara neden göstermeyle ilgili öğüder de verir.

Post'un iyi nedenlerle çözülmesine yardım ettiği sorunlar şunları kapsar:

- Gitmeyi kabul ettiğiniz bir akşam partisine gidemeyeceğinizin anlaşılması
- Bir çocuğa "hayır" deme
- Gözlerinizi kamaştıran parlak ışıklara göz kırparak bir iş görüşmesini başka yöne çekme
- Kaygılı ebeveynlerinize neden evlenmeyip birlikte yaşadığınızı bildirme
- Arkadaşınızın neden ayrıldığını çocuklarınıza açıklama
- Artritten ötürü tokalaşmak istememeniz
- "Gelişme olanağı olmayan ya da yeterince getirisi olmayan, stresli ya da çok sıkıcı" (Post 1997: 142) olabilen bir işten istifade etme
- "Tom, seni gördüğüme çok sevindim ama gitmek zorundayım, yoksa bir sonraki randevuma (arabayı teslim etmeye, anaokuluna, dişçiye vb) geç kalacağım. Helen'a selam söyle - hoşça

kal!" (Post 1997: 286) diyerek uzun bir sohbetten kurtulma işte, tipik bir Post öğütleri paketi:

Bir daveti, vicdanınızın öyle emretmesi dışında, kabul etmek zorunda değilsiniz. Ama kabul edince de, gitmelisiniz. Hastalık, aileden birinin ölümü ya da ani, kaçınılmaz bir gezi dışında hiçbir şey, bir kabulü bir üzüntüye dönüştüremez. Dahası, bir daveti bu gerekçelerle geri çevirdiyseriz, aynı gün daha hoş bir daveti de kabul etmemelisiniz. "*Korkarım ki 13'ünde meşgulüz*"ün ötesinde bir bahaneye ihtiyacınız yoktur ve bu size, sonradan ortaya çıkacak başka bir şeyi kabul etme özgürlüğü verir. Ama "*şehir dışında*" olacağınız için daveti kabul etmemişseniz ve ardından, ortak bir arkadaşınızın da katıldığı bir partide görülürseniz, ilk daveti gönderenleri üzdüğünüzden emin olabilirsiniz. (Post 1997: 356-57)

Görgü kurallarının önemli bir kısmının, yaptığınız ve yapmayacağınız şeyler için uygun, etkili neden arz etmekten ibaret olduğu anlaşılıyor. İyi görgü, göreneksel nedenleri içerir. Nedenlerin doğru olması gerekmez, ama duruma uygun olmalıdırlar. Dahası, genel olarak, kibar davranmayı gerektiren pek çok durumda görenekler, ilişkiyi daha karmaşıklatacak öykülerden, kodlardan ya da teknik anlatımlardan daha etkili olurlar. Görenekler, toplumsal ilişkileri onaylar ya da onarırlar.

Bize göre, *öykülerin, teknik anlatımların, kodların ve göreneklerin, hepsinin gizli yaşamı vardır*. Burada, neden göstermeye nasıl hizmet ettikleri konusuna yoğunlaşıyoruz. Ama anlatanlar ciddi "*neden*" sorularını ele alsınlar ya da almasınlar, öyküler aynı zamanda eğlendirir, korkutur ve eğitir. Teknik anlatımlar, kuşkusuz, açıklamalar içerir, ama aynı zamanda bu anlatımları yapanların uzmanlığını da sergiler ve uzmanların, kendi alanları içindeki bölücü sorular konusunda nerede durduklarını gösterir. Aynı şekilde kodlar, kodları kullananların göz kamaştırıcı bilgi ve uzmanlık sergilemelerine ve nefes kesici zekâ oyunları ile uğraşmalarına izin verir. Görenekler

ise, içeridekiler ile dışarıdakiler arasındaki sınırları belirler, sohbetlerdeki boşlukları doldurur ve birikmiş düşünceleri bir kuşaktan diğerine taşır. Neden göstermeye yoğunlaşırken, insanların gelenekleri kullanmasının yalnızca bir yolunu seçip ayırıyoruz.

Yine de, biraz sonra göreceğimiz gibi, neden olarak sunulan göreneklerin önemli sonuçları vardır. Toplumsal ilişkileri gerektiği gibi tanımlamak, etkin sosyal yaşam bakımından çok önemlidir. Dahası, *nedenler pratikleri* -yalnızca partilere gitmeyi ya da gitmemeyi değil, arkadaşlıklar kurmayı ya da arkadaşlıklara son vermeyi, kayırmayı ya da kayırılmayı reddetmeyi, işçi almayı ya da çıkarmayı, hatta savaş başlatmayı ya da bitirmeyi de- *haklılaştırır*. *Mevcut durumlar ve ilişkiler için uygun nedenler sunmak, bildiğimiz şekliyle insani toplumsal yaşamın şekillenmesine yardım eder. Uygunsuz nedenler sunmak, toplumsal yaşamı bozar.*

Bu nedenle, Peggy Post yalnızca ideallerle ilgili masallar anlatmıyor. Diğer insanlarla etkileşimin pratik kılavuzunu sunuyor. Amerikalı Sosyal Bilimci Erving Goffman, 1950'lerden 1970'lere kadar, küçük ölçekli toplumsal etkileşimle ilgili özgün, etkili, kavrayışlı incelemeler üretti. (Goffman'ın yalnızca kuşkucu bir gözü değil, aynı zamanda acı bir mizah duygusu da vardı; *Relations in Public*'inin (Kamusal ilişkiler) 1971 ilk sayfasında şu yazı var: "1950'de Edinburgh Üniversitesi'ni ziyareti sırasında neredeyse karşılaştığım A. R. Radcliffe-Brown'un anısına.") Renkli incelemelerinde Goffman, keskin kişisel gözlemlerinden ve özenle seçilen medya anlatımlarından yararlanıyordu. Ama Emily Post'unkiler de dâhil olmak üzere, görgü kitaplarına da sıkça başvuruyordu.

Goffman, Emily Post'u kendi kamusal davranış çözümlemesi için bir otorite olarak kullanışını kuvvetli bir biçimde savundu. Görgü kitaplarının, orta sınıf davranışlarını fiilen etkileyen normları betimlediklerini ve "Amerika'da kamusal davranışın yapısıyla ilgili birkaç kaynaktan biri" olduklarını ilan etti. (Goffman 1963: 5) Goffman'ın defalarca gözlemlediği gibi, uygun neden gösterme yeteneği, toplumsal yeterliliğin cari alıcı bir göstergesidir. Öte yandan, uygun neden gösterememe genellikle şiddetli can sıkıntısına neden olur.

Goffman'ın "*anlatımlar*" dediği şeyle ilgili çözümlemesi, açıkça görünür yanlışları ve ihmalkârlıkları onarmaya ya da gizlemeye yoğunlaştı; ama bu gözlemler daha genel olarak toplumsal etkileşim tarzı için de geçerlidir.

Goffman, diğer şeylerin yanı sıra, doğaçlama mimiklerin bazen sözlü neden göstermenin ikamesi olma işlevi gördüklerine işaret etti; bu pratiğe de "*vücut dili*" dedi. Öğrencilerinin gözlemlerinden yararlanarak şu vücut dili örneklerini sundu:

Bir üniversitenin öğrenci yurdunda, kimseyle mektuplaşmadığı halde mektup almak isteyen bir kız, yurdun posta kutusuna giderken izlendiğini fark edebilir, beklediği özel bir mektubu arıyormuş görüntüsü verir ve mektubun orada olmadığını anlayınca, şaşırmışçasına başını sallar, umutsuz arayışını kimsenin izlemediğini düşünüyorsa, bunların hiçbirini yapma zahmetine katlanmaz. Bir tanışma partisine katılan ve başka bir yere giderken (eğer biriyle konuşabildiyse) içeride ne oluyor diye şöyle bir uğrayıverdiğini söyleyen bir erkek, sanki yalnızca ayaküstü bir tek atmak için gelmiş gibi, bir içki alıp elinde kadehiyle bir sütuna yaslanmayı gerekli görür. Bir kayak merkezinin yemek salonuna giren, kendisiyle arkadaş olabilecek erkekleri görmek ve onlar tarafından görülme isteyen, ama amacının anlaşılmasını da istemeyen bir kız, özel bir kişiyi arıyormuş görüntüsü verir ve bunu, aslında kafasında saçlarına dayalı duran güneş gözlüklerini tutup sağlamlaştırarak yapar. (Goffman 1971: 130)

Goffman, karakteristik olarak, diğer insanlarla etkileşim alışverişinden çok, insanların başkalarına verdikleri izlenimleri nasıl sağladıkları konusuna yoğunlaştı. (Bu kuralın önemli istisnaları, sohbet incelemelerinde, örneğin Goffman 1981'de gerçekleştirdi.)

Goffman'ın işaret ettiği gibi, zihinsel hastalık kurbanları bile neden göstermeye büyük çaba harcarlar. Washington'da bir psikiyatri hastanesinde yaptığı görüşmelerden şu sonucu çıkardı: Hastaneye kapatılmanın ilk şokundan sonra, "hastaların tümü büyük bir aşına-

lıkla, hastaneye kapatılmalarının görece kabul edilebilir nedenlerini genellikle kendi başlarına açıklarlar, aynı zamanda diğer hastaların sunduğu çizgileri de açıkça sorgulamadan kabul ederler.” (Goffman 1961: 152) Örneğin, görüşmelerden, farklı hastaların hastanede olmalarına ilişkin şu açıklamaları çıkardı:

Mastır yapmak için bir gece okuluna gidiyordum, ayrıca bir de ek iş yapıyordum; yük bana çok ağır geldi. Buradakiler zihinsel hasta; ama ben kötü bir sinir sisteminden çekiyorum, bu fobilere neden olan şey bu. Bir diyabet tanısı nedeniyle buraya yanlışlıkla getirildim, birkaç gün sonra gideceğim (hasta yedi haftadır oradaydı). Çocukken başarısızdım, daha sonra karımla birlikte bağımlı oldum. Benim sorunum çalışmamak. Bunun için buradayım. İki işim, güzel bir yuvam ve istediğim kadar param vardı. (Goffman 1961: 152-53)

Goffman, onların kendisiyle ve hastane personeliyle ilişkilerini, psikiyatrik rahatsızlığı olan bireyler gibi değil, bir şekilde zor duruma düşmüş normal insanlar gibi tanımladıklarını duydu.

Goffman'ın betimlemesi, bana uzak geçmişten bir deneyimimi anımsatıyor. Goffman Pensilvanya'da bir hastanede gözlem yaptığı sırada, ben uğursuz adlı Boston Psikopat Hastanesi'nde -biz içeridekiler için “Boston Psiko”- araştırma asistanı olarak çalışıyordum. (Bir edebi kelimelerin gününde adı değiştirilip Massachusetts Zihinsel Sağlık Merkezi yapıldı.) Bu büyük araştırma kurumu psikiyatrik vakalara meydan okumaya başladı ve uzun süre gözetim altında tutulması gereken insanları başka hastanelere postaladı. Benim işim, kişilere-rası ilişkilerin hastaların sağlığını etkilediği düşüncesiyle, mesleki terapi departmanındaki bir bölümde hasta-hasta ve hasta-personel etkileşimini gözlemlemekten ibaretti. İş, hastalarla günlük sohbet gerektiriyordu.

Boston Psiko'daki hastaların, hastaneye kapatılmalarına ilişkin gösterdikleri nedenler Goriman'ın listesindekilere büyük ölçüde benziyordu. Bununla birlikte, bazı hastalar geçici araştırmacılarla

tutarlı sohbetler yürütemeyecek kadar heyecanlı ve baskılanmıştı; birkaç emektar, durumlarıyla ilgili tıbbi tanımları kabul ediyordu (Aslında Goffman, Pensilvanya hastanesi personelinin ve uzun süre kalan hastaların, normalleştirici nedenlere meydan okuyup, yeni gelen hastaları kendi tıbbi tanımlarını kabul etmeye itmek için çok çalıştıklarına işaret eder; Goffman 1961: 154-55). Bu istisnalarla birlikte, insanların hastaneye yatırımlarına ilişkin bana gösterdikleri nedenler, genel olarak, birebir ilişkilerimizi normal insanların ilişkileri olarak kabul etme çabalarıydı.

Goffman'ın özsunumuyla ilgili olağanüstü incelemeleri, bu kitabın başlıca konularından birinin altını çiziyor: Neden gösterme -ister sözcüklerle olsun, ister mimiklerle, ister her ikisi birlikte- bir tür öz-temsili sahnelemesine karşın, bu her zaman başkalarıyla ilişki içinde olur. Yüzeysel bir Goffman okuması, önemli olan her şeyin bireysel tinler içinde gerçekleştiği, insanların esas olarak kendilerini yatıştırırmaya ve dünyayı anlamlandırmaya çalıştıkları izlenimi verebilir. Böyle bir okuma, rahatsız bir kişinin sinyallerini alan ve yanıtları, bu sinyalleri manipüle etmeye ya da en azından önüne geçmeye çalışan kişilerin önemini büyük ölçüde azımsar. Genel olarak, Goffman'ın eyleyen karakterleri, diğer insanlarla ilişkilerini normalleştirmeye çalışıyorlar.

Robert Edgerton'ın, durumlarını gizleyen geri zekâlıların başarılarıyla ilgili unutulmaya yüz tutmuş Goffmanvari incelemesi, bu noktaya önemli ölçüde değinir. Daha önce hastaneye yatırılmış olan bu kişiler, okumada, para saymada ve saati söylemede güçlük çekerler; ama kabul edilebilir nedenler göstererek yetersizliklerini örterler. Edgerton bu nedenlere "*işe yarar bahaneler*" der. "*Şansımıza,*" diyor Edgerton, eski hastalar pek çok olasılık için işe yarar bahaneler geliştirmişler. Örneğin, bir kadının bir markette etiketleri okuyamamasına, içkili olduğu ve gözlerini çok iyi odaklayamadığını söyleyerek bahane bulduğu iki kez gözlemlendi. Ama bir bahane neredeyse evrensel olarak geçerlidir ve eski hastalar bunu sıkça kullanırlar. Zekâ geriliği olan biri, okumanın kaçınılmaz olduğu durumlarda, bir an sağına soluna bakınır, sonra gözlüklerini unuttuğunu ve söz

konusu sözcükleri göremediğini söyler. Hem bahaneyi kabul etmesi, hem ihtiyaç duyulanı yüksek sesle okuması için hayırsever normale güvenilebilir. (Edgerton 1967: 164)

Bazen bakkala giderken okuma gözlüklerimi unuturum. Sonuç olarak, hassas etiketleri çözmem. Bu durum, Edgerton'ınkine benzer bir öyküyü benim için oldukça makul hale getirir; gözlüklerim takılıyken istense, seve seve yardım ederim. İşe yarar bahaneler, aksi takdirde birbirlerini ihmal edebilen ya da ayıplayabilen kişiler arasındaki ilişkileri normalleştirir.

Benzer bir neden gösterme stratejisi, saati söyleme konusunda da işe yarar:

Eski hasta, *"Saat kaç?"* diye sormak yerine, *"Saat daha dokuz mu?"* diye sorar. Bu sorunun yanıtlarının -*"Hayır, bir kaç dakika var"*, *"Dokuz buçuğa geliyor"* ya da *"Saat daha sekiz"*- birbirine kanştırılması çok daha az olasıdır. Dolayısıyla, zekâ geriliği olan biri genellikle kendi saatini gösterip, *"Saatim durmuş,"* diyerek saati sorar. Pek çok zekâ geriliği olan kişi, saati söylemeyi bilmeyenler bile, saat takar, bu saat sorulurken kendi saatine bakıp hayıflanırcasına saatinin durduğunu söylemesine yarar. Uzun süredir çalışmayan bir saat takan bir adamın söylediği gibi: *"'Saat daha dokuz mu?' diye sorar ve eski saatimin durduğunu söylerim; her zaman birileri bana doğru zamanı söyler. O eski saati takmasam, insanlar bana serseriymişim gibi davranır ve çekip giderler."* (Edgerton 1967: 166)

Bu kitabı okuyan herkes, bakkal etiketlerini de okuyabilir, saati de söyleyebilir. Yine de hepimizin, aniden ortaya çıkan yetersizliğimizi, umduğumuz şeyin uygunsuz bir neden olduğunu dillendirerek -ya da mimiklerle belli ederek- gizlediğimiz anları olmuştur: *"Üzgünüm, Bay Weber'in bürosu sandım"*, *"Güneş gözlerimi kamaştırdı"*, *"Bu anahtar hep sıkışır."* Gofifman'ın ve Edgerton'ın öne sürdüğü gibi, çoğu kez can sıkıntısından kaçmak için neden gösteririz. Ötekilerle aramızdaki ilişkinin, görüldüğü gibi olmadığını kanıtlarız.

Ne var ki, bu tür neden gösterme, bir toplumsal yeterlilik iddiasını her zaman desteklemez. Bazı durumlarda tersi olur: Sunulan nedenler, bir başarısızlığı, bağışlanabilir bir yetersizliğin sonucu olarak açıklar. Saatim durmuş, bu yüzden saatin kaç olduğunu söyleyemem. Gözlüklerimi unutmuşum, bu etiketi okuyamam. Hastayım, bu nedenle çalışamam. Şehrin yabancısıyım, bu nedenle size yolu tarif edemem. Son paramla otobüs bileti aldım, bu nedenle size verecek param yok.

Benim disleksim var, bu nedenle bu testi yapmam için ekstra zamana ihtiyacım var. Neden gösterme, her zaman, taraflar arasındaki ilişkiyi tanımlar ya da yeniden tanımlar. Daha doğrusu, taraflar arasındaki ilişkiyi, bu ilişkiyle karıştırılması halinde riskli, pahalı, kafa karıştırıcı ya da can sıkıcı olacak diğer ilişkilerden ayırt eder.

Viviana Zelizer'in de belirttiği gibi (2005), katılımcılar, bu tür yakın ilişkiler arasındaki sınırları kuvvetli bir biçimde (her zaman bilinçli olmasa da) belirtirler. Özellikle parasal işlemleri çeşitli mahremiyet biçimleriyle birleştiren ilişkilerden -hemen akla flört ve fahişelik geliyor- söz eden Zelizer, tarafların, farklı pratiklerle ve simgelerle sınırları her iki yönde korumaya nasıl çabaladıklarına işaret eder. Taraflar fiilen anlaşmazlığa düşünce -aramızdaki flörtleşme mi, fahişelik mi, yoksa başka bir şey mi?- sorun çıkar. O zaman neden gösterme, ilişkinin doğru tanımıyla ilgili müzakerenin bir parçası haline gelir. *Nedenler, sınırları belirtir.*

Göreneklerin çalışma şekli

Görenekler iki bakımdan diğer nedenlerden farklıdır: *Kabul edilmeleri fazla ya da hiç teknik bilgi gerektirmez ve nedensel yeterlilikten çok, uygunluk kurallarına uyarlar.* Yaygın bilinen formüllerle dayanırlar. Çoğu zaman, göreneksel neden göstermeyi ve kabul etmeyi, üsluplu yalınlıklarıyla ve fazla tartışmanın olmamasıyla tanıyabiliriz. Genellikle anlamın nedensel olarak yetersiz olduğunda değil, nedenin alıcısı, gösterilen nedeni söz konusu toplumsal iliş-

kiye uygunsuz olarak kodladığında -örneğin psikiyatrlar, bir hastanın hastaneye yatırılışının- normalleştirici anlatımını reddettiklerinde- bir itiraz ortaya çıkar. Nedenin alıcısı, "Bana bunu deme," demez, "Bunu bana deme!" der.

Görgü kuralları, durumu kurtaran mimikler, psikiyatri hastalarına yatırılmalar ve zekâ geriliği olanların hileleri, göreneklerin etkili olma tarzıyla ilgili dört önemli noktayı doğrular:

1. *Bu tür nedenlerin kabul edilebilirliği doğruluklarına değil, toplumsal duruma uygunluklarına ve çok daha az da açıklayıcılık değerlerine bağlıdır.*
2. *Özellikle, görenekler, büyük ölçüde nedeni gösteren ile alan arasındaki ilişkiye göre değişir ve kabul edilebilirlik ya da kabul edilemezlik kazanır.*
3. *Yine de, neden göstermenin ve kabul etmenin, taraflar ve onların ilişkileri bakımından anlamlı sonuçları vardır.*
4. *Nedenler, diğer sonuçların yanı sıra, diğer nedenlerle ve/veya ilişki tanımlarıyla bağdaşmayan pratikleri haklılaştırır.*

Dört ilkeye daha yakından bakalım.

Nedenlerin bir toplumsal duruma uygunluğu, ortamları, başkalarının neden gösterme hakkında ne tür gözlemlerde bulunabileceklerine ve neden gösterenle ilgili ne tür çıkarımlar yapabileceklerine göre düzenler. Goffman'ın vücut dili hikâyeleri, kendileriyle ilgili savunmacı imgeler, kendilerini yalnız ya da görünmez sansalardı yansıtmaya zahmetine katlanamayacakları imgeler yansıtan insanları gösterir.

Goffman'ın vücut dili, bize göreneklerin sözcük kullanma zorunluluğu olmadığını da anlatır; simgeler, nesneler ve vücut dili işe yarar. James Katz ile Mark Aakhus, bir örnek verir:

Princeton'da bir inşaat alanında durup, yan bilinçli bir biçimde iletişim durumunu özetledik. Daha tam kavramadan,

o uğultulu, karmakansık ortamda sorumlu kişiyi kolayca sap-tayabildiğimizi gördük. Tombul avucunda bir mobil telefon tutan 40'ırı aşmış bir adamdı. Bize ipucu veren şey mobil telefon değildi - inşaattaki pek çok işçinin belinde sallanan cep telefonları ya da çağrı cihazları vardı. Patron telefonunu elinde taşıyordu; telefonun kısa anteni, ekstra bir parmak gibi öne fırlamıştı... Mobil telefonu başka yerde değil, elinde tutmakla, yerden bir alet alma ya da bedensel bir iş yapma niyetinde olmadığını gösteriyordu. Telefonun kısa anteniyle işaret ediyor ve anlatıyordu; kimin nereye gidip ne yapması gerektiğini dikte etmek için süvari kırbacını kullanan bir 19. yüzyıl ingiliz subayı gibi. (Katz ve Aakhus 2002: xx)

Katz ve Aakhus'u okuyunca, farkında olmadan benzer bir etkili neden gösterme stratejisi benimsediğimi aniden fark ettim. Çoğunuz, okurlarım da belki aynı stratejiyi benimsemiştir. Çoğu kez telefonda konuşurken, büromun camsız kapısı çalınır. Yıllarca, bu şekilde kapım çalınınca, durumu telefondaki kişiye açıklayıp, telefonu bırakıp, kapıya yürüyüp, kapıyı açtım ve ziyaretçiden konuşmam bitinceye kadar beklemesini istedim; bu iş için harcanan toplam zaman yaklaşık bir dakika. Telefon görüşmesi sırasında bir bakardım ki, uzanmadığım bir kitabı, kâğıdı ya da dosyayı almak için telefonu yere bırakmışım; bazen de bağlantı kopardı.

Bir esin nöbetiyle, yakındaki elektrikçiye gidip 10 metre telefon kablosu satın aldım, eski kısa kabloyla değiştirdim ve yaşamımın o yönü değişmiş oldu. Artık yalnızca bir eşyaya uzanırken görüşmeye devam etmekle kalmıyor, kulağımda telefonla kapıya kadar gidebiliyordum; ziyaretçim telefon görüşmesi yaptığımı anında görüyor, genellikle rahatsız ettiğini düşünüp bir özür işareti yapıyor ve dışarıda bekleyeceğini belirtiyordu. Artık nedenlerimi söylemem gerekmiyordu. Elbette, ziyaretçi bir süredir görmediğim yakın bir arkadaşımса, yine görüşmeyi kesip özür diler, durumu açıklar ve (görüşmenin niteliğine bağlı olarak) ya hattaki kişiden görüşmeyi bitirmesini isterdim, ya da arkadaşıma bekleyebileceği bir yer gösterirdim. Yine de pek çok ziyaretçide, elimde tuttuğum bir telefon sözcüklerin yerine geçiyordu.

Sokakta cep telefonu kullanıyor olsaydım ve bir arkadaşım ile karşılaşsaydım, farklı bir neden gösterme stratejisi benimsemek zorunda kalırdım. Sokakta cep telefonlarıyla konuşurken karşılaştığım arkadaşlar çoğunlukla gülümser, el sallar ve konuşmaya devam ederler. Beni daha sonra tekrar görmeleri olasıysa, gülücük ve el sallama, o anda benimle konuşamayacak kadar meşgul olduklarını söylemeye yeterdi. Göreneksel neden gösterme bakımından, ortam önemlidir. İlgili ortamlar, en azından şu bakımlardan değişir:

Ağırbaşlıdan (örneğin bir kilise) gayri resmiye (örneğin bir park)
 Kamusaldan (örneğin sokak) özele (örneğin kendi mutfağınız)
 Gayri şahsiden (örneğin bir büro) mahreme (örneğin aile yuvarınız)
 Yabancıdan (örneğin yeni bir kent) tanıdığa (örneğin eski mahalle)

Yukarıdaki ortam çiftlerinin her birinde aniden midenizin bulandığını ve neden en yakın lavaboya doğru koştuğunuzu orada bulunanlara anlatmak istediğinizi düşünün. Her birinde dava aynıdır, ama uygun nedenler farklıdır.

Siyasal iklim de, insanların herkesin içinde gösterdikleri nedenlerin uygunluğunu etkiler. Philip Moss ile oğlum, çalışma ekonomisti Chris Tilly, Detroit, Los Angeles, Adanta ve Boston'da görece vasıfsız işçilerin işverenleriyle yüzlerce görüşme yürüttüler ya da yönettiler. Eleme pratiklerinin, iş başarısını etkileyecek bireysel karakteristikler olarak tanımlanan becerilerde ırksal ve etnik farklılıklarla ilgili yargıları ne ölçüde ve nasıl içerdiklerini görmeye çalışıyorlardı. Müstakbel işverenlerin, işe alma ölçütü olarak yalnızca öğrenilmiş bilişsel ve teknik yetenekleri değil, etkileşim tanrı ve motivasyonu da kapsayan "*yumuşak beceriler*"i de hesaba kattıklarını kısa sürede öğrendiler. İstihdam yetkilileri genellikle, yumuşak becerilerin, bir ırksal-etnik kategoriden diğerine önemli ölçüde değiştiğine inanırlar.

Ne var ki, 1990'ların politically correct (siyasal bakımdan doğru) ortamında, hiçbir işveren işe almanın bir nedeni olarak, bir ırksal-etnik kategoriyi diğerine tercih ettiğini dillendirmezdi. Moss ve Tilly'nin ortaya koyduğu gibi:

Hiçbir işveren bize, *"Siyahları sevmem,"* ya da, *"Kendi etnik grubumdan birini işe almayı tercih ederim,"* demedi. Çok sayıda yönetici, *"Siyahlar daha az güvenilirlerdir,"* ya da, *"Göçmenler daha çok çalışır,"* gibi ifadeler kullandı. Hiç kimse, *"İşimi bir Latino mahallesinde başlatmak istemedim,"* demedi; ama çoğu, *"Kentin köhne iç kesiminde konumlansaydık, banliyölerden işgücü çekmek zorunda kalırdık,"* iddiasında bulundu. Bu tür açıklamalar, işgücü becerileriyle ilgili nesnel değerlendirmeleri ırksal klişelerle birleştirir ve ikisinin arasına bir çizgi çekmek çok zordur. (MossveTilly2001:4)

Görüşmeyi yapanlar, işe almada ırk ve etnisiteyle ilgili açık sorular soran eğitimli yabancılar oldukları için, işverenler kendilerini kamusal bir durumda buldular. Telefonla görüşmelerde, genel olarak kategorik farklılıklarla ilgili soru sorulduğunda, işverenler nadiren herhangi bir saptamada bulundular. Ama yüz yüze görüşmelerde, benzer işverenler kabul edilebilir kategorik nedenler gösterdiler: sert ve yumuşak becerilerde anlamlı, ortalama farklılıklar. Bu tür farklılıkları açıklamaları istendiğinde, tipik olarak genlere ya da kültüre değil, eğitime, aile yapısına, alternatif iş olanaklarına, sosyal yardım ilişkisine, mahalle etkilerine ve daha önceki iş deneyimine -kısaca, ırksal ve etnik eşitsizliklerle ilgili kamusal tartışmalarda egemen olanlarla aynı türden nedenlere- yöneldiler.

Yine, Moss ile Tilly'nin görüştüğü işverenler, kesinlikle sosyal bilimciler gibi konuşmuyorlardı:

İspanyollar çalışmaya daha isteklidir. Daha uzun süre çalışmaya isteklidirler. Tanıdıklarımın işlerine çok bağlı olduklarını düşünüyorum. IBoston yöresinde bir metal zenginleştirme atölyesi]

Asyalı işgücü, ülkedeki en yeni göçmen oldukları için, onlarda gördüğüm şey, tamamen farklı bir iş etiğine sahip olmalarıdır. Onlara günde 72 saat ihtiyacınız varsa, 72 saat orada dururlar. IBoston yöresinde bir fabrika] (Moss ve Tilly 2001: 117)

Elbette, Moss ve Tilly hassas sorular sorduklarını biliyorlardı. İşte Adanta yöresinde bir eğitim kurumunda bir yönetici sekreteriyle yapılan görüşmeden bir parça:

GÖRÜŞMECİ: Bu bölgede konuştuğumuz birçok kişi, siyah ve beyaz işçiler arasındaki farklılıklarla ilgili yorumlarda bulundu. Bu konuda yorum yapabilir misiniz?

YANITLAYICI: (Duyulmayan sözcükler fısıldar)

GÖRÜŞMECİ: Ama gizli kalacak.

YANITLAYICI: Biliyorum, biliyorum. Sanırım biraz yan çizdiğimi duydunuz. Bireylere bağlı. Ama sorunlarımızdan biri de bu olmuştur. İşin... çoğu... ve doğru değil, geniş kapsamlı... kesinlikle değil, ama ne yazık ki, vakaların çoğunluğunda azınlık olma eğiliminde olan sorunlarımız var. Birileri gelebilir, kapımı kapatmaya gidiyorum. (Moss ve Tilly 2001: 120)

Görüşülenler, açıkça, yanlış neden göstermekten çekinmiyorlardı. Ama araştırmacılar da, ifade edilen nedenleri “*gerçek*” nedenlerden ayırt etmeye çalışınca ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldılar. Birçok sosyal araştırmacı gibi, görenek biçiminde sunulan kanıtlarla teknik anlatımlar türetmeye (en azından kontrol etmeye) çalışıyorlardı. Ama amaçlarımız bakımından çok önemli bir keşif yaptılar: *Uygun nedenler, toplumsal durumla birlikte önemli ölçüde değişir.*

Moss ve Tilly’nin bulguları daha da ileri gidiyor. Herhangi bir toplumsal durum sınırı içinde, *ilişkiye denklik*, genel terbiyenin ötesine geçen bir ağırlık taşır. Önemli ötekiler, yalnızca neden gösterenle ilgili genel izlenimler oluşturmuyorlar; aynı zamanda ilişkilerinin niteliğiyle ilgili gönderilen mesajı da değerlendiriyorlar. Kabul edilebilir görenekler, ilişkinin doktor-hasta, karı-koca, bir trende daha önce birbirlerini tanıyan iki yolcu, bir spor takımının üyeleri, polis-vatandaş ya da öğretmen-öğrenci ilişkisi olup olmamasına bağlı olarak büyük ölçüde değişir. “*Üzgünüm Memur Bey, işareti görmedim,*” trafik polisini tatmin edebilir; ama eşinizi etmez. Moss ve Tilly gö-

rüşmelerinde, istihdam yetkilileri kendi nedenlerini, akademik tabanlı araştırmacılarla ilişkilerine özenle uydurdular.

Uygun nedenler, ilişkinin yakınlığı, uzaklığı, eşitliği ya da eşitsizliğiyle birlikte önemli ölçüde değişir. Bir astla konuşan bir üstün, asta zarar veren ya da onu tehdit eden eylemleri için üstünkörü nedenler dışında bir şey göstermesi gerekmez; asi çocuklarıyla konuşan ebeveynler bile, bazen, “Çünkü ben öyle diyorum!” a başvururlar. Bir üstle konuşan bir ast, başarısızlıklar ya da yanlış işler için özürle -ne kadar doğru ve yürekten olursa olsun- birleştirilmiş savunulabilir nedenler göstermelidir; “Üzgünüm Patron, aklıma gelmedi,”⁷ bu tarzın örneğidir. Eşitler birbirlerine, “Affedersin, beni beklediğini görmedim,” tarzında, en azından karşılıklı saygı görüntüsü oluşturan nedenler borçludurlar.

Doktor-hasta ilişkileriyle ilgili araştırmasında hekim Jay Katz, bir cerrahla, meme kanseri tedavilerine ilişkin mevcut bilgilerdeki birçok belirsizliği değerlendirdikleri bir sohbeti betimler. Katz, cerraha, tedavi tercihiyle karşı karşıya kalan bir hastayla nasıl konuşacağını sordu. Meslektaş, birkaç gün önce bir hastayla fiilen yapılan bir görüşmeyi anlattı: “Karşılaşmalarının başlangıcında, birçok tedavi seçeneğinden kısaca söz etmişti. Bunu radikal cerrahi alternatiflerinin ciddi bir değerlendirmeyi hak ettiğini belirtmeden yaptığını da ekledi. Bu ameliyata razı olma gereğini, alelacele hastanın kafasına sokmuştu.” (Katz 2002: 166-67) Katz, biraz önce tartıştıkları belirsizlikleri hatırlattı, ama cerrah radikal cerrahinin en iyi tedavi olduğunda ısrar etti. Kendi yaklaşımı sorulan Katz şu yanıtı verdi: Seçenekleri hastayla uzun uzadıya tartışır, onun tercihlerini anlar ve ortak bir karara varırdım. Cerrah buna, hastaların gerekli bilgiden yoksun olduklarını, hastaların yanlış nedenlerde tedavi tercihi yapmalarının olası olduğunu, bu tür tercihlerin hastada gereksiz acılara neden olacağını -kısaca, kendisinin daha iyisini bildiğini- iddia ederek karşı çıktı. Sohbetlerinde Katz ve cerrah arkadaşı, doktor-hasta ilişkisine ilişkin görece eşitsiz ve görece eşit görüşleri karşılaştırıyor ve hekimin tam da bu temelde neden göstermesini tartışıyorlardı.

Ama eşit olsun ya da olmasın, bir ilişkinin uzak-yakın yelpazesindeki yeri de, neden göstermede önemlidir. Uzak ilişkiler üstünkö-

rü nedenleri haklılaştırır ve ayrıntılı nedenleri anlaşılır, tacizkâr ya da can sıkıcı kılar. İlişki ne kadar yakınsa, bir taraf diğer taraftan p kadar ayrıntılı neden bekler ve neden gösteren, meydan okunan görenekleri bir öyküyle, bir kodla, hatta bir teknik anlatımla destekleme talebine o kadar açık olur. Sevgililer birbirlerine daha ayrıntılı ve diğer etkileşimleriyle daha tutarlı nedenler borçludurlar.

İlişkilere denk neden gösterme baskısı o kadar güçlü ve evrenseldir ki, denkliği kurduğumuzu nadiren fark ederiz. Nedeni ilişkiye denkleştirme, yanlış denklik durumunda dahafazla belirginleşir, insanların kişilerarası güveni nasıl müzakere ettiklerini araştıran sosyolog Linda Weber ve Allison Carter, 10'lu yaşlardan 50'li yaşlara kadar 19 kadın ile 20 erkekle, yakın ilişkileri hakkında görüştü. Genç bir kadın olan Shelley ile erkek arkadaşının öyküsünü anlatıyorlar:

Bu gibi şeyler böyleydi, her şeydi, gerçekten yakınlaştık, çünkü o kadar çok ortak yanımız vardı ki, tam böyle, öyleydi işte, aman Tanrım, böyle birini bulmak gerçekten garip. Ve aramayı tümünden bırakma, böyle işte, bir açıklama hak ediyordum. Üç hafta sonra nihayet bir açıklama aldım, ama açıklama yapması için peşinde koşmam gerekmişti. Ve bana açıklama yaptı, tamam, ama biliyorsunuz, ben ayrıldım. Yaşamına yeniden giren başka biri vardı ve ona o kişi ültimatı vermişti... Gerçekten uzun bir tartışma yaptık. Ne düşündüğümü anladı, böyleydi işte, tamam, bilirsiniz, hangi taraf eğlenceli? Böyleyim işte, ne yani? Diyor ki, ben seni tercih edecektim. Yanlış, diyorum. Tercih şansın yoktu. Böyle işte, çağrımaya yanıt vermediğin gün, tercih şansın son buldu. Ve o, ama aramaya devam ettin, dedi. Şansın bitti, dedim, bir açıklama istedim ve bir açıklama hakkımdı. (WeberveCarter2003:53)

Shelley vefasız erkek arkadaşının gösterdiği nedeni, sahte olduğu için reddetti. İlişkilerini, erkek arkadaşının ilgi gösterme ya da göstermeme seçeneğine sahip olduğu, ama kendisinin olmadığı bir ilişki olarak tanımladıkları için onun nedenlerini kabul etmedi.

Bu, bizi tekrar üçüncü ilkemize götürür: Shelley ile eski erkek arkadaşı arasındaki ilişkilerde olduğu gibi, neden göstermenin sonraki etkileşimler bakımından sonuçları vardır. Sonuçlar önemsizden (bir anlık kızgınlık) ciddiye (ömür boyu bir lanetleme ya da ayrılık) kadar uzanır. *Neden göstermenin, hem ilişki için bir tanım önerdiği hem de bir tarafın diğer tarafa yönelik pratiklerini haklılaştırdığı için sonuçları vardır.* Nedenler, ilişkiler ve pratikler sıraya dizilir.

Acil servis çalışanlarının neden kullanma şekli[>]

Birçok örgütlenmede, neden gösterme, avantajların ve dezavantajların bölüşümünde önemli bir rol oynar. 1970'e doğru, Julius Roth ve araştırma ekibi, Kuzeydoğu ve Batı Coast'ta altı hastanenin acil servisinde gözlem yaptılar. Acil servis çalışanlarının hastaların moral uygunluğuyla ilgili yargılarının o hastaların gördüğü tedaviyi nasıl etkilediğini görmeye çalışıyorlardı. Bolca kategori keşfettiler; örneğin, alkolik ve sokak insanı sayılanlara farklı tedavi. Hastaneye bağlı bir doktorun hastası olmanın, hastanın hızlı, etkili ilgi görme şansını artırdığını gördüler.

Roth ve ekibindekiler, sağlık personelinin kendi işlerine ait olan ve olmayan hizmetleri -meşru ve gayri meşru yardım taleplerini- keskin bir biçimde ayırt ettiklerini de gördüler. Roth'un bildirdiğine göre, *"hak etmeyen bir niteliği gayri meşru taleplerle birleştirdiklerinde, hastaların olumsuz değerlendirmeleri en güçlüdür. Bu yüzden, yersiz bir zamanda önemsiz bir tıbbi şikâyeti olan hasta, devlet yardımı alan biriye daha şiddetli, 'saygın bir vatandaş'sa daha az kınanır."* (Roth 1972: 849) Kriz anında bile, sağlık personeli ile hastalar örtük bir biçimde, ilişkilerinin uygun tanımlarını müzakere ediyorlardı.

Neden gösterme bu tanımlarda önemli bir yer tutuyordu. Farklı tedavileri haklılaştırıyordu:

Özel hastanelerde ilgili hekimin özel hastalarıyla ilgilenen hastabakıcıların, müşterileri karşısında, devlet hastanelerindeki hastabakıcılar kadar amirane bir konumları yoktur; bu

nedenle, personel talimatlarına anında uyulması istekleri idareli kullanılmalıdır. Böyle bir durumda, gizli denetim biçimleri kullanılır. En yaygın yollardan biri, işlemlerinin ya da tedavisinin bir adımında ya da bazı adımlarında hastayı bekletmektir. Hastanın, bekletilme nedeninin geçerliliğini denetleme olanağı olmadığı için, bu, bir hemşirenin kendisinden istenenleri kontrol edebilmesinin görece güvenli bir yoldur ve ayrıca, uygunsuz taleplerde bulunanlardan ya da başka bir nedenle haksız saydıklarından “*öcünü alma*”nın bir yoludur. (Roth 1972: 854-55; ayrıca bkz. Schwartz 1975, Bölüm 5)

Roth’un gözlemleri, benim hastane acil servisleriyle ilgili gözlemlerime uyuyor. Bilinçli hastalar orada bulunmalarının nedenlerini öne sürerler, aile üyeleri bilinçsiz hastalar adına nedenler öne sürerler, hemşireler bu nedenleri düzenlerler ve kendi nedenlerini öne sürerler, *tedavi alanı kaosu neden göstermelerle çınlar; çünkü gösterilen ve kabul edilen nedenler, gösteren ile kabul eden arasındaki ilişkiyle birlikte önemli ölçüde değişir.*

New York merkezli Times *Literar Supplement*’in muhabiri Michael Greenberg, büyük kardeşi Steve’le birlikte acil servise yaptığı bir yolculuğu anlatır:

O akşam panik içinde bana telefon ediyor. Banyoya giderken yığıp kalmış ve bir komşusu gelip kaldırıncaya kadar bağırarak zorunda kalmış. Dairesine koşup, aldığım gibi acil servise götürdüm. Bir yetkili adını bilgisayara giriyor ve kaşlarını çatıyor. Açıkçası, son yıllarda Steve birkaç kez “*hayali rahatsızlıklar*”la ortaya çıktı. Her seferinde, üstünkörü baştan savıldı. Şimdi listenin dibinde, hastalıklar hiyerarşisinin sonundayız. Beş altı saat sonra, Steve’in beyin filmi çekilir. Normal olduğu anlaşılır ve gönderiliriz. (Greenberg 2004: 16)

Bir bilgisayar, hastanın ve küçük kardeşinin gösterdiği nedenlerle çelişen bilgi veriyor; sonuç olarak bekledikçe bekliyorlar. Acil serviste neden göstermede, Birinci Bölüm’de ayırt ettiğim dört tür ilişkisel işin tümü sırayla yapılır: *yeni ilişki yaratma, var olan iliş-*

kileri onaylama, eldeki ilişkilerin ortak tanımlarını müzakere etme ve hasarlı ilişkileri onarma. Çoğu kez, hastalar ve refakatçileri yerel personelin önerdiği uzman-hasta tanımını kabul ederler; itaatkâr hasta olarak doğru davranır, personelin sunduğu nedenleri kabul ederler. Hastaların yalnızca ilk adlı, ama hekimlerin Dr. ... olmasını emreden görenek, eşitsizliği güçlendirir.

Bununla birlikte, *“ciddi olmayan”* kategorisine konan bir hastanın ciddi hasta kabul edilme isteğinde bulunduğu gibi, bazen hastalar ya da onları savunanlar ilişki tanımlarını müzakere ederler. Bazen bir taraf, hasar görmüş bir ilişkiyi onarmak için nedenler sunar-örneğin, hastane personelinin nüfuzlu bir kişiye ya da sinir hastası olan birine başlangıçta sıradan bir sarhoş muamelesi yaptığı için özür dilediği durumlarda-. Üniversite hastanesinin acil servisinde bir hasta olarak, personel, hastaneyi işleten üniversitede bir profesör olduğumu anlayınca, bana gösterilen ilgide önemli bir artışa tanık oldum.

Acil servis gözlemleri, dördüncü ilkemizi de doğrular: *Nedenler, diğer nedenlerle ve/veya ilişki tanımlarımla bağdaşmayacak pratikler haklılaştırır.* Buraya kadar, sanki taraflar ilişkilerinin doğası konusunda hemfikirlermiş ve dolayısıyla ilişkiye denk uygun nedenler buluyorlarmış gibi konuşarak, neden göstermeyle ilgili anlatımımı basitleştirdim. Çoğu zaman da böyle olur; toplumsal bakımdan etkin insanlar yaşamlarının başlangıcında, duruma ve ilişkiye uygun neden göstermeyi öğrenirler. Yine de, istihdam yetkilileri, ayrılmış çiftler ve acil servis vakaları, önemli bir sapma ekler. Bir ilişkinin tarafları etkileşirken, çoğu kez görünmez bir biçimde, bazen görünür ve öfkeli bir biçimde, hem ilişkinin tanımını hem o ilişkiye ait pratikleri müzakere ediyorlar. Uç noktada, taraflardan biri değerli bir pratiği ya da ayrıcalığı savunurken, diğer yandan geçerli olacak bir ilişkiyi inkâr eder. *“Üzgünüm dostum, ama iş iştir”, “Kural kuraldır”, “Daha yüce bağlılıklarım var”* ve benzeri. Bu durumlarda, bir taraf, diğer tarafa hayal kırıklığı yaşatan ya da zarar veren pratikleri haklılaştırıyor.

Bu tür pratikler ve onlara denk nedenler önemlidir. Uzun öğretmenlik yaşamımda öğrencilerin ödevlerini geciktirmeleri, unut-

maları, yanlış anlamaları, üstünkörü ya da açıkça fikir hırsızlığıyla yapmaları için gösterdikleri nedenler hakkında yargıda bulunmak zorunda kaldım. Hiçbiri bana, “Ödevimi köpek yedi,” demedi; ama birçok kez dönem ödevleri su basması, hırsızlık ya da bilgisayar sisteminin çökmesi sonucu kayboldu. Önerilen nedenlerle ilgili yargım (ve çoğu kez müzakeremiz), öğrencilerin notlarını, sınıftaki konumlarını, mezuniyetlerini ya da uç vakalarda, okulda kalmalarını tehlikeye soktu. Yine de, genel olarak öğrencilerin nedenlerini kabul etmem ya da reddetmem, geleceklerini ciddi bir biçimde etkilemedi.

Oysa Kore Savaşı sırasında ABD Donanması’ndaki bölük mütemetliğim farklıydı; başka insanların paralarıyla ilgilenmek, işi daha da ciddileştiriyordu. Doğrudur, ödeme günü geldiğinde, sekiz küçük gemimdeki erkeklerin -kadın yoktu- eline para saymaktan başka seçeneğim yoktu. Kasadan parayı çıkarıp büyük bir deri torbaya dolduruyor, astsubayımla birlikte dolu 45’lik tabancalarımızı takıyor, sonra gemiden gemiye gidip ücretleri dağıtıyorduk. Hak sahipleriyle iyi ilişkilerim olsun ya da olmasın, ödemeyi yapardım. Makbuzu imzalayınca, sekreterimin hesapladığı meblağı nakit olarak adama sayıp verirdim. Kurallara bağlı bu durumda nedenler fazla önemli değildi ya da daha iyisi, nedenleri olduğu gibi kabul ediyorduk.

Ne var ki, başka durumlarda, şaşırtıcı bir değerlendirme anlayışım vardı. Denizciler çoğu kez acil kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için avans ya da resmi gezi masraflarını karşılamak için para istemeye gelirlerdi. Ama hükümet, ilgili yönetmeliklerde neredeyse her gün değişiklikler yapıyordu. Yönetmeliklerin yerel muhafızları olan bizler, ya gelen düzeltmeleri bizdeki yönetmeliğe sokar, imzalar ve tarihlerdik, ya da yerine merkezden gelen yeni sayfaları koyardık. Çalışma defterimiz, kolayca sayfa eklenip çıkarılabilen, iyi işaretlenmiş, dağınık devasa bir sözlüğe benziyordu.

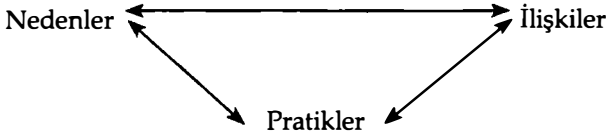
Çok geçmeden kural karmaşıklığının ve değişebilirliğinin bana güçlü bir avantaj sağladığını fark ettim: yalnızca astsubaylarımla ben kuralları bildiğimiz ve yanlış ödemelerden kişisel olarak ben sorumlu olduğum için, kötü bir zamanda sırnaşık bir denizciden bir istek geldiğinde, ödeme yapmamak için yasal bir neden genellikle

bulabiliyordum. Kocaman kurallar kitabı üzerine yemin edip, kent hukukunun Milano arşivindeki belgelerin fotoğraflanmasına izin vermesini yasakladığını söyleyen Ragioner Ciampan gibi davranabiliyordum. Elbette, komutanım, bir gezi avansına ihtiyacı olduğunda, genellikle alırdı, iktidar, nedenlere karar verme ve başka insanların nedenlerini uygunsuz diye reddetme yeteneğimi sınırılıyordu.

Pratikleri haklılaştırma

}

Nedenler, ilişkiler ve pratikler arasındaki uyum nasıl işler? Aslında şöyle bir üçgen oluştururlar:

Çoğu zaman, insanlar fazla zorluk çekmeden nedenleri ilişkilerle denkleştirirler. Sorun şu iki durumdan biri söz konusu olunca başlar: Birincisi, *gösterilen neden, taraflardan birinin karşı çıktığı bir ilişkiyi ima ederse*; ikincisi, *taraflardan biri, nedeni, tartışmalı bir pratiği haklılaştırmak için kullanırsa*. Daha önce, eski erkek arkadaşının öne sürdüğü nedenlere, ilişkilerini kabul edilemez bir biçimde tanımladıkları için karşı çıkan Shelley'i gördük; onun itirazları, birinci durumun örneğidir. Ama benim bir mutemet olarak, bir ödemeye yasal itirazları keşfetmem, beni iyilik yapmaktan muaf tutuyordu. Kendimi ikinci duruma koyuyorum: tartışmalı bir pratiği haklılaştırmak.

Haklılaştırma, bazen, her dört neden gösterme tipinde de olur: yalnızca göreneklerde değil, öykülerde, teknik anlatımlarda ve kodlarda da. Ne var ki, *göreneklerle haklılaştırmmanın kendine özgü bir niteliği vardır. Taraflar öne sürülen nedenleri, nadiren bir neden-sonuç anlatımı olarak ciddiye alırlar; daha çok aralarındaki bağlantının, ilişkinin ve pratiklerin nitelenmesi olarak ele alırlar.*

Kürtaj ve doğum kontrolüyle ilgili etkili bir incelemede Kristin Luker, üç üçlü kesişme versiyonu gördü: Kürtaj olmaya çalışan kadınların ve erkeklerin, nedenlerin ve pratiklerin ilişkilerindeki etkileşimini nasıl bildirdikleri; Luker'ın o insanlarla ilişkilerinin bu bildiri mi nasıl etkilediği; Luker'ın ilişkiler, nedenler ve pratikler arasındaki bağlantıları nasıl anladığı.

1969'da Luker, Kaliforniya'da bir doğum kontrolü kliniğinde hasta kabul görüşmecisi olarak çalışıyordu. İki aylık bir dönemde, doğum kontrolü ya da kürtaj için başvuran birçok kişi arasında, davranışları onu şaşırtan üç kişiyle görüştü. Altı ay önce kürtaj olmuş beyaz, orta sınıf, Katolik olmayan üç kadın. Gebe olabileceklerini ve dolayısıyla yine kürtaj gerekebileceğini düşündükleri için gelmişlerdi. Daha önceki kürtajdan sonra doğum kontrolüne ilişkin bilgi aldıkları için, bir koca avlamaya çalışmıyorlarsa ve psikiyatrik hasta değillerse, o sırada bir kürtaj başvurusu için en yaygın kabul gören nedenler-bilgisizlik, sınıf, ırk, din, zihinsel anormallik ve/veya yerine getirilmemiş bir evlenme vaadi- geçerli değildi.

Anormallikler Luker'ı, Kuzey Kaliforniya'da Planlı Ebeveynlik/ Dünya Nüfusu'nun desteklediği bir doğum kontrolü-kürtaj kliniğine gelen insanlarla ilgili kendi araştırmasını yapmaya teşvik etti. Çalışmasını iki evrede yaptı: Kliniğe gelen ilk 500 kadının tıbbi kayıtlarını çözümlemek, sonra bazen kocaları ya da sevgilileriyle birlikte 50 kadınla ve Bay Area'da özel bir pratisyenin bakımı altında olan 10 kadınla görüşme yapmak. (Birkaç vakada, kocalarla ya da sevgililerle ayrı görüştü.) Luker yalnızca daha önce doğum kontrolü yapan ve doğum kontrolüyle ilgili bilgilerine karşın, bilinçli olarak gebelik riskini alan kadınlarla görüşme yaptı; bu kadınlar, kendilerince "*şanslarını deniyorlar*" dı. Bir görüşme şöyleydi:

GÖRÜŞMECİ: Hangi doğum kontrolü yöntemi kullanıyordunuz?

YANITLAYICI: Ritim yöntemini kullanıyorduk; olabilecekleri -bizzat olanı- bildiğimizi düşününce gülünç bir yöntemdi. Sözde zeki iki insanın buna iki kez kapılması şaşırtıcı. (Luker 1975: 132)

Ne var ki, 1970 civarında kullanılabilir doğum kontrolü teknoloji kondomlara, geri çekilmeye, ritme, önceden alınan doğum kontrol haplarına, bir hekim tarafından takılan rahim içi aletlere, cinsel ilişkiden hemen sonra uygulanan köpük ya da duş yöntemine odaklandığı için, bu birçok durumda daha az "şaşırtıcı" dır. Birlikte yaşayan çiftler için, tüm tercihler bir ölçüde rızaya ve işbirliğine -ilişkiye bağlıydı.

GÖRÜŞMECİ: Ritim kullanma konusunda o ne hissediyordu?

YANITLAYICI: Yapay şeyler kullanmak istemediğimiz için bağnaz oluyorduk.

GÖRÜŞMECİ: Yapay?

YANITLAYICI: Vücudunuzda yarattığı kimyasal bir etki ya da içinize bir şey sokulması. (Luker 1975: 43)

Nedenler, pratikler ve ilişkiler açıkça etkileşmekteydi. Cinsel partnerler, birbirlerine ilişkilerini tanımlıyorlardı. Ne var ki, yalnızca cinsel partnerler arasındaki ilişkiler önemli değildi. Bazen üçüncü taraflar çok önemli olurdu - örneğin, Katolik ailelerden gelen çiftler ya da bireylerin durumunda. Katolik yasaklar olmadığına bile, ilişkilerarası ağlar önemlidir:

GÖRÜŞMECİ: Daha önce hap kullandığınızı ve bıraktığınızı söylediniz. Hapları ilk kez nerede aldınız?

YANITLAYICI: Southwest City'de bir aile planlaması kliniğinde.

GÖRÜŞMECİ: Neden yeniden reçete yazdırtmadınız?

YANITLAYICI: Babamdan ötürü... Küçük bir kasabada yaşıyoruz ve sağlıkçılarla dişçiler birbirlerine çok yakındır, onun haberi olmadan başka bir doktora gidemem ve bunun onu inciteceğini düşünüyorum. (Luker 1975: 44)

Luker, ilişki-neden-pratik üçgenine iki kez nüfuz etti. Birincisinde, kadınlar, erkek partnerleriyle ilişkilerinin nasıl gittiğini ve

(doğum kontrolüyle ilişkili olmayan) pratikleri nasıl ürettiğini tarif ettiler, ikincisinde, sempatik ve bilgili genç bir kadına, Luker'a ilişkin pratiklerini tartıştılar.

İlk iki döngü üzerine düşünme, Luker'in ilişkiler, nedenler ve pratikler arasındaki bağlantılarla ilgili kendi çözümlemesine yol açtı. Birçok farklı yolun, doğum kontrolünü bilen kadınları istenmeyen gebeliklere götürdüğü sonucuna vardı. Ama bu yolların pek çoğunun üç ortak yanı vardı:

- Partnerleriyle toplumsal (yalnızca cinsel değil) etkileşimleri, algılanan doğum kontrolü maliyetlerini yükseltti.
- Çiftler gebe kalmadan riskli pratikleri kullanmaya devam ettikçe, gebelik riskine ilişkin yaptıkları tahminler giderek geriledi.
- Kadınlar, bazen de çiftler, gebe kalınması durumunda kürtaşı bir seçenek olarak düşünmeye başladılar.

Çiftler, ilişkileri geliştikçe, nedenlerini ve pratiklerini birbirine uyduruyorlardı. Bununla birlikte, gelişimin belirli bir noktasında, birlikte yaşayan çiftlerin doğum kontrolüne ilişkin (ya da ilişkin olmayan) pratikleri için gösterdikleri nedenler, neden-sonuç açıklamaları olmaktan çok, haklılaştırmaları oluşturuyordu. İlişki-neden-pratik üçgeni etkili olmaya devam ediyordu.

Savaş planlarında nedenler

Bu üçgen, aşk ilişkileri, acil servis, askerlik ve kürtaşı kliniği hikâyelerinin açığa vurduğundan çok daha geniş bir ölçekte etkili olur ve çok daha uğursuz sonuçlar doğurur. Amerikan savaş planlarını etkiler.

Stanford sosyologu ve askeri analist Lynn Eden, karmaşık ama aydınlatıcı bir kitabında, II. Dünya Savaşı'ndan itibaren Amerikan nükleer savaş planlarında, yangının vereceği zarara ilişkin düşüncenin yerini araştırdı. Hiroşima ve Nagazaki'nin bombalanmasından bu yana, gözlemciler, kentsel alanlarda bombanın neden olduğu yangının, ilk patlamanın yarattığından daha fazla yıkım ve ölüm ürettiğine ilişkin kanıtları gördüler. Yine de, bugüne kadar askeri planlamacılar, yangın hasarını, nükleer silahların yarattığı hasarla ilgili hesaplamalara, dolayısıyla nükleer stratejilere dâhil etmediler.

Olası hasarı, yalnızca ilk padamanın yapacakları bakımından hesapladılar. Bu dışlama, diğer birçok sonucun yanı sıra, belirli bir yıkım miktarı için gerekli ateş gücüne ilişkin tahmini rakamları en az iki katına çıkardı. Yani, Silahlı Kuvvetler, olasılıkla, belirli bir nükleer savaş planını gerçekleştirmek için gerekli olandan iki kat fazla silah istedi. Bedeli, ödediğimiz vergilerle karşılandı.

Nasıl olabilir? Luker gibi Eden da, kendi neden-sonuç teknik anlatımını kurar, daha sonra daha yakından bakacağımız çeşitli nedenler gösterir. Yangının ihmal edilmesinin nedenlerini arayan Edén, apaçık kuşkuları göz önüne almaz:

- Yangının yaratacağı hasar, askeri öğretiye dâhil edilemeyecek kadar öngörülemezdi (birçok uzmanın uzun süreden beri savunduğu gibi).
- Patlamanın yaratacağı hasar, yangın hasarını ikinci plana itecek kadar büyüktü (yine aynı uzmanların uzun süreden beri savunduğu gibi).
- Yangın hasarına ilişkin eldeki kanıtlar, güvenli bir kestirim yapmaya yetmeyecek kadar zayıftı.
- Var olan bilgisayarlar, sorunun karmaşıklığını ele alamazdı.
- Yangın savaşı, bu konuda düşünmeyi caydıracak kadar gayri ahlaki ya da psikolojik olarak iticiydi.
- Nükleer hasarın eksik hesaplanmasında, dolayısıyla silahlara ve hava gücüne daha fazla yatırım yapılmasında Hava Kuvvetleri'nin çıkarı vardı.

Bunlar yerine Eden, yangının etkilerine ilişkin askeri körlüğe, askeri örgütsel yapıların ve süreçlerin neden olduğunu öne sürer. Askeri kendi kendini aldatmaya ilişkin yeni bir anlatım kurmak için, askeri olmayan örgütsel davranışla ve bilimsel laboratuvarlarla ilgili araştırmalardan yararlanır. Ayrıca, Erving Goffman'ın sosyal bilimlere soktuğu çerçeveler düşüncesinden de yararlanır. (Goffman 1974) Örgüt yapılarının, ilke olarak önemli sonuçlan olabilecek epey-

ce bilgiyi devre dışı bırakırken, yalnızca belli tür bilgilere odaklanan çerçeveleri nasıl kurduklarını gösterir. Bu şekilde ifade etmese de, verili bir ilişkiler kümesinde anlamlı olan nedenlerin, başka yerlerde olduğu gibi askeri örgütlenmelerde de pratikleri nasıl haklılaştırdığını gösterir.

Bazı mühendisler ve fizikçiler (Eden'in görüştükleri de dâhil), yangın hasarını, II. Dünya Savaşı'ndan bu yana kullanılan yangın bombalarıyla ilgili incelemelerden biliyorlardı. Konuyla ilgili Amerikan nükleer öğretisini şaşırtıcı, hatta kaygı verici buluyorlardı. Ama bu uzmanlar duruma askeri gözle bakmıyorlardı. II. Dünya Savaşı sırasında hava gücünü bu kadar başarıyla kullanan örgütlenmeler, barış zamanına ve daha sonra Soğuk Savaş'a örgütlenme ürünü at gözlükleriyle girdiler.

Savaş sırasında hava kuvvetlerine iyice yerleşen varsayımlar -hassas hedef sistemlerinin parçaları olarak özel sanai ve diğer tesislerin, havadan atılan *konvansiyonel* silahların patlama etkisiyle yok edileceğine ilişkin varsayımlar- savaş sonrası dönemde *atom silahlarıyla* ilgili anlayışa da taşındı. Belirli tesisler hedef alınacaktı ve uygun mekanizmada patlama olacaktı. Tam isabetli bombalama ile patlama hasarının bütünleştirilmesi, tarihseldi. II. Dünya Savaşı'nın başında tam isabetli bombalamanın önceliğinden ötürü, yangın hasarından çok patlama hasarına ilişkin bilgi geliştirildi, dolayısıyla savaşın sonunda patlama hasarı daha öngörülebilir oldu. Neyin hedef alınacağına ve yıkım aracının ne olacağına ilişkin bu anlayışlar, savaş sonrası dönemde geliştirilen örgütsel yeteneklerin, edinilen bilginin ve hasar tahminiyle ilgili icat edilen rutinlerin temeli oldu. (Eden 2004: 93-94)

Paralel bir gelişmeyle, Amerikalı yangın önleme uzmanları, nükleer bomba yangını çözümlemesini, yerde başlayan yangınlarla ilgili daha önce var olan bilgi ve pratiklerine benzettiler. Örneğin, nükleer bir patlamanın, yangını patlama alanının ötesine taşıyan güçlü rüzgârlar yarattığını fark etmediler. Dolayısıyla, bilgili yangın mü-

hendisi Horatio Bond, 1950'lerin sonundan itibaren gösterdiği çabalara karşın, nükleer saldırılardaki yangınların farklılığını meslektaşlarına anlatamadı. (Eden 2004: 199) Kendi nedenlerini ve pratiklerini kabul ettiremedi.

Bütün bunlar, bariz bir biçimde miyopluk gibi görünüyorsa, zamanınızı geçirdiğiniz örgütlenmelere bir bakın. Meslek yaşamının yaklaşık yarısında büyük kamu üniversitelerinde çalıştım. Büyük bir kamu üniversitesine dikkatle bakarsanız, kurumsal düzenlemelerin, geçmiş kuşakların olası gelecekler, eğitim kapasiteleri ve personel tercihleriyle ilgili varsayımlarının bir parçası olduğunu -ve bu düzenlemelerin fiili etkileriyle ilgili bilgi almanın ne kadar zor olduğunu- hemen görürsünüz. Okullararası futbol, bölüm seçme ve bilimsel yatkınlık testleri için gösterilen eğitsel gerekçelere bakmaya çalışın.

Amerikan askeri örgütlenmesi kimin kiminle konuşacağını, kimin güvenilir bir muhatap olacağını ve dolayısıyla nedenlerin ve pratiklerin nasıl çakışacağını yönlendirdiği için, nükleer hasar olayında nedenler, ilişkiler ve pratikler arasındaki etkileşim önemlidir. 1992'nin sonunda, Ortak Stratejik Hedef Planlama Dairesi Başkan Yardımcısı Tümamiral Michael Colley, yangın etkilerini standart nükleer hasar modellerine sokmaya yönelik bilimsel destekli girişimlere son verdi. 1993'te bu kararı soran Eden'e, nükleer saldırı öğretisinin öncelikli hedefi olan Rusya'da yangın etkilerinin hâlâ öngörülemez olduğunu söyledi. Eden, 1991 sonunda sunulan bilimsel çalışmalarla ilgili üst düzey brifinglere ilişkin tepkisini almaya çalışınca, Colley şu yanıtı verdi: *"Doğrusu, Lynn, brifing benim için önemli değildi... Benim değerlendirmem şuydu: Paramızı daha iyi yerlere harcayabilirdik... Bana göre, bu, para harcamamız gereken bir yığın şeyden biriydi, çünkü buna ihtiyacımız yoktu. Etkinliğimize bir şey katmıyordu. Bu haliyle saldırı sıkıcı ve eksiksizdi."* (Eden 2004: 271-72) Tümamiral kısaca şunu ima ediyordu: Eğer amaç seçilmiş hedefleri tam isabetli bombalamayla imha etmekse, önemli olan, hedefleri imha edeceğinden emin olduğunuz araçları seçmektir. Yangın gibi yan etkiler önemli değildir. Nükleer silahları şu ya da bu şekilde yönlendirmeye ilişkin nedenler, patlamanın hassas düşman hedefleri üzerindeki etkisiyle ilgilidir. 2004'ün sonunda, bir Hindistan-Pakistan nükleer

şayışının olası etkisiyle ilgili yarı resmi ABD tahminleri hâlâ aynı ilkeyi yansıtıyordu: Yalnızca patlama önemlidir. (Batcher 2004)

Yine, ABD Savunma Bakanlığından daha az güçlü bir örgütte “bir yığın şeyle” uğraşanlarımız, kuşatılmış amirale yakınlık duyabilir. Bir sürü talep, dikkatimizi çekmek için yarışıyor! Ama önemli mesele şu: Hangi taleplerin, hangi nedenlerin, hangi ilişkilerin ve dolayısıyla ne tür güvenilir bilginin bize ulaştığı, üzerinde sınırlı denetime sahip olduğumuz, tarihsel olarak yerleşik örgütsel rutinlere bağlıdır. *Görenekler etkili olduklarında, yerel olarak fiilen olup bitenlerle ilgili yeterli açıklama sundukları için değil, yerel koşullara uygun oldukları için etkili olurlar.* Çoğu kez, kabul gören pratikleri göreneklerle destekleriz. Başkalarıyla değerli ilişkilerin pürüzsüz bir şekilde işlemlerini bu şekilde sürdürürüz.

Bununla birlikte, görenekler işlerin pürüzsüz yürütmesini her zaman sağlamaz. Bazen, konunun uzmanlarından kodlar ya da teknik anlatımlar istenir. Şaşırtıcı, beklenmedik, dramatik, sorunlu ya da örnek niteliğinde olaylarla karşılaşan insanlar, genellikle öykülere yönelirler. Şimdi de, öykülerin bizi nereye götürdüğüne bakalım.

Öyküler

1970'lerde Jerry Falwell, önde gelen Amerikalı televizyon vaizi ve köktenci kurum kurucu olarak ülkenin dikkatini çekti. 1979'da, tutucu Amerikan siyasetinde anlamlı bir güç olarak Moral Çoğunluk'u kurdu. 1984'te, radyo ve televizyondaki *Old Time Gospel Hour'u* ve bununla bağlantılı yayınevini yönetirken, aynı zamanda Thomas Yolu Baptist Kilisesi'nin ve Virginia, Lynchburg'daki çok dindar Liberty University'nin Başkanlığı'nı yapıyordu. Falwell ve sadık taraftarları Hristiyan İncil'in harfi harfine doğruluğunda ısrar ediyor ve hem kürtaja hem homoseksüelliğe karşı çıkarken, katı yaratımcılığı savunuyorlardı. Falwell'in canlı vaazları, onu ve taraftarlarını, zorluklarla mücadele eden, ayartmalarla karşılaşan, defalarca sendeleyeyen, ama Tanrı'nın yardımıyla üstün gelen kutsal kitap kahramanlarıyla özdeşleştirdi. İncil okurları, formülü kolayca fark edebilirdi. Mesaj, Falvell'in ardı arkası kesilmeyen mali destek taleplerini destekliyordu: kutsal bir dava uğruna fedakârlık. Ama aynı zamanda Falvell'in kendi kişisel yaşam öyküsünün sunumunu da şekillendirdi.

Kendi cemaatindeki ırksal bütünleşmeyle ilgili anlatımına bakalım. Falvell hiçbir zaman ırkçı olmadığını savunuyordu; ama 1968'e kadar kendi dini kurumlarında ırk ayrımını destekledi. 1960'larda Kongre'nin, mahkemelerin ve yurttaş hakları eylemcilerinin fikrini değiştirmedikçe de söylüyordu.

1964'te Lyndon Johnson'ın yurttaş hakları yasasına açıkça karşı çıktı. Bu konuda şöyle diyordu:

Güney'e yürüyen, cemaatimizi yönetmede ve yaşamımızı düzenlemede emirlerine uymamızı isteyen beyaz Kuzeyliler ordusunun haksız saldırısına uğradığımızı hissediyordum.

Yüksek Mahkeme'nin, Kongre'nin ve Başkan'ın bir zamanlar eyaletlerin olan hakları aniden kendi üzerlerine almalarına öfkeliydim ve her gün Güney'e ulaşan kibirli, bozguncu ve çoğu kez şiddetli gösterici dalgasını protesto ettim. Siyahlar ve beyazlar, birlikte nasıl yaşayacağımıza karar verme hakkını savunmaya kararlıyım. (Falwell 1997: 312-13)

Ama iddia ediyordu ki, Tanrı, ırk ayrımına bağlılığını zaten zayıflatmaktaydı. Fahvell kendi öyküsünü anlatıyor: }

Sonra 1963'te bir cumartesi sabahı, Lynchburg'da Lee Bacas'ın Main Street'teki lostra salonunda sandalyede oturuyordum. Sabah saat 10'da yaşlı bir siyah olan Lewis'e ayakkabılarımı boyatmak, cumartesi sabahı ayinimdi. Saatini, onun sandalyesine oturmama göre ayarlayabilirdi. Lewis ayakkabılarımın bir haftalık tozunu almaya başlarken, "*Geçen hafta televizyondaki vaazınızı dinledim muhterem,*" dedi. "*Vaazınızı beğeniyorum.*" 60'ında, gülümseyen, aydınlık yüzü gri saçlarıyla çerçevelenmiş, ince, kaslı adama yakından bakarak, "*Teşekkür ederim Lewis,*" yanıtını verdim. Yanıtını bildiğim, "*Tanrı'yla aran nasıl?*" sorusunu sordum.

Gülümseyerek, "*Çok iyi,*" dedi. "*Tanrı çok iyidir, değil mi?*" Lewis her hafta inancırı benimle paylaşıyordu. Ve her hafta sandalyeden onun yaşamımdaki hizmetini hissederek kalkıyordum. Sonra bir cumartesi sabahı Lewis, bana daha önce hiç sormadığı bir soru sordu.

Kimse duymasın diye yumuşak bir sesle, "*Söyleyin muhterem, Thomas Yolu'ndaki kilisenize ne zaman katılabileceğim,*" dedi.

Yine kendimi midesine şiddetli bir yumruk yemiş bir boksör gibi hissettim. Yıllardır ilk kez, dilim tutuldu. Televizyonda ya da radyoda vaazlarımı dinleyen, arada sırada Thomas Yolu'na uğrayan ve sayıları giderek artan siyah aileler vardı; ama hiçbirisi, Lewis'in biraz önce sorduğu soruyu sormamıştı.

Yaşlı adam ayakkabılarımı boyamayı bitirip sandalyeden inme yardım ederken, "*Size sorun yaratmak istemiyorum muht-*

terem, ama vaazlarınızı beğeniyorum ve bir gün orada sizinle birlikte olmak isterim," dedi. Ertesi hafta ve izleyen aylarda bu soruyu uzun uzadıya düşündüm. Lewis'in kiliseme girmemesi için hiçbir iyi nedenim yoktu. Benden bir açıklama istemeyecek kadar kibardı, zira bir açıklaması olmadığını biliyordu. Bahanelerim vardı, ama nedenlerim yoktu. (Falwell 1997: 317-18)

Falwell o anı "*Tanrı'nın kalbimdeki küçük sesi*" olarak tarif ediyordu. (Falwell 1997: 315) Ama 1963'te duyduğu sesin kayda geçmesi uzun yıllar aldı: Falwell, ırk ayrımını temel alan Lynchburg Hristiyan Akademisi'ni 1967'de kurdu ve Thomas Yolu Baptist Kilisesi 1968'e kadar siyah üye kabul etmedi. Dahası, diğer dinsel liderlerin baskısına karşın, Akademi de 1969'a kadar siyah öğrenci kabul etmedi. Lewis, ölünceye kadar kendi siyah Baptist Kilisesi'nde kaldı. (Falwell 1997: 320-21) Yine de, diyordu Falwell, "*Tanrı dikkatimi çekmek için Kongre'yi ve mahkemeleri, can sıkıcı yürüyüşçüleri ve gürültülü gösterileri kullanabilirdi; ama O, kalbimi açmak ve bende ve kilisemde kalıcı bir değişime yardımcı olmak için Leis'in sakin, sevimli sesini kullandı.*" (Falwell 1997: 321)

Falwell vaazlarında çoğu zaman göreneksel olarak tarif edilen nedenlere yaslandı, sık sık teolojiden kodlara yöneldi ve bazen kilisesinin evrim kuramına alternatifi olan yaratılış biliminin teknik anlatımlarını sundu. Ama sürekli derslerini, ayakkabı boyacısı hikâyesinin yapısına benzer bir biçimde ortaya koydu. Başka birinin eylemi ya da sözleri Hristiyan kahramana yanlıgılarının farkına vardırı, üzgün kahraman ilahi bir esin arar ve çizgisini değiştirir. (Harding 2000) Öyküler anlatırdı.

Yalnızca televangelistler⁴ öykü anlatmaz. Örneğin, görüşmeciler çoğu zaman öykü anlattırırlar. 11 yıllık evli, iki çocuk annesi, dinsel bakımdan aktif, orta sınıf ev kadını Betty Dyson, görüşmeci Ann Swidler'a flörtleşmesiyle ilgili şu anlatımı sundu:

Evlendiğim kişiyle neden evlendiğime gelince, doğru zaman-
da doğru yerde olan doğru kişiydi. Okula giderken tanıştık,
birlikte çok vakit geçirdik ve oldukça hızlı bir biçimde, evle-
nip yaşamlarımızı paylaşmak istediğimize karar verdik... O,
babam gibi müthiş bir kısmetti. Ben onun annesi gibi müthiş
bir kısmettim. Çok şey paylaşabileceğimi hissettiğim, benim-
kine benzer düşünceleri ve bakışı olan biriydi. Birbirimize çok
uygunduk. Aynı şeyleri yapmaktan keyif alıyorduk. İyi arka-
daştık. (Swidler 2001: 114-15)

Swidler'ın dediği gibi, görüştüğü kişiler bu tür anlatımlar sunar-
ken, yaygın kullanılan kültürel repertuarlardan yararlanıyorlardı;
ama fazla doğruluk ya da tutarlılık kaygısı gütmenden kendi öyküle-
rini de yaratıyorlardı. İnsanların nasıl âşık olduklarına ve evlendik-
lerine ilişkin öyküler, her zaman, en azından bir nebze haklılaştırma
çeşnisiyle birlikte, bu tür açıklamaları gerektirir. Ve dinleyene göre
değişirler.

Öykülerin meziyetleri

*Öyküler şaşırtıcı, beklenmedik, dramatik, sorunlu ya da örnek
niteliğinde olayların basitleştirilmiş neden-sonuç anlatımlarını
verir. Teknik uzmanlıktan çok, yaygın kullanılan bilgiye dayanan
öyküler, dünyayı anlaşılır kılmaya yardım eder.* Falwell'in kendi
kurumlarındaki ırk ayrımcılığının sona erdirilmesine ilişkin göster-
diği nedenlerde olduğu gibi, bir miktar haklılaştırma ya da kınama
da içerirler. Konuya ilişkin standart bir el kitabının "bir olayın ya da
olaylar dizisinin temsili" olarak tanımladığı bir tür özel anlatı niteli-
ği kazanırlar. (Abbott 2002: 12) Bu tikel anlatı türü aktörleri, onların
eylemlerini ve bu eylemlerin ürettiği sonuçları kapsar. Öykü, birinci
sırayı genellikle insan aktörlere verir. Baş kahramanlar insan değilse
de -örneğin hayvan, cin, örgüt ya da fırtına gibi fiziksel bir çevrenin
özellikleri olduklarında- yine çoğu kez insan gibi davranırlar. Sahnele-

dikleri öykü, çoğu kez itibar ya da kınama iletir.

İnsanlar öykü yaratmaya başladıklarında, büyük toplumsal buluşlarından birini biçimlendirdiler. Karmaşık dünyamızda nedenler ve sonuçlar, her zaman karışık yollarla birleşir. Eşzamanlı nedensellik, artımlı etkiler, çevresel etkiler, yanılığlar, istenmeyen sonuçlar ve geri besleme etkileri; fiziksel, biyolojik ve toplumsal süreçleri ayrıntısıyla açıklanması gereken şeytan işi ya da Tanrı işi haline getirirler. (Tilly 1996) Öyküler bu külfetli karmaşayı bir tarafa bırakırlar. Romancı Margaret Atwood, deneyimler ile deneyimlerle ilgili anlattığımız öyküler arasındaki farkı zekice belirtir:

Bir öykünün ortasındaysanız, o asla bir öykü değildir; yalnızca bir karmaşadır, karanlık bir uğultudur, bir körlüktür, kırılmış bir camın ya da doğranmış bir odunun parçasıdır; kasırga hortumuna yakalanmış bir eve ya da bir buzdağına çarpan ya da ırmağın ivinti yerine düşen bir bota benzer; güvertedekilerin onu durdurmaya gücü yetmez. Ancak daha sonra, öyküye benzer bir şey haline gelir. Kendinize ya da başka birine anlattığınızda. (Atwood 1997: 298)

Öyküler doğruluk payı taşıdıklarında bile, söz konusu *süreçleri muazzam bir biçimde basitleştirirler*. Kolay anlaşılсын diye az sayıda aktörü, eylemi, nedeni ve sonucu seçip ayırırlar ve durumları sıradan bilimsel açıklamalarla değil de, sorumluluk yüklemelerle çok daha iyi ifade ederler. Kolayca daha bir küçük paketlere bölünürler: basit özne, yüklem ve (bazen) nesne bileşimleri.

ANTOINETTE KOŞAR ya da SAM MUTLULUĞA KAVUŞUR

Bu temel yapı, öykülerdeki bilgiyi birçok farklı biçimde yeniden düzenlemeyi ya da yalnızca bir paketi daha yakından incelemek üze-

re seçip ayırmayı kolaylaştırır. (Franzosi 2004) Bir öğretmen olarak her gün öykülerden yararlanırım. *Bu, tüm karmaşayı bir defada sunmak yerine, bir öğeyi ya da bir bağlantıyı teker teker öğretmeyi olanaklı kılar. Doğru olsunlar ya da olmasınlar, insan iletişimini kolaylaştırıyorlar.*

Aristoteles'in Poetics'i, Batı'nın ilk büyük öykü çözümlemelerinden birini sunuyordu. Yaratıcı yazının en soylu biçimi saydığı trajediden söz eden Aristoteles, doğru bir örgünün iki versiyonunu betimledi:

Örgüler ya basittir ya da karmaşık; çünkü temsil ettikleri eylemler, doğal olarak bu iki katlı befimlemeye aittirler. Tanımlandığı şekilde, sürekli bir bütün olarak ilerleyen eyleme, kahramanın bah-tındaki değişiklik *Beklenmediklik* ya da *Keşif* olmadan gerçekleşirse, basit diyorum; *Beklenmedikliği* ya da *Keşfi* ya da her ikisini içerirse, karmaşık diyorum. Bunların her biri, öncekilerin zorunlu ya da olası sonucu olacak şekilde, bizzat örgünün yapısından çıkmalıdır. *Propter hoc* olan bir şey ile *post hoc* olan bir şey arasında büyük bir fark vardır. (McKeon 1941: 1465)

Aristoteles için "*beklenmediklik*", bir durumun tam tersiydi; Oedipus'u teselli etmeye gelen habercinin aslında annesinin ve babasının kimliğini açıkladığında olduğu gibi. Bir "*keşif*" ise, bilgisizlikten bilgiye belirleyici bir geçiştir, daha önce gizli olan bir şeyin korkunç ya da harika bir biçimde tanınmasıydı; Oedipus öyküsünde, bir keşif (habercinin duyurusu), bir beklenmediklik (Oedipus'un babasını öldürüp annesiyle yatan biri olarak maskesinin düşmesi) üretti. Aristoteles öykünün ruhunu yakalar: bir ya da birkaç aktör, değişik farkındalık durumlarıyla daha başka eylemlere neden olan sınırlı sayıda eylem, zamanda ve mekânda süreklilik, bir sonuca ya da derse yol açan bütünsel bir yapı.

Öyküler, temel sonuçları özgül aktörlere atfetmekle (bu aktörler görünmez ve/veya ilahi olduklarında bile), *genel bireysel sorumluluk kurallarına uyarlar.* X bunu yaptı, bu nedenle, sonuç olarak ortaya çıkan şeyden ötürü övgüye ya da ayıplanmaya layıktır. Dramatik yapıları, onları göreneklerden ayırır. Aslında, daha çok klasik dramları andırırlar. Zamansal ve coğrafi ortamlar arasında zıplamak

yerine, genellikle zaman ve mekân birliğini sürdürürler. Görünür eylemleriyle sonraki tüm eylemlere ve başlıca etkilerine neden olan sınırlı sayıda kahraman gerektirirler. Çoğunlukla bir kıssadan hisse-leri vardır.

Öyküleri kaba saba vaazlardan başka bir şey değilmiş gibi düşünmeyelim. İyi ya da kötü haber getirebilir, eğlendirebilir, çocukları ebeveynlerine bağlayabilir ve eğitebilirler. Tuhaf saydığım öyküleri dört çocuğuma anlatmaktan keyif alırdım, şimdi benzer öyküleri on-farm çocuklarında da denemeyi sürdürüyorum; en azından öyküyü anlatan dede, alışverişten haz alıyor.

Poşet toplayıcı olan Frazier, güzel bir neşeli öykü türü sunuyor. Arkadaşlarıyla birlikte, kentteki ağaçların yüksek dallarına takılı buldukları plastik torbaları nasıl toplamaya başladıklarını açıklıyor. Beğenilen bir yazar olarak yaşamını sürdürmesine karşın, poşet toplama merakını anlatmaya şöyle başlıyor:

10 yılı aşkın bir süredir, ağaçlara takılı poşetler sorunuyla bo-
ğuşmaktayım. Hayattan öğrendiğim bir şey varsa o da şudur:
“*Gördüğüne dikkat et.*” Brooklyn’de yaşıyordum; ağaçların
yüksek dallarına takılmış, neşeli, ellerden uzak ve kendinden
emin poşetleri fark ettim. *Fark etmek düşünüp taşınmaya, dü-
şünüp taşınmak bir buluşa yol açtı:* poşet toplayıcı; bir sııra
takıldığında poşetleri ve diğer çöpleri ağaçlardan doyurucu
bir verimlilikle uzaklaştıran çengelli bir aygıt. Arkadaşım Tim
McClelland, Broome Caddesi’ndeki mücevher dükkânında
ilk çalışan modeli yaptı. Alete sahip olunca, onu elbette kul-
lanmalıydık; hemen poşet hasadını başlattık. (Frazier 2004: 60)

Frazier’ın denemesi, Tim McClelland ve Tim’in kardeşi Bili ile bir-
likte önce New York City, sonra bütün Amerika Birleşik Devletleri’ni
dolaşıp ağaçlardan poşet ve diğer çöpleri nasıl topladıklarını, birçok
yerde resmi görevlilerle ve çevrecilerle işbirliği yaptıklarını anlatır.
Ama o ilk paragraf her şeydir: “*Poşet toplamaya nasıl başladınız?*” so-
rusuna bir yanıt verir. Yanıt şöyledir:

Fark etmek > düşünmek > bulmak > üretmek > kullanmak.

Hatta bir tür kıssadan hisse bile anlatır: *Algılanan zorunluluk, buluşun anasıdır.*

Görmüş olduğumuz gibi *görenekler, toplumsal ilişkileri doğrulamada ve onarmada, ayrıca pratikleri makulleştirmede destek hizmeti görürler. Ama öyküler, kendi işlerini üstlenirler. şaşırtıcı, beklenmedik, dramatik, sorunlu ya da örnek niteliğinde olanı gündelik yaşamla bütünleştirme işini.* Kurmaca ve drama, öyküleri esas alır; ama biyografi, otobiyografi, haberler, vaazlar, söylevler ve çeşitli sohbetler de aynısını yapar. Nasıl ki yeterli insanlar toplumsal duruma uygun görenekleri desteklemede ve göreneklere uymayan nedenlere meydan okumada becerikli hale gelirlerse, insanın büyümesi de çeşitli durumlar için öykü kurmayı öğrenmeyi gerektirir.

Aynı şekilde, inanılır öyküler ilişkiden ilişkiye ve pratikten pratiğe değişir. Konuşmanızın ortasında düşünce akışınızı aniden kaybetmenizden nedenini dinleyicilerinize anlatmak, en iyi arkadaşınıza anlatmanızdan farklıdır. *“Üzgünüm, yerimi kaybettim,”* izleyici için yeterli olabilir, oysa bir arkadaş için, *“ikinci sırada oturan kırmızı kafalı kadının söylediklerimden tedirgin olduğumu fark ettim,”* zorunlu olabilir.

Göreneklerde olduğu gibi etkili öykülerin niteliği de, veren ile alanın ilişkisinin uzaklığına ve yakınlığına, eşitliğine ve eşitsizliğine göre büyük ölçüde değişir. Akla uygun öyküler, bir asttan bir üstte sunulduğunda daha fazla, bir üstten bir asta sunulduğunda daha az ayrıntı ve kendi kendini haklılaştırma gerektirir. Eşit partnerler öykülerine genellikle karşılıklı saygı ve anlayışı sokarlar. Uzak-yakın yelpazesinin uzak ucunda her iki taraf, açıklamaların uzunluğuna ve karmaşıklığına katı sınırlar koyarken, yakın ucunda ayrıntılı açıklamalar yalnızca düzenli olarak gerçekleşmekle kalmaz, çoğu kez ilişkiye ilişkin daha fazla derin düşünce ve güvencelere de yol açar.

Öykülerin görevi

Basit bir alıştırma yapalım. Sıkça zaman geçirdiğiniz iki yer seçin.

Mahkemeler ve laboratuvarlar gibi insanların düzenli olarak kodlara ya da teknik anlatımlara başvurdukları yerlerden uzak durun. Bekleme salonları, banliyö trenleri, cafeler ve personel dinlenme salonları işinize yarar. İnsanlar şaşırtıcı, beklenmedik, dramatik, sorunlu ya da örnek niteliğinde olan olaylar hakkında konuştuklarında olup bitenlere dikkat edin. İki ortamda gözlemlediklerinizi karşılaştırın. Defterinizin, gündelik açıklamaların şu özelliklerini açığa vurduğuna bahse girerim:

- İnsanlar genellikle söz konusu olayları açıklamak için öykü anlatırlar; öykülerini genel ilkelerle ya da göreneklerle bitirirler bile, *genel ilkelere* ("Gurur insanı yıkar") ya da *göreneklere* ("Yalnızca şanssız biri") *razı olmazlar*.
- Öykülerin bir avuçtan fazla *kahramanı* olmaz. Öyküler bu kahramanların sınırlı sayıda eylemini içerir, bu eylemlerin etkisi olarak gerçekleşenleri ele alır ve bir tek zaman ve mekân içinde gerçekleşir.
- Aktörlerin eylemlerinin çoğuna ya da tümüne, *eğilimleri* (söz gelişi kazayla değil) neden olur.
- Anlatıcı baş aktör olduğunda, eğilimler daha da öne çıkar.
- Öyküler, olanların çok sayıda olası *nedenini*, *zorunlu koşulunu* ve *özellikle rakip açıklamalarını* atlar.
- Birkaç kalıp öykü -A, B'nin düşmesine izin verdi ve B acı çekti, C ile D bitkin düşünceye kadar dövüştü ve benzeri- *tekrarlanır*, öyle ki, dinleyenler çoğu zaman sonrasında neyin geleceğini tahmin eder.
- Öyküler, en azından bir ya da daha fazla kahramanı överek ya da suçlayarak, bir tür *ahlak dersi* verir.
- Karşı koyanların sorduğu sorular çoğu kez öykünün neden-sonuç yapısından çok, övgü, suçlama ya da eğilim *yüklemle-riyle* ilgilidir. ("Bunu kastettiğinden emin misiniz?")
- Bununla birlikte, öykü anlatanın kullandığı görenekler ya da deyişler, ortamlara göre belirgin bir biçimde *farklılaşır*.

Kısaca, neden gösterme, gündelik yaşamda açıklama gerektiren

olaylara yanıt verdiği için, neden gösterenin toplumsal ortamında zaten dolaşımda olan standartlaşmış öykü tiplerine dayanır.

Görenekler gibi öyküler de, dört farklı ilişkisel iş yaparlar: yeni ilişkiler kurma, var olan ilişkileri onaylama, tartışmalı ya da değişen ilişkileri müzakere etme ve hasarlı ilişkileri onarma. Çoğu kez var olan ilişkileri onaylarlar; aynı eylemi çok farklı ilişkileri olan iki kişiye eşzamanlı açıklamak zorunda kaldıklarında -örneğin, bir süpermarkette eşinin ve diğer müşterilerin gözü önünde tüm reyonu yere devirmek- insanların hissettiği sıkıntıyı düşünün. Bununla birlikte, öyküler, sizinle iş görüşmesi yapan kişinin liseden sınıf arkadaşınız olduğunun anlaşılması gibi durumlarda müzakereyi de gerektirir. İlişki onarmalar, bir arkadaş diğeriyle ilgili zarar verici bir bilgiyi bilerek ya da bilmeyerek üçüncü kişilere açıklarsa öyküleri gerektirir: *"Onlara bunu nasıl söyleyebildin?"*

Göreneklerde olduğu gibi, öykü seçiminin, daha sonra taraflar arasındaki ilişkiler bakımından sonuçları vardır ve tipik olarak, belli pratiklerin haklılaştırılmasını ya da mahkûm edilmesini gerektirir. Ortak bir arkadaşımızın beni aldattığını size anlatırsam, eşzamanlı olarak hem o arkadaşla karşı seni yanıma alıyorum, hem de sana para, önemli bilgi ya da önemli bir girişimde sorumluluk gibi konularda o arkadaşla güvenmemen uyarısında bulunuyorum. Bu tür öyküler duymanın bizi çoğu kez rahatsız etmesinin ve bazen anlatana karşı çıkmamızın nedeni budur; *öyküyü kabul edersek, sonuçlarını üstleniriz.*

Bununla birlikte, birçok öykünün olumlu sonuçları vardır. 1960'ta Amerikan Yurttaş Hakları Hareketi'nin oturma eylemleri hızla yayılmaya başladığında, katılımcılar genellikle kendiliğindenlik öyküleri anlatıyorlardı. Aniden şansımızı gördük ve bir ön planlama olmadan birlikte hareket ettik. Daha sonra sosyologlar, Yurttaş Hakları Hareketi'ne bulaşan kişiler ve kurumlar arasında daha önce var olan ilişkilerin izini sürmekten keyif aldılar (örneğin McAdam 1988, Morris 1984). Ama o sırada eylemciler, içtepiyle harekete geçtikleri konusunda ısrarlıydılar. Evet, tam değil: bazı koşullarla içtepi. Francesca Polletta yalnızca düzinelerce Yurttaş Hakları Eylemcisiy-

le görüşme yapmakla kalmadı, kampüs gazetelerinde ve diğer yayınlardaki eylemciler arasındaki tartışmaları ve Şiddet İçermeyen Öğrenci Koordinasyon Komitesi'nin (SNCC) dosyalarını da taradı. *"Kendiliğindenlik"* in belli sınırlar içinde etkili olduğunu gördü.

O zamanın standart öykülerinin sürekli tekrarlanan iki özelliği vardı. Açıkça, oturma eylemlerinde ve bununla bağlantılı olaylarda olup bitenlere ilişkin açıklamaları, öğrencilere ve öğrenci kampüslerine odaklıyorlardı; örtük olarak, biz eylemci öğrencilerin kendi başına tutarlı siyasal aktörler olduğumuzu öne sürüyorlardı. *"Öğrencilerin oturma eylemleriyle ilgili tekrar tekrar anlattıkları öykülerde,"* diyordu Polletta, *kendiliğindenlik, bürokratik planlamadan çok ahlaki zorunluluktan ötürü eylem, yerel inisiyatif, ivedilik ve yetişkin önderliğinden bağımsızlık demektir.* Birçok anlatıcı tarafından az çok kamusal ortamlarda anlatılan ve kendiliğindenliğin merkezi bir tema olduğu oturma eylemi anlatıları, eylemci öğrencilere ve potansiyel eylemcilere kendilerini betimliyordu ve süreç içinde, öğrencilerin uğruna yüksek riskli eylemlere giriştikleri kolektif bir kimliğin yaratılmasına yardımcı oldular. Oturma eylemi öyküleri -anlatı biçimleri can alıcıydı- harekete geçme mekanizmalarını saptamayı başaramamalarıyla da eylemi motive etti. Aracılar ve aracılıkla ilgili *muğlaklıkları*, berraklıkları değil, dinleyenleri başarılı bir biçimde çekmekteydi. (Polletta 1998a: 138; ayrıca bkz. Polletta 1998b, 2002, 2005; Polletta ve Jasper 2001)

"Muğlaklık" öykülerde olanı tam olarak yakalamaz. Anlatılar, müdahaleleri ve etkileriyle birlikte Yurttaş Hakları Örgütleri, öğretmenler ve kiliseler gibi can alıcı aktörleri dışarıda bırakıyordu. Dahası, öyküler ilgili araçları, eylemleri ve nedenleri ihmal etmelerine karşın, araçlardan yoksun değillerdi. Eylemin merkezinde *"biz"* duruyordu. Önemli sonuçları *"bizim"* çabalarımız üretti. Toplumsal hareketlerin içinde ve dışında, *"biz"* im birlikte nasıl hareket ettiğimize ilişkin öyküler sürekli iki boyutu birleştirirler: itibarlı başkanların itibarına sahip çıkma ve ilgiyi hak eden inanılır bir aktörün varlığını öne sürme. (Abell 2004, Tilly 2003a) *Öyküler aktörleri, eylemleri, nedenleri ve sonuçları basitleştirirler. Gerekçeler, basitleştirmeyle açıklık kazanır.*

Retorik olarak öyküler

Buraya kadar öykülerle ilgili kendi açıklamalarımı, sanki o öyküleri üretenler tepkisiz televizyon kameralarına tek başlarına konuşuyorlarmış gibi yazarak basitleştirdim. Solo görüntüsü, öykülerin her zaman sohbetlerin bir parçası olarak gerçekleştiklerini ve çoğu kez başka insanların araya girdiğini gizler. Dinleyici topluluğunun görünmez ve uzak kaldığı uç durumlarda bile (Jerry Falv/ell'in *Old-Time Gospel Hour*'unu radyo ve televizyondan izleyenler gibi), konuşmacı, dinleyicinin olası tepkisine ilişkin bir kurama göre hareket eder. Burada yine Aristoteles yardımcı olabilir. Bu kez, Aristoteles'in *Rhetoric*'i işe yarıyor. *Aristoteles'e göre, diyalektik, bir durumu kuş-kuya yer bırakmayacak şekilde kanıtlama çabasıyla, mantıksal önermeleri, katı kanılardan tümevarımla birleştirir. Retorik, diyalektikle paralellik gösterir, ama ikna etme çabasıyla argümanları örneklerle birleştirir. Hiçbiri, Aristoteles'e göre çürütülemez genel ilkelerin saptanmasını gerektiren bilimin yerine geçmez.*

Aristotelesçi retorikğin üç çeşidi vardır:

SİYASAL Önerilen bir eylem çizgisini savunma ya da karşı çıkma

ADLİ: Birine saldırma ya da birini savunma **TÖRENSEL:** Birini övme ya da mahkûm etme

Her üçünde de etkili retorik yalnızca sağlam mantığa değil, insan karakterine ve duygusuna ilişkin titiz bilgiye dayanır. Hatip, argümanlar ve dinleyenler arasındaki ilişkilere dayanır. Aristoteles, kaçınılmaz olarak rasyonel bir retorik anlatımı önerdi.

Değerlendirmesi bitmeye yakın, Aristoteles izleyiciye ilişkin bilgisinden yararlanarak retorikçilere bilgi öğütlerde bulundu:

Jestlere gelince. Tartışmada yararlı sayılırlar. Gorgias, *karşıtlarınızın ciddiyetini jestle, jestlerini ciddiyetle öldürmelisiniz* diyordu; haklıydı. Jesder, *Poetics*'te sınıflandırıldı. Bazıları bir beyefendiye yakışır, bazıları yakışmaz; size yakışarı seçmeye bakın. *Bir beyefendiye soytarılık değil, ironi yakışır; ironik insan eğlenmek için şaka yapar, soytarı başkalarını eğlendirmek için.*

Epilogun dört bölümü vardır:

- 1-Dinleyiciyi kendinize eğilimli yapmalı, karşıtınızdan uzaklaştırmalısınız,
- 2- Baş olguları büyötmeli ya da küçöltmelisiniz,
- 3- Sizi dinleyenlerde gerekli duygu durumunu yaratmalısınız
- 4- Belleklerini tazelemelisiniz. (McKeon 1941: 1449-50)

Doğrudan doğruya iki sonuç çıkar. Birincisi, retoriksel bir çabanın başarısı, retorikçinin, o günün dinleyicisinin konuşmacı ile argömanların bileşimine vereceğı tepkiyi ne kadar iyi tahmin ettiğine bağılıdır. İkincisi, aynı konuşmacıların ve argömanların, farklı dinleyici üzerinde farklı etkileri olur. Her ikisi de aynı kapıya çıkar: *dinleyicilerini tanı ve tepkilerini izle*.

Aristoteles *Rhetoric* ini televangelistin Yunan Şehir Devleti'nin eşdeğerine hitaben yazdığı için, olasılıkla kendisinin malumu olan üçöncü bir noktaya işaret etmedi. *Politics'te*, insanların aslı toplumsal doğasında ısrar etti. Aristoteles'i bir adım daha ileri götürerek, pek çok retoriksel eserin tek taraflı bir hitabetin değil, iki taraflı bir sohbetin seyri içinde gerçekleştiğini fark etmeliyiz. Dahası, diğer sohbetçiler argömanın gideceğı yeri tahmin etmek, onaylamak ya da karşı koymak için argömana genellikle müdahale ederler. Diğer yanda usta retorikçi, anlattığı öykünün diğer katılımcılar tarafından nasıl anlaşıldığını sürekli kontrol etmeye bakar.

Gazeteciler, usta retorikçi olmayı öğrenirler. Nesnel haber verme kılığında, ikna işine girerler. Zaten biçimlendirmiş oldukları açıklamalara destek diye bilirkişilere gönderme yaparak kendi öykülerini güçlendirirler. Sarınm, gazeteciler bilirkişilerden, Aristoteles'in terimleriyle ifade edersek, dinleyici eğilimini gazetecinin öyküsünden yana, karşıtlarının aleyhine çevirdiğı, baş olguları büyöttüğü ya da küçölttüğü, dinleyenlerde ya da okuyanlarda gerekli duygu durumunu yarattığı ve belleklerini tazelediğı için söz ederler. Gazeteci Alexandra Kitty, bilirkişilere gönderme yapmanın (a) bir öyküye olgusallık havası kattığını, (b) iç bilgiyi geçerlileştirdiğini, (c) gazetecinin her yerde olamayacağı gerçeğini telafi ettiğini ve/veya (d) gazetecilerin resmi bilgi iletme yükömlölüğünü yerine getirdiğini öne sürer.

Bilirkişiye başvurmak, diyor Kitty, *bir habere kesin bir olgusal-lık havası katabilir*. Bir banka soygunu haberinde, görgü tanığı anlatımları ilgi çekici olabilir, ama kısmi ya da yanlış da olabilirler. Olayı değerlendiren bir yöre savcısı ya da kolluk amiri, öyküye çok daha fazla ağırlık katabilir. Hileli iş pratikleriyle ilgili müşteri şikâyetleri, bir devlet organının yönelttiği bu tür suçlamalardan çok daha az ilgi çekicidir. Sıradan bir vatandaşın inanırlığı, unvan sahibi birinin inanırlığından çok daha azdır. (Kitty 2003: 349)

Ben pek bilirkişi sayılmasam da, bazen gazeteciler hakkında yazı yazdıkları bir konuyu doğrulatmak için beni ararlar. Gazeteciler yazmakta oldukları öykülerle ilgili bana soru sorduklarında, nadiren olguları isterler. Çoğu kez, zaten belirtmek istedikleri bir noktayı kuvvetlendirilecek aktarılabilir bir parça elde etmeye çalışırlar. Retorik yardımı istiyorlar.

Hekimleri retorikçi olarak pek düşünmeyiz. Ama hekimler de, özellikle kötü haber vermek zorunda kaldıklarında, retorikten sürekli yararlanırlar. Birinci Bölüm’de alıntı yaptığım tıbbi görüşmeler elkitabı, retorik bakımından becerikli hekimlerin dinleyicilerini nasıl kontrol ettikleri konusunda içgörüler sunar. Elkitabı, bu sürece “*hastalıkla ilgili eğitim*” diyor:

Bir hastayı hastalığı konusunda eğitme sürecinde altı adım vardır: (1) hastada neden bilimle ilgili düşünceler uyandırma; (2) temel tanıyı verme; (3) hastanın tanıyla ilgili duygularına yanıt verme; (4) hastanın hastalıkla ilgili bilgisini kontrol etme; (5) tanının ayrıntılarını verme; (6) hastanın sorunla ilgili anlayışını kontrol etme. (Cole ve Bird 2000: 36)

Süreç bir sohbeti tarif ediyor. Sohbeti başlatan hekim, yalnızca, oturduğu yerden bilimsel bir kanıyı duyurmaz. Hastayla sohbet eder, hastayı bir öyküyü ve bunu izleyen eylem çizgisini kabul etmeye ikna eder.

Bu süreçte hekimler genellikle kötü haber vermek zorundadırlar. Becerikli doktorlar kötü haber verdiklerinde, alıcılarını dikkatle tar-

tarlar. Bu, çoğu kez kara haberi vermeden önce haberi alanın boşlukları doldurmasına izin vermeyi gerektirir. Hackett ve Weisman'ın eserinden alıntı yapan Douglas Maynard şu ilgi çekici örneği verir:

Baş ağrısı şikayetiyle doktoruna gelen ve "sinirli" olduğu söylenen bir kadın, neden sinirli olduğunu sordu. Aynı soruyu [doktor] ona yöneltti. "Sinirliyim; çünkü bir yıl içinde 25 kilo verdim, daha önce hiç böyle bir adeti olmayan rahip beni haftada iki kez görmeye geliyor ve kendisine daha kaba davranmamı rağmen, kaynanam bana daha kibar davranıyor. Bu sizi sinirlendirmez miydi?" yanıtını verdi. Bir sessizlik oldu. Sonra doktor, "Yani, ölmekte olduğunuzu sanıyorsunuz?" Kadın, "Öyle," dedi. Doktor, "Ölüyorsunuz," dedi. Kadın gülümseyip, "Güzel, sonunda ses duvarını yıktım; nihayet biri bana doğruyu söyledi," dedi. (Maynard 2003: 16-17)

Kuşkusuz, bu sohbette kimin daha iyi bir retorikçi olduğu yorumu açıktır. Ama önemli olan şu: Kısa öykü -ölüyorsunuz ve yakında ölecek olmanız etraftanızdakilerin davranışında şaşırtıcı değişimlere neden oluyor- bir monologdan değil, zarif bir sohbetten çıkıyor.

Özürler, savunmalar ve suçlamalar

Rutin öyküler anlatanına ya da başkalarına bir miktar övgü ya da kınama havası taşır. Ama özürler, savunmalar ve suçlamalar, en azından taraflardan biri taraflar arasındaki ilişkiyi yeniden müzakeretmeye ya da onarmaya çalıştığında, özellikle önem kazanır. Eski bir arkadaşla öğle yemeğine 40 dakika geç gelirim ve arkadaşım hâlâ beni bekliyorsa, ona New Yorklu'nun geleneksel nedeni olan "metro çok kalabalıktı" dan fazlasını borçlu olurum. Benim öyküm, geç kalmamın onda ve arkadaşlığımızda yarattığı hasarı onarır. Ama eğer aynı eski arkadaş yakın zamanda güvenime ihanet edip, üçüncü bir kişiye benimle ilgili can sıkıcı şeyler anlatmışsa, farklı bir öykü de anlatabilirim. "O kadar delirdim ki, neredeyse gelmeyecektim; ama so-

nunda meseleyi onunla halletmeye karar verdim" bu durumda, ilişkimizi yeniden müzakere ediyoruz, hatta belki bitiriyoruz.

Po Bronson, oldukça farklı bir sorunlar kümesini izlerken, özürlerle, savunmalarla ve suçlamalarla dolu harika bir öyküler kümesi topladı. 1990'larda Bronson, Silikon Vadisi'yle ilgili iki roman ile bir inceleme yayımladı. Sonra yön değiştirmekle ilgili düşünmeye başladı ve kişisel kariyer kaygılarını yeni bir kitaba yönlendirdi. Kitabına *What Should I Do with My Life? (Hayatımı Ne Yapayım?)* adını koydu. Kitap, işlerinde ani, önemli değişiklikler yapan insanların öykülerini anlatıyor. Yoğun kişisel bir üslupla, Bronson'ın insan arayışını, insanlarla sohbetlerini ve gezilerini de kaydediyor ve özlemine çektikleri değişimleri yapamayan çok sayıda insanı kapsıyor; bunların arasında, sözüne sadık bir mühendis de vardı. Bronson'ın dediği gibi,

Bu kadar harika insanlarla karşılaşacağımı bilmiyordum. Bu kadar dürüst olmalarını beklemezdim. Onlardan bu kadar çok şey öğreneceğimi bilmiyordum. Bu kitabın, benim için yeni bir sesi ifade etmenin aracı olacağını bilmiyordum. Bu kitaba duyduğum arzunun oğlumun doğumundan ya da 11 Eylül felaketinden ya da ebeveynlerimizin hastalanmasından sonra da devam edeceğini bilmiyordum. Bütün bunlar, içgüdülerime güvenmenin bir ödülü gibi sonradan önüme serildi. (Bronson 2002: 362)

Başka insanların yaşamlarına giren, onlara kendi kendilerini kandırdıklarını anlatan, insanlar ile işleri arasındaki kıvanç verici, üretken denklikleri görmek için yaşamlarını inceleyen, peş peşe öyküler çıkaran Bronson'ı görüyoruz. Öykülerin, amaçlarımız bakımından ikili bir önemi var; çünkü öyküleri anlatanlar, yalnızca yaşamlarında yer alan diğer önemli kişilerle ilişkilerini aydınlatmakla kalmıyor, ısrarlı görüşmeci ve yeni arkadaş Bronson'la ilişkilerini de müzakere ediyorlardı.

Örneğin, Cari Kurlander, yazdığı bir kısa öykü onu *St. Elmo's Fire* filmi'nin senaryo yazarı olarak Holyvwood'a fırlattığında, Duke'ta yardımcı sağlık hizmetleri dersi veriyordu. Film çekimi sırasında,

star Andie McDoweu'la arkadaş oldu. McDowell'a "çekimler bitince, doğup büyüdüğü yer olan Pittsburgh'a taşımıp, kendi kuşağıyla ilgili kısa öyküler, yürekten gelen öyküler, derin, gerçek bir şeyler yazacağına" söz verdi. (Bronson 2002: 131) Yapmadı, en azından uzun bir süre. Kurlander, Bronson'ın kitap projesini duydu ve kısmen, kendisini teslim alan Hollywood başarısının ayartmalarına karşı uyarmak için onunla ilişki kurdu. Bir gençlik durum komedisi *Saved by the Belvi* yazarak para ve ün kazanmıştı. Kendine ihanet etmekten tiksindiğini açıkladı. Bronson'ın yorumuna göre, "Pek çok insanın ölçüsüne göre, başarılıydı, hali vakti yerindeydi ve alanında iyi tanınıyordu. Ama Cari, kendi ölçülerine göre, kendi yaşam amacına sırtını dönmüştü." (Bronson 2002: 131)

Sonra, Kurlander, Bronson'ı şaşırtacak şekilde, Pittsburgh Üniversitesi'nde bir yıllık bir görev üstlendi. Bronson, Kurlander'le yeni bir görüşme yapmak ve Kurlander'in, üniversitenin film araştırmaları programında öğrencilere verdiği bir derse katılmak için Pittsburgh'a gitti. Sonra, Bronson'ın anlattığına göre,

Arabaya gelince, "Hollywood'un sesini Akademi'nin sesiyle takas edeceğinizden korkmuyor musunuz? Three Act Structure'm yerine Freytag Triangle? Stüdyo yetkilileri yerine lezbiyen erotik şairleri etkilemeye çalışmak?" diye sordum. Durdu ve yanıtını farklı bir yöne çevirdi. "Bakın, bunu nasıl yapabilirsiniz? Böyle bir yeri bu şekilde putlaştıramazsınız.

Nasıl korkmam? Daha bir gündür buradasınız ve gölgeleri, üç ay sonra benim gördüğümünden daha iyi görebiliyorsunuz." "Buraya gelme nedenimizi unutmanızı istemiyorum." "Tanrım, keşke sizin gibi içten olsaydım. Gerçekten. Gary Cooper gibisiniz." "Şimdi de beni putlaştırmayın." Yine durdu. "Nasıl yapacağım?" diye sordu. "Unutma?" "Evet"

"Onay için yaşamayın. Kimsenin onayı için yaşamayın." "Herkes onaylanmak ister." "Bu tartışılır." "Yapıyorlar!"

"Kuşkusuz yapıyorlar. Ama siz biraz ara verebilirsiniz. Ebediyen değil, bir süreliğine." (Bronson 2002: 134)

Kurlander'le yapılan bu ve diğer görüşmelerde, birbirleriyle ve başkalarıyla ilişkilerini müzakere eden, kendilerini ifade ederken sıkça özürler öne süren, savunma yapan ve suçlamalarda bulunan iki profesyonel öykü anlatıcısı izleriz. Öyküler, aralarındaki bağlantıyı yaratma, onaylama, onarma ve yeniden biçimlendirme aracı haline gelir.

Yaşam öyküleri anlatmak

Po Bronson'ın kitabının da gösterdiği gibi, öykü anlatmak, bizzat doğası gereği genellikle biyografiyi, bir yaşam öyküsünün en azından bir parçasının anlatılmasını gerektirir. Tam biyografiler, tipik olarak birçok öyküyü içerir ve bazen bir büyük öyküyle son bulur. Onlar da aktörleri, eylemleri, nedenleri ve sonuçları basitleştirirler. Kuşkusuz, biyografilerin kişisel gelişim kitaplarıyla birlikte çok satanlar listesinde sürekli yer almalarının bir nedeni vardır: *Tanınabilir, ulaşılabilir bir açıklama tarzına uygundurlar.* (Plummer 2001) Öykü anlatırlar.

Kuşkusuz, biyografiler, azizlerin örnek yaşamlarında olduğu gibi, kod biçimini alabilirler. Psikoloji ya da tıp uzmanları bir Julius Caesar'ın ya da bir Woodrow Wilson'ın sırlarını deşifre etmeye çalıştıklarında, biyografiler teknik anlatım haline de gelebilirler. Daniel Bertaux ile Catherine Delcroix, "aile tarihleri" dedikleri şeyi sistematik bir toplumsal tarih aracına, özel bir teknik anlatım türüne çevirdiler. Quebec'te Laval Üniversitesi'ndeki öğrencilerinden, iki üç kuşak önce yaşanmış öğrencilik çağında bir kişiyi alıp, o kişinin aile bağlantılarını dedelerine ve ninelerine kadar geri götürüp, oradan aynı kişinin torunlarına ve torunlarının çocuklarına kadar izlemelerini istediler. Doğum, evlilik ve ölüm kayıtları gibi resmi kayıtlar, kanıtların önemli bir bölümünü oluşturmaktaydı; ama öğrenciler, görüşmeler de dâhil olmak üzere, başka kaynaklardan da yararlanmak zorundaydılar. Bertaux, Delcroix ve öğrencileri, Quebec tarihinin küçük bir parçasını ele geçirdikçe, aile tarihini yeniden anlatıyorlardı.

60 öğrenciyle ve seçtikleri tarihsel referans kişileriyle başlayan çalışma, eyaletteki toplumsal değişimle ilgili etkileyici kanıtlar üretti.

Hep birlikte alındıklarında, bu 60 ailenin tarihi, son 70 yılda Quebec Eyalet Bölgesi'nde gerçekleştiği şekliyle tarihseltoplumsal değişimin birçok boyutunu ortaya çıkarmaktaydı.

Eski kuşaklarda, büyük bir küçük çiftçiler çoğunluğuna, hatta bir Kızılderili reisinin kızıyla evlenen bir tuzak avcısına rastlanabilirdi. Bir sonraki kuşakta, hem Quebec'te hem Amerika Birleşik Devletleri'nin kuzeydoğusunda çiftçiler büyük ölçüde kaybolmuştu; yerlerini inşaat sektöründe, sanayide ve kent hizmetlerinde çalışan işçiler almıştı. Aileler küçülmüş, çalışan evli kadınların sayısı artmıştı. Üçüncü kuşakta, öğretim hizmetleri, sosyal hizmetler, sağlık hizmetlerinde çalışanlar hızla artıyordu. Ama büyüleyici olan şey, bu büyük kolektif tarihin ayrıntılarıydı: değişik, yerel, olumsal araçlarla ve girişimlerle, çabalarla, dramlarla, zaferlerle, koşullarla ve tesadüflerle -kimisi trajik, kimisi mutluluk verici-, toplumsal tarihsel değişimin *fiilen* nasıl gerçekleştiği. (Bertaux ve Delcroix 2000: 72-73)

Bertaux, Delcroix ve öğrencileri, öyküleri sistematik bir toplumsal değişim çözümlemesine sokan bir aygıt keşfetmişlerdi: olayın tek başına anlatamayacağı bir öyküde birbirine bağlanan bir olaylar katalogu. (Tilly 2002a)

Otobiyografi İçin bile işe yarayabilir. Otobiyografik kodlar, özgeçmiş, iş görüşmeleri, kampanya konuşmaları ve onursal derneklere üyelik başvuruları biçimini aldıklarında, küçük, özel bir yer işgal ederler. Kendi kendine yazılan teknik anlatımlar daha da küçük bir yer işgal ederler, ama vardırılar. Örneğin, bazen sosyologlar, diğer sosyologlardan, yaşamlarını üreten ya da en azından yönlendiren toplumsal süreçlere ilişkin çözümlemeleri içeren otobiyografiler yazmalarını isterler (örneğin, Berger 1990, Riley 1988). Burada bile, öykülerle kendini savunma dürtüsü kabırır. Sosyolojik otobiyografisini yazan Irving Louis Horowitz'in dediği gibi, *otobiyografi, "insanların kendi liderlerinin söz ve davranışlarını ciddiye almalarını*

sağlamak için bir taktik, dikkat çekici bir ben sunumu"dur. Otobi-yografi, diye devam ediyor Horovvitz, "başkalarının davranışı için bir rol modelidir ve aynı zamanda insanın ya öykünülecek ahlaklı bir davranış örneği olduğunu, ya da ahlaksız bir davranış örneği ve dolayısıyla uzak durulması gereken bir tuzak olduğunu açığa vur-rur." (Horovvitz 1977-1978: .173; Horovvitz'in Harlem'de geçen ço-cukluğunun öyküsü için bkz. Horovvitz 1990) Sonuç olarak, aslında pek çok sosyolog kötü bir iş, kendi yaşamlarını sosyolojik açıklama-nın nesnesine dönüştürme işini yapar. Kendilerini normalleştirmeye, kendilerini kategorilerin temsilcileri haline getirmeye yönelik güçlü bir eğilimleri vardır. (Tilly 1993)

Bir mesleğin kendisine bakışını dönüştürmede benim kişisel gözdem, sosyoloji değil, tarih kaynaklıdır. 1980 civarında, yorulmak nedir bilmez entelektüel örgütçü Pierre Nora, Fransa'nın en ünlü yedi tarihçisini, kendilerini tarihsel nesne olarak ele almaya ikna etti. Burada, diyor Nora, *"tarihçiler, kendilerini kendilerinin tarihçileri haline getirmeye çalışıyorlar."* (Nora 1987: 5) *Essais d'egohistoire*da (OzTarih Denemeleri) ünlü Fransız tarihçiler Maurice Agulhon, Pierre Chau-nu, Georges Duby, Raoul Girardet, Jacques Le Goff, Michelle Perrot ve Rene Remond'u, tarihsel mercek altında kendi kendilerini ince-lemeye bir şekilde ikna etmişti. Örneğin, Chaunu, tarihçinin kendi kendisini çözümlemesine, *"Ölü bir kadının oğlu olduğum ve zamanın gizemi çocukluğumdan beri bana musallat olduğu için bir tarihçiyim,"* diyerek başlıyordu. (Nora 1987: 61) Chaunu dokuz aylıkken annesi ölmüştü. Aile fotoğrafları arasında gördüğü *"beyazlar içindeki gizemli kadın"*ın, ölü, olmayan annesi olduğunu çok sonra öğrendi. Kendi meslek yaşamını, olmayan zamanın gizemlerini açığa vurma çabası olarak betimler.

Bütün yazarlar bu kadar çok kişisel ayrıntı vermediler. *"Uzun bir süre,"* diye başlıyordu Georges Duby, *aslında, metnime son şeklini vermeye başladığım ana kadar planım, mesafeyi korumak için üçüncü şahıs kipiyle yazmaktı. Yapmacık görüneceği korkusuyla plandan vazgeçtim. Bir noktayı hemen belirteyim: Kendi yaşam öykümü anlatmıyorum. Bu egota-rihte benim yalnızca bir kısmımı, ego-işçiyi ya da belki de ego-zanaatçıyı*

sergileyeceğim konusunda anlaştık. Örneğin resim, tiyatro ya da müzik konusunda hiçbir şey söylemediğim için, sevdiklerimden söz etmediğim için, açıkçası yaşamımın özü sessiz kalır. (Nora 1987: 109-10)

Tüm yazarları tanıdığım ya da en azından onlarla karşılaştığım için, denemeleri okurken, yazarlarının öyküleriyle yaratıcı yaşamlara açılan pencerelerden bakarak, eleştirmen, tarihçi ve röntgenci rollerini birleştirirken buldum kendimi. Bir tür teknik anlatım olarak otobiyografi, neredeyse her zaman, basitleştirilmiş aktörleri, eylemleri, neden-sonuç ilişkileri ve ahlak dersleriyle öykülere doğru sapar.

İster yazılı olsun ister sözlü, otobiyografi genellikle birçok öyküyü, basitçe çok sayıda öykü olarak kalan, ama bazen de büyük bir öykü, bir *apologia pro vita sua* biçimini alan bir şeyde birleştirir, İngiliz Komünist tarihçi Raphael Samuel'in türe yıkıcı katkılarını düşünün. Zaman zaman sol siyasetteki deneyimleriyle ilgili hatırlatmaları ve kendi ailesinin kırsal kesimle ilişkisi üzerine yazdığı sivri dilli (ve bitirilmemiş) bir deneme hariç, Samuel hiçbir zaman biçimsel bir otobiyografi yazmadı. Ama neredeyse yazdığı her şey, otobiyografiye, 30 yıl boyunca başoyuncularından biri olduğu toplumsal tarihe ilişkin eleştirel yorumlarla iç içe geçmiş kişisel düşüncelere ve gözlemlere dayanmaktaydı.

Samuel'e Nisan 1995'de kanser tanısı kondu ve 20 ay sonra, Aralık 1996'da kanserden öldü. Geride yığınlarca not ve tamamlanmamış elyazması bıraktı; bunlardan bazılarını, tarihçi Sally Alexander ile Gareth Stedman Jones, Samuel'in dul eşi (tarihçi değil) Alison Light'la işbirliği yaparak, *Hland Stories: Unravelling Britain* (Ada Öyküleri: Britanya'yı Çözmek) adlı muhteşem bir derlemede bir araya getirdi. (Samuel 1998) Samuel ve editörleri, İngiliz tarihini sevenlere, bir kerede okunup bitirilecek bir kitap değil, sürekli başvurulup taranacak bir kitap bıraktılar. Kitabı şöyle bir taramak, Samuel'in yaşamına ve çalışmalarına ilişkin güçlü bir duygu verir. Kitap, incelikli otobiyografiyle süslenmiş öykülerle dolup taşar. Okur, Samuel'in toplu bakışından keyiflenmiş, kısa bir süre sahneye yansıyan ve sonra yok olan düşüncelerinden umuda kapılmış, sayfa kenarlarına sorular, meydan okumalar ya da haykırışlar çiziktirmekten kendi

alamamış ve bütün bunları öğrenince şaşırmuş olarak kitabı kapatır. Okur, Samuel'in ateşli sesini duyar.

Samuel, büyük bir tarihsel soruşturma başlatıcısıydı. Aynı zamanda entelektüel bir kemirgendi. Dosyaladığı kâğıtlar, daha sonraki yazılarına hammadde olacak alıntılarla, özetlerle, notlarla, küpürlerle, fotokopilerle ve tuhaf düşüncelerle doluydu. Yazı bunu gösteriyor; dipnotlarla süslü, alıntılarla ve araştırmalarla dolu, ağırlığı altında bel vermeye başlayacak kadar çok düşünceyi bir tek cümlede paketleyen bir yazı.

Diğer yanda "*Britanyalı*", olasılıkla kısmen İngiliz'den daha az kültürel bir bagajla yüklü olduğu ve bu nedenle miras tuzaklarına daha az açık olduğu için ama kısmen de eski imparatorluk dönemi kullanımında olduğu gibi şu anda sömürgecilik sonrası kullanımında da çok-etnisiteli olduğu ve dolayısıyla çok inançlı, çok kültürlü bir toplumun ortaya çıkışını kabul etmeye daha uygun olduğu için şu anda biraz itibar gören bir terimdir. (Samuel 1998: 49)

Cümlelerin de gösterdiği gibi, Samuel kalabalıkta düşmanlarını (burada hem miras sanayisi tacirlerini hem eleştirmenlerini) dirsekleyerek kendine yol açtı. Aktarılan pasajdan üç satır önce yer alan bir pasajda olduğu gibi, acı ama canlı bir nükteyle yazardı: "*İngiliz edebiyatı öğretimi, cinsellikte misyoner pozisyonuyla, yüksek siyasette dar görüşlülükle ve edebiyat dünyasında kahvehane kibarlığıyla bütünleştirilir.*" Birçok öyküsü, başka insanların şatafatlı kuramlarının yerine pratik anlatımları getirmekteydi.

Samuel'in yazdıklarını argümandan çok içgörüden ötürü, kuramdan, hatta anlatıdan çok bağlam ve bağlantıdan ötürü okuyoruz. Tarihsel içgörü, bağlam ve bağlantı sağlamada Samuel'in çok az dengi vardı. Örneğin Linda Colley'in Britanya'nın militan Protestanlığı'na birleştirici güç atfetmesine yanıt verirken Samuel, Protestanlar'ın diğer Britanyalılar'dan ayrıldıkları ya da kendi aralarında bölündükleri 1536'tan itibaren birçok uğrağı gözden geçirmekle kalmaz, "bir nöbetçi kimliğini sorunca '*İngiliz*' ya da '*Britanyalı*' değil, '*Metodist*'" diyen teyze konusunda Halsam Mills'ten alıntı da yapar. Samuel'in öyküleri, tarihsel eylemi çoğu kez ayrı zihin durumlarına atfeder.

Bir haydutun otobiyografisi

Raphael Samuel'in otobiyografiye en kalıcı katkısı, kendi yaşamıyla değil, başka birinin yaşamıyla ilgiliydi. 1973 ile 1979 yılları arasında Samuel, eski Londra Haydutu Arthur Harding'le defalarca görüşme yapar; görüşmeler başladığında Harding 87 yaşındaydı. Harding'in sözlü tarihine yazdığı önsözde Samuel şunu ilan eder: *"Bu bölümler, altı yıl boyunca teybe kaydedilen anılardan alınmıştır. Nasıl inşa edildiklerine ilişkin öykü -ve bunun gerektirdiği irade savaşı-, ilgili okurun yönlendirildiği bir rehber kitapta (East End Underworld: South-West Bethnal Green) yer alıyor."* (Samuel 1981: viii) Belirleyebildiğim kadarıyla, rehber kitap basılı olarak yayımlanmadı: Samuel'den beklenen bir şey! Ama Samuel'in takımın "2. Cilt"i olarak tanıttığı kitap, bir dizi sansasyonel otobiyografik söylenti içerir. 20. yüzyılın başında Londra'daki küçük suç dünyasını aydınlatır ve bu dünyayı, yoksulların gündelik yaşamlarıyla ilişkilendirir. Sonu gelmeyen bir renkli olaylar ve kişilikler geçidine karşın, pek çok söylenti bir ya da birkaç aktörü, değişen farkındalık durumlarıyla başka eylemlere neden olan sınırlı sayıda eylemi, zamanda ve mekânda sürekliliği, bir sonuca ya da derse yol açan bütünsel bir yapıyı canlandırır. Öykü niteliği kazanırlar.

1886'da doğan Harding, Londra'da, genel olarak düşük gelirli East End'in en yoksul kesiminde büyüdü. Nadiren çalışan ayyaş babası, ara sıra sadaka istemeye gelmek dışında ailesini terk etti. Daha taze gelirken bir süt arabası tarafından sakat bırakılan annesi de, Arthur büyüyüp yerel bar sahiplerini korkutacak kadar sertleşinceye kadar, çok içki içti. Ama yaşamı boyunca dört çocuğuna bakmak için hep çalıştı. Yine de, Arthur'un çocukken aldığı besinin çoğunun kaynağı, kendisinden dört yaş büyük olan ablası Harriet'ti (Mighty). Girişimci Mighty, bir sürü perakende iş yaptı; bu işlerden bazıları onu hukukun yanlış tarafına itti. Sonuçta annesiyle birlikte, gelirlerinin çoğunu, yasalığı kuşkulu yüksek faizle borç para vererek elde ettiler.

Arthur dokuz yaşından 12 yaşına kadar, Dr. Bernardo'nun ye-

timhanesinde yaşadı; ama ondan sonra East End sokaklarına geri döndü. Genç Harding zamanının çoğu sokaklarda ve sokaktaki zamanının çoğu da, yankesicilik ve araba hırsızlığı gibi yasadışı işlerin peşinde koşmakla geçiyordu. Koruma karşılığı haraç işine de bulaşan bir tür sokak kabadayısı haline de geldi. Yıllarca, Harding'in gelir kaynaklarının büyük çoğunluğu yasadışı faaliyetler oldu. Büyük suçlardan ötürü 10 yılını (1911-1916 ve 1917-1922) hapishanelerde geçirdi. Suç kariyerinde 33 kez sanık olarak mahkemeye çıktı ve 27 kez suçsuz bulundu. Haşin bir müşteriydi. Ama Samuel yaşam tarihini yazmaya başladığında, Harding neredeyse 50 yıldır hapishane-nin dışındaydı. Bir suç kariyeriyle ilgili otobiyografik düşünceleri, 70 yıl geriye bakıyordu.

Harding'in otobiyografik öyküleri, aslında kendisinden çok başka insanları betimliyordu. Sürekli bir tanıdığı bir kategoriye sokuyor, ona bir karakter bahsediyor, ardından küçük bir öykü anlatıyordu. Örneğin, birlikte çalıştığı Yahudi suçlularla ilgili bir pasajda Harding, şunları anımsıyordu:

Biri de Jackie Shinebohm'du. Çok akıllı bir yankesiciydi, o kadar güzel görünümliydi ki, hiç kimse ondan kuşkulamıyordu. İlk karşılaştığımızda 14-15 yaşlarındaydı. Onu Bethnal Green Road'un başındaki kahvehanede buldum. "Necisin?" dedim; "Çepçiyim," dedi. Bu yüzden ona güvenilebileceğini biliyordum ve temiz biriydi. Ebeveynleri yoktu, hiçbir şeyi yoktu, bazen benim Gibraltar Gardens'taki yerimde uyurdu. Jackie 1922'de İrlanda'da öldürüldü. Bir yankesici çetesiyle birlikte oradaydı, dört beş kişiydiler. İşlerine karışmaması için polisi halletmişlerdi ve iki Dublin CID mensubu-yla konuşuyordu; görünüşe göre, Sinn Fein'ciler durumu fark etmiş ve peşine birini takmışlar. Onu kaldığı otele kadar izlemiş ve orada vurup öldürmüşler. Masum bir hataydı. Ajan olduğunu sanmışlardı. (Samuel 1981: 77)

20'li yaşlarına yaklaşırken Harding, bazı arkadaşlarıyla birlikte İngiltere ve Galler'de yankesicilik "seferleri"ne çıktı. Bir Galler seferini hatırlayan Harding şöyle der: "Yahudiler, en

güvenilir insanlardı. Rusya'da polislerle ilgili kötü anıları vardı ve polise bilgi vermekten hoşlanmıyorlardı. Onlara güvenebilirdiniz; zira Yidişçe 'yapmamalısın' anlamına gelen bir fiilleri vardı, başka birini incitmemeleri isteniyordu. Yahudiler çok sade insanlardı ve benim bir 'Öküz' olmama aldırıyor gibiydiler." (Samuel 1981: 78) Öyküler böyle akıp gider: aktör, karakter, eylem, sonuçlar ve çoğu kez ahlaki bir ders.

Ama öykülerinde Harding'in kendisi de evrim gösteriyordu. Çok geçmeden portföyüne silahlı soygunu da ekledi; Yahudi patronların polis çağırmasının olası olmadığı yasadışı kumar salonlarında silahlı gasp konusunda uzmanlaştı. Yine de o sırada Londra polisinde kalın bir dosyası vardı ve yakından izleniyordu. "1908'de," diyor, Suçları Örneleme Yasası kapsamında 12 ay hapis cezasına mahkûm edildim. Hiçbir şey yapmamıştım. Kuşkulu bir kişi olarak hapse atıldım. Hapisten çok daha berbat biri olarak çıktım, insanlar, vebadan kaçır gibi benden uzak duruyorlardı. Polis benden uzak durmaya başladı. "Bela" sayılan birçok kötü adamı haşat etmeye başladım. Yaşamumun baharındaydım ve polise göre ben Brick Lane belasıydım. Silahımı yanımdan ayırmazdım ve ünlü olmamın nedeni buydu; ama benden korkulsun diye silah kullanmak zorunda kalmadım. Parada gözümüz olsaydı, bir servet yapabiliirdik, Brick Lane'de herkes bizden korkuyordu. Paranın benim üzerimde fazla etkisi yoktu. Annemin ve kız kardeşimin ihtiyaçlarının karşılanması bana yetiyordu. (Samuel 1981:117-18)

25 yaşında Harding yankesicilikten "sahteciliğe" -sahte para işine- geçti. Bu yankesicilikten daha güvenliydi, diyor, çünkü yasaları biliyorsanız, sahte bir parayla yakalandığınızda bile kurtulabilirdiniz (Samuel 1981: 80). Kız kardeşi Mighty, Arthur'un çetesiyle birlikte çalışmayı planladığı kasabaya sahte paraları postalayacak, onlar da yerel dükkânlarda alışveriş yapıp paraları gerçek paraya çevireceklerdi. Harding, sahtecilik kariyerinde polisten birkaç kez kıl payı kurtulmuştu; ama asıl büyük cezalarını başka suçlardan ötürü çekti. Harding'ten yardım isteyen bir pezevenk çetesiyle

rekabet içinde olan başka bir pezevenk çetesine yapılan silahlı saldırıya katılmak ve piyasaya çalınmış para sürmek.

Anlattığına göre, birinci olayda, Harding'in işbirlikçileri, silahlı saldırıda aşırıya kaçtıkları için değil, dövülen hasımları şikâyetçi olduktan sonra mahkemeye silah soktukları için başlarını ciddi derde soktular. İkinci olayda, parayı soyguncudan annesi almış; soyguncu, çalıntı parayı, Harding'in annesinin kız kardeşiyle birlikte çalıştırdığı Christmas Club'a yatırmıştı. Harding'in iddiasına göre, parayı yatırmanın büyük banknodarı çaldığını bilmiyordu; ama çalıntı olmasından kuşkulandı ve güvенеbileceğini düşündüğü insanlara verdi. Bank of England, eline beş Poundluk bir banknot geçmiş bir bar sahibini alıp gelince, barcı Harding'i gösterdi. O sırada (1916) Harding'in epeyce kabarmış olan suç sicili, aleyhine çalıştı. Kuşkulu bir iddianameye karşın, sonunda beş yıllığına hapis haneye geri döndü.

Bu onun suç kariyerinin sonu oldu. 1924'te evlenen ve hemen ardından baba olan Harding'in 1926'da yine yasalarla başı belaya girdi; ama paçayı kurtardı ve bir daha da hapis haneye gitmedi. Ve bu öykünün dersi? Altı yıllık görüşme süresince Harding birden fazla güçlü konumı aldı. Ama yazıya aktarılan ses kayıtlarından çıkan öykünün bütünsel yapısı şöyle bir şeydi: Genç bir adam sayısız zorluktan güçlü olarak çıkar, yerel koşulları hesaba katarak elinden geldiğince kendine yol açar. Her zaman ailesini savunur (belki babası hariç), yetkililerden defalarca haksız muamele görür, yasadışı faaliyetlerin azalan getirileriyle birlikte artan maliyeti idrak eder, iyi bir kadınla evlenir ve yasalara saygılı bir vatandaş olur. Son sözün karakter söyler.

Hastalık öyküleri

Hastalık öyküleri bile, doğru anlatılırsa motive edici olabilirler. Alison Light, Raphael Samuel'in *Island Stories*'in neredeyse yarısını kanser tedavisi gördüğü kısa zaman diliminde yazdığını anlatır. (Samuel 1998: xii) Ama başkaları, ciddi hastalığı öykülerinin konusu ha-

line getirmiştir. Editör, eleştirmen, denemeci ve kurmaca yazarı Anatole Broyard'ı alalım. Broyard'm son kitabı, Samuel'in ölümünden sonra yayımlanan kitabıyla bazı özellikleri paylaşmaktaydı. Uzun yazarlık kariyerinin seyri içinde Broyard, babasının son hastalığı ve ölüm edebiyatı üzerine güçlü denemeler yayımlamıştı. Broyard'a 1989'da, yayılan prostat kanseri tanısı kondu ve hemen tedaviye başlandı, ama Broyard 14 ay içinde öldü.

Tanıdan hemen sonra Broyard, kanser ve tedavi deneyimiyle ilgili olağanüstü bir kitap yazmaya başladı. Üç deneme ile günlük notlarından oluşan bir bölüm bitirdi. Bunlar (daha önce yazılmış iki deneme ve dul eşi psikoterapist Alexandra Broyard'ın bir sonsözüy-le birlikte), 1992'de *intoxicated by Mîllness, and Other Writings of Life and Death* (Hastalık Sarhoşu, ve Yaşam ve Ölüme Dair Diğer Yazılar) adıyla yayımlandı. Bir önsözde Oliver Sacks şöyle der:

Daha önce, hastalıkla ilgili bundan daha samimi -hiçbir şey parlatılmamış, atlatılmamış, duygusallaştırılmamış, acıklılaştırılmamış- ve aynı zamanda daha derin, daha akıllı, daha düşünceli ve daha yankı uyandıran bir yazı görmedim. Bizzat insanı -aynı zamanda bir eleştirmen ve bir sanatçı olan-, kalemine eşi görülmemiş bir güçle sarılan, hastalığına meydan okumaya, ölümün dişleri arasında girmeye kararlı olan insanı, dipdiri, elinde kalemle bir haberciyi, bir analizciyi hissedersiniz. Son günlük notları, ölümünden birkaç gün öncesine aittir. (Broyard 1992: xii)

Elbette, Broyard açıksözlü bir öyküden fazlasını yazdı; hastalık, ölüm ve ölmek üzerine şiirimsi bir düzyazı yazdı. Düşüncesinin odağı kişisel deneyimi olduğu için, kitap bu konuda okuduğum en ilgi çekici öykülerden bazılarını içeriyor.

İşte, birçok hastada yankı bulacak bir Broyard pasajı:

Babam ölünce, bu konuda bir roman yazmaya çalıştım; ama tüm romanımın kibarca yazıldığını gördüm. Ölüm ko-

nusunda katlanılmayacak kadar sofuydum ve şimdi, bunun bana yapıldığını görüyorum. Bana özenli davranıyorlar. Bana çok kibar davranıyorlar. Söyledikleri gerçek mi, yoksa beni rahatlatmaya mı çalışıyorlar bilmiyorum. Bir çocukla konuşuyorlarmış gibi davranıyorlar ve ben buna son vermelemini istiyorum. Onlara daha fazla katlanamam. Yardımlarına ihtiyacım var, ama bu şekilde değil. Terapist Erving Polster, sıkıntıyı, kendisiyle ne yapacağını bilmeyen bir ışık olarak tanımladı. Hastanın ailesine ve dostlarına, onunla birlikte yaşayanlara bu ışıkla ne yapacaklarını öğretecek bir kitaba ihtiyacımız var. Nasıl kullanacaklarını bilseler, ışıkları radyasyondan daha iyi gelebilir. (Broyard 1992: 22-23)

Elbette, Broyard o zaman hakkında yazı yazdığı kitabı kastediyordu: hastalıktaki ışığın nasıl görüleceğini gösteren bir kitap. Bu önemli pasajda, Aristotelesçi tonları olan güçlü bir öykü keşfederiz: insanlar beni incitmekten korktukları için bana kibar davranıyorlar. Böyle yapmakla beni incitiyorlar.

Ama Broyard, kendi durumunun teknik olmayan açıklamalarını da anyordu. Birçok hasta gibi o da, şunu anlatıyordu: Bu illete ne neden olmuş olabilir ve dolayısıyla bundan sakınmak için farklı olarak ne yapabilirdim?

Kanser olmama ilk tepkim lirikti, ironi, sonra gelir. Tedavinin bir parçasıdır. Bunu lirik mi, ironik mi, yoksa her ikisi mi olup olmadığını bilmezken, belirli kadınları ve belirli pratikleri, kanser yapması diğerlerinden daha olası diye seçip ayırmaya kapıldım. Doğum kontrolü haplarından önce yaygın bir şekilde başvurulmuş dışarı boşalma, olası kuşkulu gibi görünüyor ve oral seksin prostata daha fazla yük bindirdiği akla geliyor. Ama bunu söyledikten sonra, kanserimi bu kadınlara karşı kesinlikle kullanmadığımı belirtmek isterim, her ne yaptım-sa buna değdi. Bu yönde hiçbir şikâyetim yok. Olacakları bilseydim bile, bir şey değiştirmezdim ve yalnızca bir fantezi de olsa, ölümünüze neden olabilen baştan çıkarıcı kadınlardan ve hazdan söz eden bu konuşma, kanser hastasının fotoğra-

fının bir parçasıdır ve bana ait olan hiçbir şeyi dışlamak istemem. (Broyard 1992: 26)

Broyard, yine de bir sanat öyküsü ördü: yaratıcı bir fırsat olarak ölümcül hastalığın öyküsünü.

Pek çoğumuz, hastalığa geçiş hakkında Anatole Broyard kadar lirik yazı yazmayız, ama hastalığın kendine özgü meydan okumalar içeren yeni bir dünya olduğu düşüncesini o icat etmedi. Douglas Maynard, hastalığın başlangıcında bir eşiği geçme duygusunu aydınlatır:

Bir dünyadan başka bir dünyaya doğru olan bu hareket, sağ bacağımda kanser tanısı konan bir hekimin açıklamalarında görülür. Public Broadcasting System'in (PBS) *"Doktorlar Kanser Olunca"* adlı programına çıkan hekim, koltuk değnekleriyle hastaneye girerken ve saçsız kafasında bir beyzbol şapkasıyla, bir yatağın üzerinde oturmuş kemoterapi görürken gösterilir. Doktor şimdi bir hastadır ve arka plandaki sesle, *"Bir yıl önce Ekim'de, bana altı aylık ömür biçildi. Bugün, bir yıl sonra yeni bir dünyayla, son ama özünde yeridünyamla işte buradayım,"* diyor. Kötü haberin insanı *"yeni bir dünya"*ya itebileceği düşüncesi, yalnızca bu ifadede değil, şimdi hasta kılığında, hasta rolünde olan doktor fotoğrafında canlı bir biçimde saptanır. (Maynard2003:11)

Broyard, PBS programının iyimser yorumunu olasılıkla kabul etmezdi. Ama kanserli doktora eşiği geçmeyi parlak bir şekilde anlatabilirdi. Broyard'ın kitabını okuyan yazar ve prostat kanseri kurbanı Robert Vaughn Young, kendi günlüğünde, *"Sözleriyle heyecanımı ifade eden ve önceliklerimin neden değiştiğini açıklayan birini bulmuştum,"* diyerek itirafta bulunuyordu. (Young 2001: 6) *Öyküler dünyevi işler yaparlar, ama esin verici de olabilirler.*

Moleküler genetikçi kızım Kit Tilly, *Intoxicated by My Illness*'m yayımlanmasından hemen sonra bir kopyasını bana verdi. Kitaba

bir Yunan manastırını gösteren bir kartpostal iliştiirmiş ve üzerine, *"Umarım bunu marazi bulmazsın. Ben büyüleyici buldum,"* notunu yazmıştı. Birkaç yıl önce bir melanom geçirdiğimi, bu yüzden kaçınılmaz olarak kendi durumumu Broyard'ınkiyle karşılaştıracacağımı biliyordu. Önümüzdeki 12 yılda doktorlarımın sistemimde yayılmış prostat kanseri bulacaklarını, ardından iki kez lenfoma bulup tedavi edeceklerini ise, o sırada ne o, ne ben bilebilirdim. Kemoterapinin neden olduğu kelliğimden bana kalan bir hediye olarak, hiçbir zaman takmaya cesaret edemediğim bir peruğu sakladım.

Biyografi rafimdaki Broyard kitabını tamamen unutmuş olarak, lenfoma tedavisi sırasında yaşama ve umuda odaklanmak için kendime ait bir kitap yazdım ama hastalıkla ilgili değil, toplumsal hareketlerin tarihiyle ilgili. (Tilly 2004a) Buna kanser kitabım diyorum. Görünürde lenfomalardan kurtulmuş, ama vücudunun prostada ilgili olmayan bir köşesinde

inatçı, görünmez, yayılmış prostat kanseri hücreleri barındıran biri olarak, şimdi Broyard'ın kitabını keyifle, acıyla, ferahlayarak yeniden okuyorum; biraz da suçluluk duygusuyla: O öldü, ben yaşıyorum. Broyard'ın öyküleri, hastalığın keskinleştirdiği gözlerime, ölüm karşısında yaratıcılığın uslandııcı bir standardını tuttu.

Benim acıklı öykülerim, sizi esas noktadan uzaklaştırma riski taşır. Öyküler toplumsal bir iş yaparlar. Yalnızca şaşırtıcı, beklenmedik, dramatik, sorunlu ya da örnek niteliğinde olayların açıklanmasına yardım etmekle kalmaz, toplumsal ilişkilerin onaylanmasına, yeniden tanımlanmasına ya da meydan okunmasına da yardım ederler. Öykülerin -her zaman konuşanı dinleyenle ilişkilendiren-retorik ögesi bunu berraklaştırmalıdır. Ama çoğu kez toplumsal olarak kullanılabilir kalıplara dayanmaları, verende alan arasındaki ilişkilerle ilgili işaret olarak yorumlanmaları ve bazen öz-saygı üzerindeki güçlü etkileri, amacı güçlendirir. Son bir örnek, pekişmesine belki yardım eder. Antropolog-Sosyolog Katherine Newman, 1980'lerde orta sınıf Amerikalılar'ın aşağı doğru hareketi üzerine bir kitap için, bir zamanlar hali vakti yerinde olan 150 kişiyle, zenginlikten yoksulluğa düşüş deneyimleri üzerine görüştü.

Newman kitabına, yakın zamanda Kaliforniya'dan New York'a transfer edilen, ama şirketi zor duruma düşüp ilgili bölümü kapatınca işini ve iş umudunu kaybeden elektronikçi David Patterson'ın (onunla ilk kez Birinci Bölüm'de karşılaşmıştık) öyküsüyle başlar. Patterson'ın kaybedecek çok şeyi vardı: Philadelphia'da işçi sınıfının yaşadığı bir varoшта büyümüştü, ailenin koleje giden ilk üyesiydi, tüm ailenin onuru ve neşesiydi, büyük bir evi ve iki lüks arabası vardı, rahat bir yaşama alışmış bir eş ile iki çocuğa bakıyordu. Ve şimdi iş bulamıyordu.

Newman, Patterson'ın bir öyküden diğerine hareketini kaydederek. Yöneticilik becerilerini yeni bir işe aktarma umudu devam ettiği sürece, iş iştir, acımasız piyasa mantığı, değişken sanayinin riskleri masasına yapışıp kaldı. Sonunda öyküsünün odağı değişti:

Ama güvencesiz, sıkıntılı ve korkuyla geçen aylardan sonra, kişisel sorunlarının ekonomik nedenleri gözünde solup kaybolmaya başladı. David'in düşünebildiği tek şey şuydu: *Bende yanlış olan ne? Neden kimse beni aramıyor? Nerede yanlış yaptım?* Saatlerce masasının üzerine eğilecek, alnını ovuşturacak, piposunu çekecek, karakterinin derinliklerini inceleyecek, hangi kişisel kusurunun onu geride tuttuğunu merak etmekle geçirecekti zamanını. Kaygılı olduğu söylenebilir miydi? İnsanlar çaresizlikle burun buruna gelmemek için sokakta ondan uzak mı duruyorlardı? Çok güçlü görünerek potansiyel işverenleri incitiyor muydu? Her yönden başarısızlıkla kuşatılınca, yanıt, *"Sorun bende,"* ye geri döndü. Bilgisayar sanayinin ve ulusal ekonominin iniş çıkışları unutuldu. David'in karakteri, düşündüğündeki sorumlu olarak sahneye çıktı. (Nevvman 1988: 6-7)

Yine başka birinin öyküsü, benim deneyimimde yankı buluyor. Yoksul Alman göçmenlerin çocuğu olan babam, babası Chicago Bölgesi'nde bir traktör fabrikasında çalışırken sakatlanınca aileyi geçindirmek için liseden ayrıldı. Sıradan hizmetçilik işleri yaparken gece derslerine katıldı, dışardan bir lise diploması aldı, muhasebe dersleri aldı ve beyaz yakalı bir işin alt düzeylerinden kendine

yer açtı. 1929'da Bunalım çarptığında, Chicago'da büyük bir kamera şirketinde kredi müdürü yardımcısı olarak çalışıyordu. David Patterson'ın Bölüm Başkanlığı gibi değildi, ama sakat-çiftçi-işçi babasından (benim dedem) bu çok daha ileri bir adımdı. Babam, çok geçmeden, şirket küçülünce işini kaybetti.

Benim berrak anılarım birkaç yıl sonra başlıyor. O Bunalım günleri babama -ve dolayısıyla tüm aileye- uzun işsizlik dönemleri, sürekli tekrarlanan geçici ya da yarı zamanlı iş nöbetleri ve annemin babasının bodrumunda geçici ikamet de dâhil, çok sayıda ikamet değişikliği getirdi. (1920'lerde ikinci karısı ve beş kızıyla, Galler'in grevdeki kömür madenlerinden göç eden anne tarafından dedem, ekonomik çöküşe karşın Chicago Bölgesi'ndeki Ovaltine⁵ fabrikasının baş teknisyeni olarak işini korumuştur. Bunalım yıllarında bolca Ovaltine içtik.)

Sıkıntı, hüsrân ve aşağılanma onlardan taşıp çocuklara da geçiyordu, -nihayetinde beş çocuktuk- zira başkasının eski giysilerini giyiyor, devletin verdiği mısır yemeğini yiyor, salata yapmak için karahindiba topluyor ve bulabildiğimiz her işe atlıyorduk. Toplu olarak, David Patterson'ın piyasanın rasyonalitesine güvenini ya da kendi kendini suçlar duruma düşüşünü hiçbir zaman paylaşmadık. Kararlı ebeveynler tarafından yönlendirilen bizler, zor zamanların tokatladığı dürüst insanların öyküsünü kendi kendimize anlattık. Ama biz de yaşamlarımızı ve başka yaşamlarla ilişkilerimizi düzenlemek için öykülere dayandık.

Öyküler, kendi alanı -toplumsal ilişkilerin düzenlenmesi- içinde karşılaştırıldığında büyük bir buluşa, tarımda pulluğa denk gelir. Pulluk gibi, derin kazmak için basit güç kullanırlar.

Bizzat doğaları gereği, pürisderi kızdırırlar. Karmaşık yaşamı, saçma bir biçimde sökülüp parçalarına ayrılmış neden-sonuçlu basit örgüler biçiminde özetlerler. Sıradan yaşamların komedilerini, trajedilerini, ahlaklılıklarını, ahlaksızlıklarını, zaferlerini ve yenilgilerini aydınlatırlar. Göreneklerden anlamlı ölçüde daha fazla gerçeklik

⁵ Ovaltine: Bir tür çikolatalı süt. Ç.n.

sağlamalarına karşın, kodlara ve teknik anlatımlara nanik yaparlar; öyle ki, kodları ve teknik anlatımları kullanan profesyoneller, çoğu kez, mesajlarını öykülere tercüme etmeleri gerektiğini fark ederler. Pek çok kişinin ciddiye aldığı nedenler de öykü biçimindedir.

Kodlar

1997'de kurulan Connecticut merkezli Laura J. Niles Vakfı, "is-
tekteki yoksullara öğrenme ve ekonomik gelişme olanakları sunan çabaları
teşvik eder ve destekler. Köpeklerle ve diğer hayvanlarla arkadaşlık yolu-
yla yaşamın zenginleştirilmesini kolaylaştıran yardım inisiyatifleri de eşit
önemdedir." (Niles Foundation 2002: Ana Sayfa) Vakıf, örneğin, New
York, Dobbs Ferry'de beş ila 20 yaş arası sorunlu erkek çocukların
kaldığı Çocuk Köyü'ne para vermektedir. Bağış, köydeki çocukların
köpekleri özürllülere yardım edecek şekilde eğitmelerine yardım edi-
yor, ayrıca yeni köpekleriyle birbirlerine alışmaları için özürllülere iki
haftalık bir eğitim olanağı sunuyor.

Vakfın insanlara ve köpeklere yardım yeteneğinin arkasında,
canlı bir yasal mücadeleler yelpazesi yatar. Laura Niles (1909 do-
ğumlu) ve kendisinden iki yaş küçük kardeşi Henry'ye, ebeveynle-
rinden büyük bir servet miras kaldı. Laura ile Henry zamanlarını,
New York City ile Long Island, Brightwaters'taki aile malikânesi
arasında geçirdiler. Laura hiç evlenmedi, ama aktif bir sosyal yaşam
sürdü, ata bindi, tenis oynadı ve gösteri köpekleri yetiştiricisi olarak
ünlendi. Vakfın internet sitesine göre, "Konuşkan bir kadındı ve insan-
larla sözlü atışmayı severdi. Hem eğlenmesiyle hem eğlendirmesiyle ünlüy-
dü. Varlıklı bir kadın olmasına karşın, mütevazı yaşamayı tercih ederdi."
(Niles Foundation 2002: Biography) 1986'da Laura (77 yaşındaydı)
Brightwaters'tan, köpeklerin yanı sıra at da yetiştirdiği New Jer-
sey'deki Blairstown çiftliğine taşındı.

75 yaşında olan Henry Niles'in fiziksel ve zihinsel sağlığı bozu-
luyordu. Laura taşınırken, o Brightwaters'ta kaldı. Henry'den yak-
laşık 30 yaş küçük olan Serena Bono, ona bakmaya başladı. 1990'a
gelindiğinde Henry, kendi yaşamını ve varlıklarını yönetme yetene-
ğini kaybetmişti. Niles'ların Long Island'daki komşusu, aile dostu ve

yatırım danışmanı Geoffrey Parkinson müdahale edip, eski bir yargıç olan Joseph Kunzeman'ı Henry'nin vasiliğine, kendisini de mali danışmanlığına atadı. Bu arada, Serena ile Henry, bir aşk ilişkisine başladılar. Parkinson ile Kunzeman'ın aldığı kısıtlayıcı bir emre karşın, Serena ile Henry 1992'de fiilen evlendiler.

Aşağı yukarı aynı sırada Laura, mülkünün büyük çoğunluğunu gelecekteki Laura J. Niles Vakfı'na bağışlamak için üç tröst kurdu; Parkinson da mütevelliydi. Ama Laura (artık 83 yaşındaydı) çok geçmeden, Henry, Serena ve Serena'nın oğlu Salvatore Bono'yla daha fazla zaman geçirmeye başladı. Diğer şeylerin yanı sıra, Florida, Naples'te dördünün işgal ettiği 700 bin dolarlık kat mülkiyetli bir apartman satın aldı. 1997'de vasiyetini de değiştirip, Parkinson'ın yerine mütevellî ve vasiyet güder olarak Salvatore Bono'yu atadı. Aynı yıl Henry öldü. O zamana kadar, kendisine sigorta komisyoncusu süsü veren Salvatore, bir toprak sahibinin ve pizzacının kiralарını toplamıştı. Yeni vasiyetnamede, Bono ailesine yüklü miktarda para da vardı. Salvatore, Laura'nın maliyesinin tam zamanlı yöneticisi haline geldi; kendisi ve ailesi için istediği gibi para harcıyordu.

Salvatore'nin 16 aylık savurganlığından sonra Parkinson dava açıp, eski mütevellilik ücretini, mali danışmanlık ücretini ve mahkeme tarafından Laura'ya bir vasi atanmasını istedi.

Vasi talebini, *nüfuzu kötüye kullanma* gerekçesine -yeni akrabalar Serena ile Salvatore'nin Laura üzerindeki kişisel hâkimiyetlerini kötüye kullanarak vasiyetnamesini değiştirttikleri ve mülkünü yağmaladıkları iddiasına- dayandırdı. Bir New Jersey mahkemesi talebi kabul ederek, bir avukatı vasi atadı ve Bonolar'ın nüfuzu kötüye kullanma suçlamasıyla yargılanmalarına karar verdi. Aşağı yukarı aynı sırada Laura komaya girdi ve ölünceye kadar da komadan çıkmadı.

Nüfuzu Kötüye Kullanma Yasası, Vasiyetname Yasası'yla iç içedir. Genel olarak mahkemeler bir vasiyetnamenin geçerli olabilmesi için, vasiyet edenin (1) malının mahiyetini ve kapsamını, (2) mallar üzerinde haklı hak talebinde bulunacakları "cömertliğinin doğal nesnelerini ve (3) imzaladığı vasiyetnamenin maddelerini bilmesini şart koşar. Nüfuzu kötüye kullanma suçu için, mahkeme, nüfuzu

kötüye kullanmakla suçlananın, fiilen müdahale edip sonucu değiştirmenin yanı sıra, bunu yapma nedenine ve fırsatına sahip olduğunu da görmelidir. Ne umulmadık birine miras bırakılması, ne de “cömertliğin doğal nesnelerinin mirastan dışlanması, nüfuzu kötüye kullanmak için yeterli kanıt sayılır.

Evlatlar bazen birbirlerini ebeveynlerin vasiyetnamelerini nüfuzu kötüye kullanarak değiştirmekle suçlamalarına karşın, Amerikan içtihat hukuku genellikle yakın akrabaların ve aile üyelerinin “doğal olarak” birbirlerine nüfuz ettiklerini varsayar. Bu yüzden bu gibi suçlamalar, avukat, doktor, çalışan, arkadaş ve yarı zamanlı sevgili gibi yabancıların öne sürdüğü nüfuzu kötüye kullanma iddialarının karşılaştığından daha sert testlerle karşılaşır. Eğer bu yabancılar, vasiyetçiyle yasanın “sırdış ilişkisi” dediği bir ilişki içindeyseler ve vasiyetnameden önemli bir menfaat temin etmişlerse, mahkemeler nüfuzu kötüye kullanma şikâyetlerini daha kolay kabul ederler.

Sırdış ilişkiler (fidüsyer ilişki olarak da bilinir), yakın akrabalık dışında kalan ve en azından bir tarafa diğer tarafın kararlarını etkileme gücü veren ilişkileri kapsar. Hukuksal ilkeye göre, sırdış ilişki içinde olan kişilere yüklü miras kalması durumunda, yasalara uygunluğu kanıtlama yükümlülüğü diğer taraflardan, vasiyetnameden yarar sağlayanlara geçer; nüfuzu kötüye kullanma iddiasını çürütmelidirler.

Nüfuzu kötüye kullanma davalarında yargıçlar, tipik olarak, davacıların ve davalıların sunduğu öyküleri inceler, ardından bu öykülerin kabul ettikleri öğelerini içtihat hukukunda bulunan kategorilerle ve emsallerle karşılaştırırlar. Saiklere ilişkin kararları bile, doğrudan zihinsel durumla ilgili kanıtlar kadar, aynı koşullarda başka insanların yapacaklarıyla kurulan benzerliklere dayanır. Karşılaştırma, yeni neden-sonuç anlatımlarından çok kodlara dayanan nedenler üretir. Açıklamaları değil, formülleri benimser. Nüfuzu Kötüye Kullanma Yasası’nın gösterdiği gibi, göreneklerin formüllerinden farklı olan kodların formülleri, yorumlanmaları ve uygulanmaları bakımından kapsamlı teknik bilgiye dayanırlar. Hukuk fakülteleri insanlara bu bilgiyi nasıl edineceklerini öğretir; ilgili yasaları, emsal oluşturabilecek eski kararları, uygulanabilir formüllerin gerektirdiği kanıtları saptamayı ve yorumlamayı öğretirler.

New Jerseyli üç avukat, nüfuzu kötüye kullanma davalarını şöyle özetler:

Çeşitli olgusal senaryolar, bir nüfuzu kötüye kullanma davasının nasıl desteklenebileceğini gösterir. Nüfuzu kötüye kullanmanın en aşırı örneği, fiziksel zor kullanmaktır. Bu, vasiyetçinin şakağına bir silah dayayarak onu vasiyeti imzalamaya zorlamak ya da vasiyetname imzalanana kadar vasiyetçi yiyecek ve ilaç gibi yaşam için zorunlu şeylerden yoksun bırakmak kadar bariz olabilir. Ne var ki, nüfuzu kötüye kullanma iddiaları genellikle daha az aşırı bir tarzda ortaya çıkar:

- Yeni vasiyetnamede vasiyetçinin mal tanzimi tarzında açıklanmayan değişiklikler varsa;
- “Doğal olmayan” ya da “adil olmayan” hediyeler varsa;
- Vasiyetçinin etkilendiğine ilişkin kuşklar fazlaysa;
- Vasiyetçinin mali ve ticari işleri, nüfuz kullanan kişi tarafından kontrol ediliyorsa;
- Vasiyetçi yeni bir aşk ilişkisine girdiğinde olduğu gibi, vasiyetçi ile nüfuz kullandığı iddia edilen kişi arasındaki ilişkinin uzunluğu tartışmalıysa. (Fishkind, Köle ve Mannion 2003: 2)

Laura ve Henry Niles örneğinde, bütün bu koşullar şu ya da bu şekilde geçerliydi. New Jersey mahkemelerinin, nüfuzu kötüye kullanma testinin her üç öğesine -güdü, fırsat ve etkili müdahale- itibar etmelerine yol açtılar. Geoffrey Parkinson’ın avukatları, Niles Vakfı ve Parkinson’ın Niles’in mülkü üzerindeki hak talepleri adına, birkaç New Jersey mahkemesini, değiştirilen 1997 vasiyetnamesini iptal etmeye ve Laura Niles’in mülkünden -dolayısıyla vakıftan- alınan paraları Serena ve Salvatore Bono’ya geri ödettirmeye ikna etti. Geri ödemeler, Parkinson’ın ve Laura J. Niles Vakfı’nın ödediği yasal ücretleri de kapsıyordu. New Jersey Yüksek Mahkemesi’nin iki üyesi, davayı kaybeden davalılara davacıların yasal masraflarını ödettirmeye karşı çıkan Amerikan Kuralı’na gönderme yaparak, ücretlerle ilgili karara çekince koydu.

Ama çoğunluk, bu berbat nüfuzu kötüye kullanma davasında davalıların davranışının, Amerikan Kuralı'na bir istisnayı haklılaştırdığını ilan etti. Çoğunluğun kanaatinde şu pasaj vardı:

Bu davada bir ekip gibi çalışan bir anne ve oğul, 88 yaşında, bekâr, bunak bir multimilyoneri etkileyerek, üç tröst anlaşmasını değiştirip oğulu müteveli atmasını ve değişen anlaşmayla ikisine önemli ekonomik menfaat temin etmesini sağlamışlardır. Eski müteveli ve eski tröst anlaşmalarına göre öncelikli bakiye yararlanıcısı, gayri meşru müteveliye uzaklaştırmak ve anne-oğul ekibinden bazı vekâlet ücretleri hariç tüm varlıkları tamamlamalarını istemek için hukuk davası açmıştır. Bu davada ortaya çıkan konu, kazanan tarafın vekâlet ücretlerini kaybeden taraftan almasına izin vermeyen Amerikan Kuralı'na, eğer yoksa, bir istisna yaratıp yaratmamak konusudur. Bize göre, bu davada olduğu gibi, bir vasiyet güder ya da müteveli nüfuzu kötüye kullanarak önemli ekonomik ya da mali menfaat temin ederse, varlıkların değerini, nüfuzu kötüye kullanma söz konusu olmasaydı olacak olan düzeye geri getirmek için, davacıların ve üçüncü tarafların ödediği vekâlet ücretleri tahsil edilebilir. Ayrıca bize göre, anne-oğul ekibi, bu kanaatin emrettiği makul vekâlet ücretlerini ödemekle ortaklaşa ve ayrı ayrı mükelleftir. (Niles Case 2002: 4)

New Jersey Yüksek Mahkemesi çoğunluğunun, Bonolar'a adalet dağıtmaktan hoşnut olduğundan pekâlâ kuşkulabiliriz. Amerikan Kuralı'nı esnetme gerekçeleri, anne-oğul sahtekârlığına dayanmıyor, Bonolar'ın elde ettikleri mali kazancı vurguluyordu.

Nüfuzu kötüye kullanma davalarında, çoğu kez ciddi aile dramları söz konusudur: bir miras için birbirlerini dirsekleyen çocuklar ya da evlatlar; eli ayağı tutmayan yaşlılardan yararlanan yeni gelenler; açgözlü akrabalar tarafından saf dışı bırakılan hayat arkadaşları. Neredeyse her zaman hak etme sorunlarını gündeme getirirler. Ama mahkemeler, nüfuzu kötüye kullanmayla ilgili hukuksal değerlendirmelerinde, hak etme sorunlarından çok yerleşik usul kurallarına

önem verirler. Niles davasında olduğu gibi, kararlarıyla ilgili açıklamalar sunduklarında, neden-sonuç öyküleri ya da teknik anlatımlar önermezler, çok daha az görenek önerirler. Bunun yerine, kodları öne sürerler. Geçerli bir vasiyetname için üç test ve nüfuzu kötüye kullanma için üç test, tanıkların, davacıların ve davalıların sundukları öyküleri, hukuksal ilkeler ile mahkemenin davanın gerçekleri olarak kabul ettiği şeyler arasında eşleşmelere çevirir. Bu eşleşmeler, mahkeme kararlarının kodlara dayanan gerekçeleri halini alır. Formüllere uyarlar. Hukukun çelik potasında, görenekler, öyküler ve teknik anlatımlar kodlara boyun eğer.

Kodların çalışma şekli

Göreneklere dayanan nedenler, eylemleri açıklamak ya da haklılaştırmak için büyük ölçüde eldeki formüllerden yararlanır; neden-sonuç muhakemesini fazla ya da hiç içermezler. Öyküye dayanan nedenler ise, aynı kültürde yer alan birçok insanın kavrayabildiği değişlerle basitleştirilmiş neden-sonuç anlatımları üzerine inşa edilir. Teknik anlatımlardan çıkan ne. *iit'M*

denler de, aynı şekilde, neden ve sonuca başvurur; ama uzmanlık isteyen disiplinlere dayanır ve kapsamlı açıklamalar sunma iddiasındadırlar. Kodlara gelince, eylemler için gösterilen nedenler özel kategori kümelerine, kanıtları düzenleme usullerine ve yorumlama kurallarına uygunluklarını dile getirirler. Kategoriler, usuller ve kurallar, hep birlikte kodları oluşturur.

Kodlar, nedenleri haklılaştırma dışında çeşitli amaçlara hizmet eder. Dilbilimin basitleştirip gramer olarak standartlaştırdığı kodlar, aynı dilde konuşanlar, yazarlar ve okurlar arasında iletişimi olanaklı kılar. Her tarihsel uğrakta, resim, müzik, şiir ve diğer sanatlar, sanatçıların ürünlerini anlaşılır kılan, ama aynı zamanda izleyenlerin yaratıcı yenilikleri tanımasına da olanak veren kodlara uyarlar. Dinsel olan ya da olmayan ciddi ritüeller, ortak yükümlülüklerin onaylanmasına vesile olurlar. Bu kullanımlardan hiçbirisi, zorunlu olarak neden göstermeyi gerektirmez.

Kodlar, toplumsal çözümleme dünyasında da boy gösterir. Kendilerine “*kurumsal*” diyen ekonomik ve siyasal çözümlemecilerin kardeşlerinden farkı, örtük ya da açık kodların piyasalara, seçim sistemlerine ve diğer karmaşık yapılara temel dayanak sağladıklarında ısrar etmeleridir.⁶ Bir zamanlar piyasaların kendi kendilerini düzenlediği düşüncesinin kalesi olan Dünya Bankası bile, “*piyasa kurumları kurmak*”tan söz etmeye başladı. (Dünya Bankası 2002) Sözleşmeleri, mülkiyet haklarını, resmi saydamlığı ve bankerlerin mevduat sahiplerine karşı yükümlülüklerini kapsayan kodlar, bankanın gelişmekte olan ülkelerde geliştirmeyi umduğu altyapıda önemli bir yer tutar. Kontrol listelerine -formüllere- yol açarlar ve uzmanlar, kurumsallaşmış ideal bir pazara yakınlıkları farklı olan ülkeleri bu kontrol listelerine göre derecelendirirler.

Kodların kendine ait dinamikleri vardır. Kategoriler değişir, ilgili kanıdan düzenleme yöntemleri değişir, yorumlama kuralları değişir ve bu üçü etkileşir. En görünür biçimde, katılımcılar kuralları değiştirir. Bir kodu en kolay biçimde, insan etkinliğinin bir alanındaki -elbette hukuk alanında, ama aynı zamanda başka bir profesyonel uzmanlık alanında, karmaşık bir oyunda ya da özgül bir örgütlenmede de- davranış için birbiriyle bağlantılı bir kurallar kümesini keşfettiğimizde fark ederiz. Bu alanların herhangi birinde, yetkililer yeni bir sorunla karşılaştıklarında kuralları genellikle değiştirirler; bu nedenle, birikmiş kurallar insanların kendi alanlarında daha önce karşılaştıkları sorunların anlamlı bir haritasını verir.

James March, Martin Schulz ve Xueguang Zhou, 1891’den 1987’ye kadar Stanford Üniversitesi’nin idari ve akademik kurallarındaki değişimlere daha yakından baktılar. Kural koyma yönteminde önemli bir değişiklik olmasını yeni bir rejimin işareti kabul ederek, yüzyıla yakın bir süreyi “kural rejimlerine ayırdılar; örneğin 1968, o çalkantılı yılda üniversite bir fakülte senatosu kurduğu için, idari kurallar bakımından yeni bir rejim getirir. (1968-69 akademik yılını Stanford’da geçirmiş biri olarak, o tartışma ve gösteri festivalini hâlâ anımsıyorum.)

⁶ Örneğin bkz. Besley ve Case 2003; Campbell 2004; Feige 1997; Kogut 1997; Lieberman 2002; North 1997; Scott 1995; Stinchcombe 1997.

Stanford araştırmacıları, *her kural rejiminde, zaman ilerledikçe kurallardaki yenilik oranında bir gerileme bulguladılar. Bulguları iki evreli bir süreci gösterir: ilk önce, insanlar yeni rejimdeki tutarsızlıkları, boşlukları ve uygunsuzlukları fark edince, bir silkelenme evresi; sonra, örgütlenmedeki insanlar kendi programlarını kurallarla, kuralları da kendi programlarıyla uzlaştırmanın yollarını buldukça, uzun bir durulma evresi. Ne var ki, bir alandaki kural değişiklikleri, bitişik alanlardaki değişiklikleri uyarmaya devam eder. Örneğin, üniversitede bölüm öğrencileriyle ilgili kurallarda değişiklik, bitirme kredileriyle ilgili kurallarda değişiklikler elde etmek için iyi bir fırsattır.*

Dış etkiler de önemlidir. Stanford örneğinde, devlet müdahalesi kurallarda farklılık yarattı; devlet müdahalesi arttıkça, akademik kurallar hız kazanır, ama idari kurallar karşıt bir etki gösterir:

Federal yönetimden gelen yüksek eğitim ödeneği oranındaki artış ne kadar fazla olursa, yeni idari kurallar o kadar az olur ve idari kurallar o kadar az gözden geçirilir. Federal baskıların kurallar üzerindeki baskısı, federal yönetimin üniversitelere fon sağlama işine bulaşmasına da bağlı olabilir; ama Stanford'ta yeni idari kuralların yaratılması, fonların arttığı dönemlerden çok, azaldığı dönemlerle bağlantılıdır. Öyle görünüyor ki, fonların sıkılaştırılması, dikkati idari prosedürlere odaklıyor. (March, Schulz ve Zhou 2000: 167)

Üniversitelerin kemer sıkma dönemlerini birkaç kez yaşadktan sonra, mali kriz olduğunda kuralların değiştiğine ve çoğaldığına kolayca inanabilirim; aniden, fotokopi paralarını kimin ödediği ve kimin telefon görüşmelerinin bedava olduğu sorun haline gelir. Aynı tür akıl yürütme, mesleki davranış kodları, dinsel kodlar, eğitim programı koşulları, gramerler ve bürokratik pratikler için geçerlidir; kodlar soyut ilkeleri ifade etmenin çok ötesinde, örgütsel yaşamdaki al gülüm ver gülümünden kaynaklanırlar. Bu nedenle örgütsel tarihlerin kalıntılarını barındırır ve örgütlerdeki cari davranışı sınırlandırır. Bununla birlikte, burada namluyu daha dar bir soruya çeviriyor-

ruz: Kodlar -içerikleri ne olursa olsun, nasıl gelişmiş olurlarsa olsunlar ve hangi amaçlara hizmet ederlerse etsinler— neden göstermeye nasıl temel sağlarlar? *Bir kararın gerekçesi sorulan, bir anlaşmazlığın hakemi olması ya da bir öğüt vermesi istenen usta kod kullanıcılar, somut vakalar ile kodların zaten bir parçası olan kurallar, prosedürler ve kategoriler arasında eşleşmeler bulurlar. Bu nedenle, görenekler gibi kodlara dayanan nedenler de inanırılıklarını, öykülerde ve teknik anlatımlarda hüküm süren neden-sonuç geçerliliğinden çok, uygunluk ölçütlerinden alırlar. Hukuksal kodlar örneğinde, taraflar eldeki vakaya hangi neden-sonuç muhakemesini uygularsa uygulamasınlar, davranışla ilgili kanıtın var olan hukuksal kategorilerle eşleşmesi geçerlidir. Hukukçu, profesör ve yargıç John T. Noonan'ın özetlediği gibi, "Hukuksal incelemenin konusu kişiler değil, kurallardır."* (Noonan 2002: 6) Hukuk uzmanları, davranışın hangi kategoriye girdiğine, tarafların (avukatlar, yargıçlar ve jüri üyeleri de dâhil) kabul edilebilir prosedürlere uyup uymadıklarına ve hangi yerleşik hukuksal kuralların uygulanacağına bakarlar.

Etkili formüller

New Jersey'de başka bir nüfuzu kötüye kullanma davası, uygunluk mantığını canlandırır. Anna Villone Catelli, yalnız yaşayan, çocuksuz, dul bir kadındı. Kardeşi Robert Villone 1994'te öldü ve mülkünün büyük çoğunluğunu, Arizona'da yaşayan tır şoförü yeğeni Thomas Villone'ye bıraktı. Thomas, Anna'yı kardeşinin ölümünü bildirmek üzere çağırdı. Ondan önce, Anna ile Thomas birbirlerini pek görmemişlerdi. Anna, Thomas'tan, New Jersey'e geldiği zamanlar kendisini ziyaret etmesini istedi. O da düzenli olarak ziyaret etmeye başladı.

Aile şirketi Excelsior Realty Ltd.'de Anna'nın büyük bir hissesi vardı; diğer yeğen George Villone, Excelsior'un genel ortağı hizmeti görüyordu. 1994'ün başında Anna avukatına gidip, mirasını akrabalara, dostlara, iki kiliseye, doktoru ve sırdaşı Dr. Coppola'ya bırakan

bir vasiyetname imzaladı. Dr. Coppola'nın görevini yerine getirememesi durumunda Thomas'a da vekâlet verdi. Ama 1994 vasiyetnamesine göre, George'la birlikte Thomas da mirastan pay alacaklardan yalnızca biriydi. O yıl Anna büyük bir felç geçirdi, konuşma ve görme yetisini büyük ölçüde kaybetti. Anna'nın vekâletine sahip olan Dr. Coppola, onu Garden Terrace Bakımevi'ne yatırdı. Thomas, Arizona'dan New Jersey'e geldiği her seferinde Garden Terrace'da Anna'yı ziyaret etmeye devam etti.

Kasım 1995'te Dr. Coppola, Arizona'daki Thomas'ı arayıp, Anna'nın Thomas'ı tek varisi yapmaya karar verdiğini anlar. Üç gün sonra Dr. Coppola öldü. Dr. Coppola'nın oğlu, evrakları Thomas'a devretti. Arizona'da Thomas bir avukat tutup, bir tröst anlaşması ile kendisini vasiyet güder ve tek varis olarak atayan bir vasiyetname hazırlattı. Arizonalı avukat (lise eğitimi olan ve amcasının vasiyet güderliği dışında hukuksal bir geçmişi olmayan) Thomas'a belgeleri New Jersey'li bir avukata inceletmesini söyledi ve Anna'nın çıkarlarını temsil edecek bir avukat tutmasını tavsiye etti. Bunun yerine Thomas, Ocak 1996'da New Jersey'in yolunu tuttu, doğrudan doğruya bakımevine gitti ve üç gün boyunca belgeleri Anna'ya okudu.

O sırada Anna'nın gözleri kendi başına okuyamayacak kadar bozuktur ve genel sağlık durumu da iyi değildi:

Her gün ziyaretine gelen bakımevi yöneticisi, felçten kurtulma yönünde ilerleme kaydettiği halde, vücut işlevleri düzeyinin ciddi biçimde azaldığını kabul etmek zorunda kaldı. Anna'nın hafızası önemli ölçüde bozulmuştu. Görme gücü önemli ölçüde azalmıştı. Bakımevi personelinin tam bakımına ihtiyacı vardı; beslenme, banyo ve temel ihtiyaçlar konusunda yardıma ihtiyacı vardı. Belgelerin imzalanmasından önceki üç gün boyunca odasından çıkmamıştı, zaman zaman uyuklamış ve hiç kimseyle iletişime girmemişti. (Catelli Davası: 3)

Yüksek sesle okumanın üçüncü gününde Thomas, Anna'ya vasiyetnameye imza yerine bir X işareti koydurttu ve bir yolunu bulup, bakımevi yöneticisinin imzaya tanıklık edip onaylamasını sağladı.

Anna 1997'ye kadar yaşadı. Ama Thomas, Anna'nın imzasını alır almaz, harekete geçti. Tır şoförlüğünü bıraktı ve kendini tam vekil tayin etti. Hemen, tröstten 30 bin doları kendine ve ailesine aktardı. Çok geçmeden, Anna'nın Excelsior Realty'deki hisselerini George Villone'dan almak için dava açtı. George direndi. Anna'nın ölümünden sonra, Thomas hem Excelsior hisselerinin kendisine devri hem de 1996 vasiyetnamesinin onaylanması için mahkemeye başvurdu. George itiraz etti. George'un itirazıyla harekete geçen yargıçlar, Thomas'ın 1996 vekâletnamesinde ve vasiyetnamesinde nüfuzu kötüye kullandığına hükmetmeye başladılar.

Davayı peş peşe ele alan New Jersey mahkemeleri, Anna, Thomas, George ve Dr. Coppola öyküsünü kesinlikle yeniden kurguladılar. Özellikle Thomas'ın bu kadar lehine bir sonuca nasıl ulaştığına karar verirken, kuşkusuz, neden-sonuç değerlendirmeleri yaptılar. Ama hukuksal usuller, neyin neden gerçekleştiğini eksen almadı. Bunun yerine, geçerli bir vasiyetname fomülüne, özellikle vasiyetçinin imzaladığı şeyi bilmesi koşuluna odaklandılar. Uygun kategoriye (ehliyetli vasiyetçi), kanıtları işleme usullerini (vasiyetçinin niyetlerinin usulüne uygunluk kaydı) ve yorumlama kurallarını (hem ehliyetliliği hem nüfuzu saptama aracını) seçip ayırdılar.

Mahkeme, Thomas'ın sunduğu belgeleri okuyamayacak kadar kör olan Anna'nın belgeleri anlayamadığına karar verdi. New Jersey mahkemesinin kararları, üç noktayı vurguluyordu: (1) Kanıtlama yükümlülüğünün George'tan Thomas'a geçmesine neden olan Anna ile Thomas arasındaki güven ilişkisi; (2) Anna'nın belgeleri okuyamamasının, Anna'nın belgeleri anlayıp kabul ettiğine tanıklık edebilen üçüncü bir tarafın olmamasıyla birleşmesi; (3) Thomas'ın, Anna'nın çıkarlarını temsil edecek bir avukat tutmaması. Anna'nın 1996 vasiyetnamesini, Thomas'ın Anna'ya okuduğu vasiyetnameyi geçersiz saydı.

Hükmün şaşırtıcı bir iması vardı. Karara göre, Thomas ikinci ve üçüncü şıklardaki hukuksal koşulları yerine getirmiş olsaydı, Anna'nın 1996 kararı, Thomas'ı tek varisi yapma kararı hukuksal olarak geçerli olabilirdi. Ne de olsa, daha önce Anna'nın karde-

şı hiçbir itiraz olmadan mülkünün büyük kısmını Thomas'a miras bırakmıştı. Dr. Coppola, ölmeden kısa süre önce, Anna'nın kararını telefonla bildirmişti. Anna'nın Ocak 1996'da değiştirilmiş vasiyetnamesine neden ve nasıl X işareti koyduğuna ilişkin öykünün dava dosyasında bariz bir biçimde yer almasına karşın, mahkeme kararı, bu neden-sonuç öyküsünün doğruluğunu ya da yanlışlığını temel almadı. Kısaca, kararlar malzemeyi öykülerden kodlara tercüme etti. Thomas, davranışı ile yasalar arasındaki uyumsuzluktan ötürü cezalandırıldı.

Tanımı gereği, hukuksal anlaşmazlıklar kodları harekete geçirir. Bu tür anlaşmazlıklarda savunmalar ve kararlar, tipik olarak, *neden-sonuç açıklamalarından çok, hukuksal olarak saptanmış olgular ile kullanılan ilkeler arasındaki denklikleri vurgular*. Kategoriler, usuller ve başvurulmuş kurallar bazen meydan okumaları akla getirir. Yanlışlık iddiaları bazen öne sürülen olgulara meydan okur, ama çoğu kez var olan ilkelerin yanlış uygulanmasıyla ya da görmezlikten gelinmesiyle ilgilidirler. *Hukuksal anlaşmazlıkların bu özellikleri, kodlara dayanan anlaşmazlıklar ile diğer tür anlaşmazlıklar arasındaki ayrımları berraklaştırdıkları için, amaçlarımız bakımından önemlidirler*.

Görenekler, kişilerarası ilişkileri uzman bilgisine yaslanmadan pürüzsüzleştirirler. Göreneklerle ilgili anlaşmazlıklar, var olan protokollere ne kadar iyi uyduklarına değil, nedenleri gösteren ile kabul eden arasındaki ilişki bakımından ne ima ettiklerine odaklanır. Öyküler birbiriyle yarışan açıklamalar alanını açar, ama birçok kişinin paylaştığı deyişleri kullanır. Teknik anlatımlar arasındaki anlaşmazlıklar, bilgili uzmanlığı gerektirmeleri bakımından kodları andırırlar; ama uygunluk mantığından çok, neyin neye neden olduğuna ilişkin rakip iddialara dayanırlar. (Bununla birlikte, bir sonraki bölümün göstereceği gibi, teknik anlaşmazlıklar, bazen ölçüm pratikleri ve araçlarıyla ilgili anlaşmazlıkları konu alır; bu tür anlaşmazlıklar sorunu kodlara kaydırır.) Tıp pratiğinde yaygın kod kullanımı, bu ayrımları berraklaştırır.

Tıbbi kodlar

Görenekler, öyküler ve teknik anlatımları kullanarak neden gösteren sağlık personelinin izledik. Ama kodların tıpta ne kadar düzenli rol oynadıklarını görmedik. İnsan sağlığı ve hastalığı öyle bir karmaşıklık içerir ki, hiçbir hemşire, hiçbir hekim, hiçbir teknisyen bir hastanın o andaki durumunun tam bir açıklamasını veremez. Tıbbi kodlar bu karmaşıklığı birkaç şekilde azaltır.

1. Semptomları kataloglar; böylece uygulayıcılar insanların sorunlarını, çoğu kez hastalık ya da yaralanma olarak tanımlanan olası temel durumlara ayırabilirler;
2. Standartlaşmış söz dağarcığı sunarlar; uygulayıcılar hastaların gözlemlenebilir durumlarını bu söz dağarcığına tercüme edebilir ve duruma ilişkin yorumlarını diğer uzmanlara bu söz dağarcığıyla iletebilirler;
3. Çoğu kez kılavuzlarda ve ders kitaplarında özetlenen tanımlar ile tedaviler arasında uygun eşleşmeler kurarlar;
4. İlk üçünün bir sentezi olarak, iyi pratiğin standardını saptarlar; tıp öğretmenleri klinik öğrenciler hakkında, denetleme komiteleri hastaneler hakkında ve mahkemeler kötü uygulama davaları hakkında bu standarda göre yargıda bulunurlar.

Usta bir hekim, var olan kodlardan sapmaları emreden tikel hastalar, hastalıklar ve tedaviler hakkındaki şeyleri bilir; ama tıp pratiğinin büyük bir bölümü, tedavileri durumlarla yerleşik kodlara göre eşleştirmekten ibarettir. (Bosk 1980; Timmermans ve Berg 1997) Bu hasta hangi kategoriye girer?

Böyle bir kategori göz önüne alındığında, sağlık personeli hastanın durumuyla ilgili kanıtları nasıl toplamalı, işlemeli ve kaydetmelidir? Kategori ve kanıtlar göz önüne alındığında, hangi tedaviler uygulanmalıdır?

Kodlar, tıp eğitimini çoktan sarmıştır. Sosyolog Aaron Cicourel yıllarca hastanelerin sağlık ekipleriyle birlikte çalışıp, işlerini fiilen nasıl yaptıklarını yakından izledi. Cicourel, bir üniversite hastane-

sinin romatoloji servisinde bir kadın öğrenci (KO) ile bir erkek hoca (EH) arasında geçen aşağıdaki konuşmayı aktarır:

KO: Evet, sıradaki Elena Louis, 44 yaşında, onkolojiden buraya gönderilmiş, iki yıldır her iki elin PIP eklemleri, önce biri sonra diğeri, ile ikinci ve üçüncü metakarpallarda şişkinlik eşliğinde eritema yaşıyor. Ayrıca ayak bileklerinde arterit, lateral malleolusun dış yüzeyinde şişlik eşliğinde kırmızı bir leke var. Önce kırmızı leke geliyor, sonra 24 saat içinde ağrı ve şişme. Bu birkaç gün sürüyor, sonra kayboluyor. Ama devam ederken, ağrı çok şiddetliymiş. Ellerini kullanmasını ve yürümelerini büyük ölçüde sınırlıyormuş. **Mmm**, sırtında ve diğer eklemlerindeki sertlik dışında, eklemleriyle ilgili fazla şikâyeti yok. Dirseğinde ya da omzunda bir sorunu olmamış. Herhangi bir nodülü yok. Raynaud'u yok, Sjogrensi yok. Her zaman yorgun. Bacaklarında epeyce kramp yaşamaya başlıyor. Ailesinin geçmişinde arterit yok. Sabah bulantısı yok, ama gerçek değil...

EH: Ne zamandan beri böyle?

KO: İki yıl. St. Miguel'de Dr. Blumberg'e muayene olmuş ve dejeneratif eklem hastalığı olduğu söylenmiş. Ondan önce başka bir doktora görünmüş, o da romatoid arterit olduğunu söylemiş. Bir noktada, tolektin vermişler; ama o kendisine iyi geldiğini düşünmüyor. Şimdi herhangi bir ilaç almıyor...

EH: Organik bir hastalık yok, değil mi?

KÖ: Yok. Ama eskiden 190 kiloymuş, şimdi 100 kilo vermiş. 1970 civarında Riverdale'de bir bağırsak tıkanması geçirmiş.

EH: Gerçek bir bağırsak tıkanması mı?

KÖ: Kendisi öyle diyor. (Cicourel 2002: 108-9)

Burada neler oluyor? Cicourel'in çözümlediği gibi, öğrenci hastayı, aşağıdaki kategorileri kapsayan bir romatizma hastalıkları sınıfına sokmaya çalışıyor:

- Romatoid arterit
- Osteoarterit
- Romatoid varyant
- Sistemik eritematik lupus
- Gut arterit

Bu kategorilerden her birinin, standart bir klinik tarifi vardır; öğrenci, elindeki hastayla ilgili bildiklerini bu tariflerle eşleştirmelidir. Verdiği rapor romatoid arterit, romatoid varyant, lupus ve gut arteriti örtük bir biçimde dışlıyor; osteoarteritten yana oluyor. Aslında hoca daha sonra Cicourel'e, öğrencinin yanlış tanı koyduğunu, yapılan tetkikler sonucunda hastanın osteoarterit değil, romatoid arterit olduğunun anlaşıldığını anlattı. (Cicourel 2002: 112-13) Acemi bir hekimin hocasının yardımıyla ikili bir çeviri yapmayı öğrenmesini izliyoruz: hastanın fiziksel muayenesini, hastaya ilişkin gözlemini ve onunla yapılan görüşmeyi tanımlanabilir semptomlara, sonunda da semptomları standart bir tanıya çevirmeyi. Sonraki adım (Cicourel'in öyküsünün bize göstermediği) tedavileri tanımlarla eşleştirir. İşlem, olguları kodlarla eşleştirir.

Üniversite kuralları gibi tıbbi kodlar da, var olan kodlar kullanılırken karşılaşılan sorunların bir sonucu olarak değişirler. Bilimsel ve klinik araştırmalar da kodlarda değişikliklere yol açar. Cicourel'in gözlem yaptığı hastanenin benimsediği 1970'lerin kodları, 21. yüzyılın bir romatoloğuna antika gibi görünür. Şu andaki arterit sınıflandırmaları fibromiyaljiyi, osteonekrozu, osteoporozu, Paget hastalığını, Behçet hastalığını, Lyme hastalığını ve 1970'lerin listesinde olmayan diğer durumları birbirinden ayırt ederken, osteoarteriti tamamen dışarıda bırakır. Ama hekimlerin gözlemleri semptomlarla ve semptomları yerleşik kodlarla eşleştirmeleri, şikâyetten tedaviye giden yola egemen olmaya devam ediyor.

Amerikan tıbbı, kodlarla ilişkisini, uzun süre büyük vizite denen hastane rutiniyle canlandırdı. Büyük vizitenin ilk versiyonlarında, bir hastane servisinin önde gelen hekimleri öğrencilerini etraflarına

toplayıp koğuşları dolaşır, durup "ilginç" hastaları muayene eder, tanı ve tedaviyle ilgili kanuları sorar ya da söyler ve bu vesileyle gözlemleri, vaka bilgisini, tanıyı ve tedaviyi eşleştirmeyi öğretirlerdi. Büyük viziteler, çoğu kez, dolaşan grubun genel bir konferansıya sonuçlanırdı; burada gördükleri vakaları tartışır, hatta bazen bir hasta yeniden değerlendirmek üzere konferansa getirilirdi. Yarım yüzyıl önce Boston Psiko'da bulunduğum sırada, vizite sonu konferanslarına bazen katılırdım.

Büyük viziteler birçok hastanede hâlâ yapılıyor; bir servisin hoca hekimi, stajyer doktorları, intönleri ve tıp öğrencileri, serviste tedavi görmekte olan hastaların durumunu tartışır. Hocalar ve stajyer doktorlar için hazırlanan bir vizite kılavuzu, hoca hekim (Dr. Goff), stajyer doktor (Al) ve bir öğrenci (Susan) arasında, bir konferans salonunda geçen konuşmayı betimler:

Susan önemli solunum sorunları olan bir hastayla ilgili sunumunu yaptıktan sonra Dr. Goff, "*Listeye bakarsak, sence neyi olabilir?*" diye sordu.

Susan, "*Sarkoid mi?*" yanıtını verdi.

Goff hemen, "*Sarkoid! Sarkoidin ne ilgisi var?*" dedi.

Susan'dan, "*Evet, restriktif bir hastalık tipi,*" yanıtı geldi.

Sonra Goff, "*Sarkoidlerin yüzde kaç sorunlu bir röntgen filmi göstermez?*" dedi.

Susan afalladı. Stajyer doktor Al araya girip, "*Yüzde 30'u*" dedi.

Goff sevecen bir ses tonuyla, "*O halde, sarkoidlerin yüzde 70'inin bir sorunu olduğuna göre, göğüs filmi önemlidir,*" dedi. (Weinholtz ve Edwards 1992: 46-47)

Klinik derslerin önemli bir bölümü, bu tür viziteye dayalı konferanslarda gerçekleşir. Yine hoca, öğrenciye klinik gözlemleri tanıyla eşleştirmeyi öğretir ve bu da, tanının uygun tedaviyle eşleştirilmesine yol açar.

Ama son yıllarda, açık koğuşların azalması, hasta mahre-

miyetinin daha fazla korunması ve tanı teknolojisinin artan karmaşıklığı, büyük viziteyi, bir tıp okulu forumuna daha fâzla uyan bir şeye doğru itti: konuşmacılar, sunumlar, tartışmalar, bazen yeni bir ilacı tanıtmak için ilaç sanayi sponsorluğu. (Burton ve Roth 1999) İnternet çağında, büyük viziteler başkalaşıp, vakaların dünya çapında online sunumuna dönüşmüştür. Örneğin Baylor Tıp Okulu, vakaların elektronik ortamda düzenli olarak yayımlıyor. (Richardson 2002) 2002’de bir tiroid vakası sunumunda, Baylor hekimleri, “*yanıt için burayı tıklayın*”lı online tartışma sorularını da yayına eklediler:

1. Bu hastada boyun ağrısı ve duyarlılığının diferansiyel tanısı nedir?
2. Düşük THS ve yüksek T4’ün diferansiyel tanısı nedir?
3. Diferansiyel tanı temelinde potansiyel tedavi seçenekleri nelerdir?
4. Bu kez ek diferansiyel tanıları nelerdir?
5. Tanıda hangi testler yardımcı olabilir? (Case ve Balasubramanyam 2002: 2, 4)

Çağdaş biçimlerinde bile, büyük viziteler tanı ve tedavi için, klinik gözlemleri kodlarla eşleştirmeyi temel alırlar.

Circourel’in 1970’lerdeki gözlemlerinden bu yana, Amerikalı hekimler, kod eşleştirmelerini görünür, kamusal ve standart yapmaları yönünde büyük bir baskı hissetmektedirler. (Rothman 1991) Avukatların, etikçilerin, sigortacıların, hastane yöneticilerinin ve sağlık örgütlerinin müdahalesine yanıt olarak hekimler, “*kanıt tabanlı tıp*” denen bir yaklaşım icat ettiler:

Klinik uygulamada kanıt tabanlı tıp yaklaşımını kullanmak, hekimin davranışında bazı değişiklikleri gerektirir. Yıllarca klinik kararlar, öncelikle hekimin bilgi temeline ve uzman kanaatine dayandı. Üzerinde anlaşılan tedavi amaçlarının karşılanmasına göre belirlenen başarıyla, hesap verme sorumlulu-

ğu hasta sonuçlarını merkez aldı; sorumluluk sağlık sigortası şirketlerinde değildi. Bir hasta yasal şikâyetinde bulunduğunda, devletin tıp kurulları “*nihai*” sorumluluğu taşırdı. Şimdi hekimlerin ölçülebilir sonuçları olan ve yüksek derecede bir kalite kontrol ve sorumlulukla uygulanabilen standartları yaratmaları, sürdürmeleri ve geliştirmeleri bekleniyor. Büyük ölçüde medyanın tıptaki ilerlemeleri konu alması ve internet üzerinden ulaşılabilir bilgiyle artan hasta gelişmişliği ve küreselleşme, hekimlerin tercih ettikleri tedavileri ya da test usullerini geçerlileştiren kanıtlar sunmalarını gerektiriyor. Delicesine yükselen sağlık maliyetleri, sağlık sigortası şirketlerini, hekimlerin tercihlerini etkileyen kodeksler ve tedavi kılavuzları saptamaya itmiştir. (Nierengarten2001: 2)

Kanıt tabanlı tıp zorunlu olarak hastalıkları sağaltmaz ya da hayat kurtarmaz (Benvick 2003). Ama çağdaş tıp pratiğinde, yerleşik kodlara aleni uygunluğa, daha önceki tıp eğitiminde olduğundan daha fâzla önem verir.

Tıbbi mesleki hata

Tıbbi mesleki hata davaları, tıbbi kodlara keskin bir ışık tutar. Tıbbi tedavi sırasında ve sonrasında bir şeyler ciddi bir biçimde ters gittiğinde, hastalar ya da aileleri çoğu kez sorumlu doktor ya da kurum hakkında dava açarlar. Avukatlar için bir internet sitesi, tıbbi mesleki hata davalarının “güçlü” örneklerine, tatsız tıbbi olayların korkutucu bir alfabetik listesiyle başlar:

Anestezi

Bir hasta, daha önce safra yolu hastalığı geçirdiği halde, anestezi ilacı olarak Halothane (fluothane) kullanılarak ameliyat edildi. Hasta, kullanılan anestezi ilacının ters etkisi nedeniyle karaciğer tahribatının bir sonucu olarak öldü.

Stajyer bir anestezist, ameliyat bitmeden oksijeni kesip, hastanın ölümcül bir kalp krizi geçirmesine neden oldu.

Epidüral anestezi altında pilonoidal kist ameliyatı geçiren bir hasta, ameliyat sonunda bacaklarında kontrolsüz hareketlerle karşılaştı.

Anjiyografi

Bir hastaya anjiyo yapıldı. İşlem uygunsuz yapıldı ve hasta beyin hasarı gördü.

Doğum

Bir çocuk, bir kan sorunuyla -kan uyuşmazlığı- doğdu; an-nenin geliştirdiği antikorlar, bebekteki kanı yok ediyordu. Sorumlu hekimler ve hastane personeli, çocuğun durumunu fark edemedi.

Yanık tedavisi

Üçüncü derece ağır yanık geçiren bir hasta, yetersiz ve uygunsuz "yanık tedavisi" gördü. (Lawclopedia 2004: 1)

Alfabetik liste dehşetleri sıralamaya devam ediyor. Bu olaylardan biri benim, sizin ya da yakın akrabalarından birinin başına gelseydi, biz de doktor ya da hastaneyi mahkemeye verebilirdik.

Bu tür davalar jüriyle gelince ve jüriler de davacı lehine karar verdiğinde, aynı jüriler genellikle büyük tazminatlara hükmederler. 2002'de Brooklyn St. Mary's Hastanesi ve Dr. Randahir Bajaj, 2001'de Michelle McCord'a 144.869.495 Dolarlık tazminatla cezalandırıldıkları kararı temyiz etti. *New York Lau Journal*, kararı tüm Amerika Birleşik Devletleri'nde yılın en büyük tıbbi mesleki hata tazminatı olarak duyurdu. (McCord Case 2002, not 2) 1988'de, o sırada 28 yaşında ve yedi buçuk aylık hamile olan McCord, toz kokain çektikten sonra solunum güçlüğü çekmeye başladı. St. Mary's Hastanesi'nin acil servisine gitti. Acil servis personeli, McCord'un nefes borusundan akciğerine bir tüp sokup, oksijen verdi. Aynı günün akşamına doğru kendine gelir gibi olunca, o sırada St. Mary's Hastanesi'nde çalışan ekip, Dr. Bajaj'ın gözetimi altında tüpü çıkardı. Tüp çıkarılınca, McCord'un gırtlığı bir kasılmayla kapandı. Ekip, tüpü yeniden tak-

mayı başaramadı. Sonunda, bir cerrahın ameliyatla yeni bir oksijen tüpü takmasına karşın, o zamana kadar McCord kalp krizi geçirmiş ve kalıcı beyin hasarı oluşmuştu. McCord St. Mary's Hastanesi'nde sekiz ay kaldıktan sonra, ilk uzun süreli grup tedavi merkezine gitti. Jüri 13 yıl sonra davayı karara bağladığında, vücut işlevlerini hâlâ düşük bir düzeyde yerine getirebiliyordu. Jüri beyin hasarından yüzde 75 hastaneyi, yüzde 25 tüpün çıkarılmasını emreden Dr. Bajaj'ı kusurlu buldu. Jüri, *"sanıkların Bayan McCord konusunda iyi ve kabul görmüş tıp pratiğinden birkaç kez uzaklaştıkları kararına vardı."* Jürinin kararlaştırdığı tazminat şunları içeriyordu: "Geçmişte uğradığı kazanç kaybı için 383.161 Dolar, 31 yıl üzerinden gelecekteki kazanç kaybı için 957.696 Dolar, geçmişteki hastane ve tedavi masrafları için 2 milyon Dolar, 31 yıl üzerinden gelecekteki hastane ve tedavi masrafları için 11.528.636 Dolar, geçmişte çektiği ıstırap ve acı için 30 milyon Dolar, 31 yıl üzerinden gelecekte çekeceği acı ve ıstırap için 100 milyon dolar." (McCord Case 2002: 2) Temyiz mahkemesi St. Mary's'in yeniden yargılanma talebini reddetti ve tazminatın 7.032.560 Dolar'a indirilmesini -137 milyon Dolar daha az- önerdi; ama taraflar bu indirimde anlaşamazlarsa, tazminat davasının yeniden görülmesini karara bağladı. (McCord Case 2002: 7) İndirilmiş haliyle bile bu tazminat, hastaneye ve hekime verilmiş büyük bir meslek hatası cezasıydı.

1999 ile 2001 arasında, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortalama tıbbi mesleki hata tazminatı 700 bin Dolar'dan bir milyon Dolar'a yükseldi (Insurance Information Institute 2004). Aynı dönemde, hastanelerin ve hekimlerin mesleki hata sigortası primleri de önemli ölçüde arttı; belki de yükselen tazminatların bir sonucu olmaktan çok, mesleki hata sigortası şirketlerinin kârlılığında, yatırım gelirlerindeki düşüş de dâhil olmak üzere başka nedenlerden kaynaklanan gerilemelerin bir sonucu olarak. (GAO 2003: 29-32) Aslında o sırada, mesleki hata sigortasının ana gövdesi ticari firmalardan değil, büyük sağlık kuruluşlarının hekim-sahipli yatırımlardan ve dahili sigortalardan oluşmaktaydı. (GAO 2003: 38-39) Yine de, primler yükselince, avukatlar, sigortacılar, örgütlü hekimler ve

yasa koyucular, birbirlerini suçlamaya başladılar. Bazı ticari sigorta şirketleri, mesleki hata sigortası alanından çekildiler, bazı sağlık örgütleri mesleki hata sigortası primlerinin kontrol edilmesini istediler, bazıları tazminatlara belli bir tavan konmasını talep ettiler. Ama avukat örgütleri de, tazminatlara tavan koymanın, tıbbi suiistimal kurbanlarını cezalandıracağını söylediler. (New Jersey Eyalet Barosu 2003)

Bununla birlikte, manşetlere çıkan sansasyonel tazminatlara karşın, tıbbi mesleki hata, avukatlar için yüksek riskli bir alan olarak kaldı. Mesleki hatanın kendilerine ya da yakınlarına zarar verdiğini iddia edenlerin genellikle parası olmadığı için, çoğu kez avukatlar, dava sonunda kazanılan tazminattan mahkeme masrafları düşüldükten sonra kalanın üçte birinin ya da yarısının kendilerine verilmesi koşuluyla davaları alıyorlar. (Lawclopedia 2004: 6) Dava avukatlarının menfaatleri çok yüksekti. 2003'te, ABD Genel Muhasebe Dairesi'nin başvurduğu bir eyalet barosu ile birkaç sigortacı, bu tür davaların sonuçlarıyla ilgili şu hesapları verdi:

Davacıya (yani mesleki hata kurbanı olduğu iddia edilen kişiye) ödeme sağlayan iddiaların oranı: yüzde 14 -50, Fiilen mahkemeye ulaşan iddiaların oranı: yüzde 5-7 Görüşülen tüm davalardan, sanıkların (yani hastanelerin ya da hekimlerin) lehine sonuçlananların oranı: yüzde 70-86 (GAO 2003: 23)

Bu rakamlara göre, 16 dava dilekçesinden yalnızca biri (yüzde 5 ila 7) mahkemelerce kabul edildi ve davacılar, bu davaların yalnızca yüzde 14 ila 30'unu kazandı; yani, açılan davaların yüzde 1 ila 2 kadarı davacının zaferiyle sonuçlandı. O halde, makul bir tahmin şöyle olabilir: İnternet sitesinin tarif ettiği gibi görünürde "*güçlü bir dava*"yı üstlenen bir avukatın para alma şansı üçte birdi ve bu şans da, esas olarak, sanıkların mahkemeye gitmeden önce anlaşmaya istekli olmalarına bağlıydı.

Amerika Birleşik Devletleri'nde tıbbi mesleki hata davaları çoğalınca, standart bir biçim aldılar. Her iki hukuk ekibi, açıkça kaliteli hekim buluyor ve tutuyor. Uzman hekimler, üç konudan birinde

ya da daha fazlasında tanıklık etmeyi kabul ediyorlar: (1) bu tanı ve tedavi alanında hangi tıp ya da hastane standartlarının geçerli olduğu, (2) hekimin ya da hastanenin bu standarttan ihlal edip etmediği ve (3) böyle bir ihlalin, hastaya iddia edilen zararı verip vermediği. Üçüncü şıkkın neden ve sonuç sorunlarını söz konusu etmesine karşın, tanıklık ve tartışma genellikle ilk iki şıkkın etrafında döner. Bu iki konuda hekimler, kodlarla ve performanslar ile bu kodların denkliğiyle ilgili tanıklık yapıyorlar. Tıp profesyonelleri hastayı doğru kategoriye soktular mı? Hastanın durumuyla ilgili kanıtları gerektiği gibi toplayıp kayda geçtiler mi? Uygun tedavi kurallarına uydular mı?

Kanıt tabanlı tıp, kısmen, bu tür standart kod kullanımına yanıt olarak oluştu. Ama varlığı, bir öğreti külliyatını kamusallaştırır ve mahkemeler tıbbi performansı bu külliyata göre ölçerler. Dava jürinin önüne fiilen geldiğinde, yargıç jüriye her iki tarafın sunduğu olguları değerlendirmesini, ama bu olguları o tanı ve tedavi alanında geçerli olan tıp ve hastane standartlarıyla eşleştirmelerini söyler. Her iki tarafın uzman hekimleri kabul edilen tıbbi pratik konusunda tanıklık eder; ama davacı ve davalı avukatları genellikle ders kitaplarına, tıbbi yayınlara ve daha önceki mahkeme kararlarına göndermelerde bulunurlar. Dolayısıyla, hekimler ve hastane personeli, neden ve sonuçla ilgili kendi yargılarını kullanabilecekleri alanın sürekli daralmakta olduğunu görüyorlar. (Marjoribanks, Good, Lawthers ve Peterson 1996; Rothman 1991)

Öyküleri kodlara çevirme

Hukuksal ve tıbbi anlaşmazlıklar, kodların geçerli olduğu seyriltilmiş bir dünyada gerçekleşir. Kodlar, hahamlar, avukatlar, bürokratlar, hakemler ve tıbbi etikçiler gibi uzmanlara aittir. Vaazlar, dersler, PowerPoint sunumları, kullanma kılavuzları ve nasıl yapılacağını konu edinen kitaplar, çoğu kez kodları sunarlar ki bunlar kısaca ifade edilmiş ilkeler ve hemen ardından pratik uygulamaları içerir. Forumdan onları gündelik toplumsal mübadelede ayırır.

Gündelik toplumsal yaşamın çoğu, kodların hayata geçirilmesine dayanmaz. Tanık oldukları ya da katıldıkları bir toplumsal olayı tarif etmeleri ya da açıklamaları istenen çok az kişi, kategorilere, usullere ya da kodların kurallarına işaret eder.

Sıradan insanlar -uzmanlıklarımızı konuşturmadığımızda siz ve ben de dâhil- tarifleri ve açıklamaları öykülerde paketlerler. Sonuç olarak, bazı profesyoneller öyküleri toplayıp kodlara dönüştürmede uzmanlaşmış olur. Acil servislerde triaj hemşireleri, hastaların geçici olarak tanı ve tedavi kategorilerine ayrılmasını haklılaştıran kayıtları tutarlar. Sosyal hizmet uzmanları, sosyal yardım başvurusunda bulunanlarla görüşüp onların sosyal yardıma uygun olup olmadıklarını belirlerler. Rahipler, keffaretin temeli olarak günah çıkartırlar. Sorgucu polisler, ceza davalarında işe yarayan itiraflar alırlar. Daha önce stajyer bir doktoru, tıbbi bir görüşmeden elde edilen kanıtları -hastanın anlattığı öyküleri- kodlu bir tanıya çevirirken izledik. Bu profesyonellerin hepsi, ikili bir dönüştürme yaparlar: neden-sonuç anlatımlarından formüllere ve popüler deyişlerden uzmanlık gerektiren söylemlere dönerler.

Polis sorgusunu alın. Bir zanlıyı sorgulayan polis suçu genellikle bilir, suçun nasıl işlendiğine ilişkin en azından taslak bir öykü oluşturmuştur, ama üç önemli görevle karşı karşıyadır: (1) *olup bitenlere ilişkin bilgisini geliştirmek için zanlının yanıtlarını kullanmak*, (2) *zanlının söz konusu suçu ya da başka bir suçu gerçekten işleyip işlemediğini belirlemek* ve (3) *ilgili hukuksal kodların tanımladığı şekliyle suçun önemli öğelerine denk gelen yanıtlar alacak sorular sormak*. **Üçüncü görev, öykülerden alınan malzemeyi kodların malzemesine çevirmeyi gerektirir.** Sorgucu polisler topladıkları bilgiyi, ceza hukuku kodlarını oluşturan kategorilerle, kanıt düzenleme usulleriyle ve yorumlama kurallarıyla eşleştirirler.

Ufak tefek suçlar işleyen birinden bir katile dönüşen James Martin'in sorgusunu ele alalım. 1990'ların başında, Santa Barbara Savunma Dairesi, James Martin'in Oklahoma merkezli ceza davasının karar aşamasında savunmaya yardım etmesi için sosyolog Jack Katz'ı tuttu. Oklahoma'da Martin'in dolandırıcılık, sahtekârlık

ve ufak tefek hırsızlıklar gibi uzun bir suç sicili vardı. 1991'de Oklahoma polisi, yeni suçlardan ötürü Martin'i aramaya başladı. Martin çalıştığı otoparktan bir silah çalmış, izin almadan karısının arabasını almış ve Kaliforniya, Bakersfield'teki akrabalarına katılmaya gitmiş.

Bakersfield'li Martinler'le yaptığı kavgalardan sonra, James Martin, Kaliforniya'da Ventura'ya gitti ve orada, sahilde güzel bir kamp taşıtı gördü. Silahını çekti, taşıta el koydu, taşıtın sahibi olan 68 yaşındaki Kanadalı kadını öldürdü ve cesedi, Santa Barbara County'nin uzak bir köşesinde yol kenarına attı; ardından taşıtla Bakersfield'e geri döndü. Bakersfield'li akrabaları, polis radyosundan duyduklarını ona anlattılar: Polis kamp taşıtını arıyormuş. Taşıtı terk etti, tekrar Ventura'ya gitti, evsiz bir adamı öldürüp pikabını çalmaya kalkıştı, sonra bir şekilde Las Vegas'a geçti. Las Vegas'ta evini soyduğu 65 yaşında kör bir adamı öldürdü.

Kısa süre sonra Martin, bir kullanılmış araba galerisini kandırıp bir taşıt elde etti ve Texas'ın yolunu tuttu. New Mexico-Texas sınırına yakın bir yerde ABD Sınır Devriyesi kontrol noktasına yaklaşıncı, silahını attı. Ama sınır polisi silahı buldu ve arabada epeyce suç malzemesi (bir kanun adamı rozeti de dâhil) ele geçirdi. Nevada ve Kaliforniya polisiyle ilişki kuruldu; Martin'e iki cinayetin zanlısı olarak arandığını söylediler. Santa Barbara County şerifinin yardımcıları Fred Ray ve Ed Skehan, James Martin'i sorgulamak üzere New Mexico'ya geldiler. Polis dört saatlik sorguyu videoya kaydetti. Sorgudaki sıkıştırma sırasında Martin, daha sonra cinayetten hüküm giymesini kesinleştiren ifadeler verdi. Sorgucular, Martin'in daha önce anlattığı öyküye itiraz etmek için, tutarsızlıklara işaret ederek ya da yeni bilgiler ekleyerek, Ventura'da olup bitenleri Martin'e defalarca yeniden anlattırdılar. Dışarıdan bir uzman olarak Katz, kaydedilen soruşturmayı savunma için çözümleyip, daha hafif bir ceza-yı haklı gösterebilecek malzeme aradı.

Video kaydı, acıklı bir dramın kaydıdır. Martin, Ventura ve Las Vegas cinayetlerindeki sorumluluğunu inkâr eden ya da azaltan bir öyküyü döne döne anlatır. Şerif yardımcılarını dinler, ama ardından öyküyü sarsmak için ayrıntıları öne çıkarırlar. Örneğin, Martin baş-

langıçta boş bir kamp taşıtı çaldığını iddia eder ve bu iddiayı akla uygunlaştırmak için epeyce kabare olan küçük suçlar sicilini kullanır. Martin bu öyküde sebat ettikten sonra, sorgucular *"iki genç çocuğun onu park yerinde, kamp taşıtının sürücüsünü taşıtın arkasına çekerken ve ardından taşıtı alıp giderken gördüklerini öne sürerler."* (Katz 1999: 277)

Katz, Martin'in bu zikzaklı sohbet sırasındaki konuşmasını ve vücut dilini çözümler; şerif yardımcılarının yanıtlarıyla Martin'in gözyaşlarına boğulduğu iki noktaya yoğunlaşır. Bununla birlikte, Katz öylesine şahane ayrıntılar veriyor ki, polisin ilgili kodla eşleştirmek için -bu durumda, koda dayalı bir mahkûmiyet için- ihtiyaç duyduğu itirafları Martin'den nasıl aldığını da öğreniyoruz. Örneğin, *"iki genç çocuk"* yeminden sonra, şerif yardımcısı Skehan, *"burada kasıtlı olan bir şey ile kasıtlı olmayan arasında büyük bir fark var,"* diyerek Martin'i gevşetip silahsızlandırır, Martin'in başıyla evet demesini kaydeder, sonra, *"Aldım, içindeki hanımla birlikte aldım, değil mi?"* diyerek devam eder. Martin huzursuzlanır, sonunda, *"Evet,"* yanıtını verir. (Katz 1999: 279) Polis ilk müthiş itirafını almıştır.

Kriz yükselir. Sorgucular, artık durumlarını kuvvetlendiriyorlardır. Şerif yardımcısı Ray harekete geçer: *"Tamam, bunu biliyoruz. Şimdi, silah, kadını vurmak için kullandığın silah, Oklahoma'da çaldığın silahla aynı silah, değil mi?"* Yardımcılardan biri, parmaklarını silah gibi yapıp Martin'in alına doğrultur ve *"Silahı oradan aldık,"* der. Katz özetliyor:

Martin, polisin iki görgü tanığının olduğunu yeni öğrenmiş. Aniden, sınır kontrol noktasına yaklaşırken attığı silahı bulduklarını da öğreniyor. Ray'in, *"Aynı silah, değil mi?"* sorusuna Martin, *"Evet, esas olarak, sanırım,"* yanıtını verir. Polis tam itiraf almak için bastırır; Skehan, *"Hayır, değil mi?"* diye sorarken, Ray, *"Kadını vurmak istediğin silahla aynı silah,"* der. Martin yumuşak bir sesle, *"Tanrım,"* der. Hâlâ yere bakıyor, sonra Martin, *"Evet, bunun için elektrikli sandalye cezası alacağımı, alacağımı biliyorum. Biliyorsunuz,"* der. (Katz 1999: 279)

Martin bundan sonra birkaç kez öyküsünü değiştirip geliştirir;

olanları ve içinde bulunduğu durumu anlatırken iki kez ağlamaya başlar. Kamp taşıtını alırken sarhoş olduğunu söyler, bir ara taşıtta bulunan üçüncü bir kişinin taşıt sahibini öldürdüğünü iddia eder ve sınır karakoluna yaklaşırken silahla kendisini öldürmeyi düşündüğünü anlatır.

Sorgucular pikap sahibine başarısız saldırı ve Las Vegaslı adamın öldürölmesiyle ilgili yeni bilgiler sunmaya başlayınca, Martin kendisini giderek daha fazla terk edilmiş, yalnız, çaresiz, ne yaptığını bilmeyen, bahtsız bir mağdur olarak resmeder. Santa Barbara şerifinin yardımcıları birbirini izleyen acılı adımlarla, James Martin'in değışen öykülerinden kodlu bir mahkûmiyet malzemesi çıkarırlar. Savcıların Martin'i katil kategorisine sokmak için kullanacakları, ey-lemelerinin kanıtı olarak sunacakları, fiziksel kanıtlarla ve tanıkların ifadeleriyle düzenleyip uygun hukuksal biçime sokacağı ifadeleri alırlar. Savcılık James Martin aleyhine iddiasını, cinayet davalarında uygulanan karar kurallarıyla, usullerle, kanıtlarla ve kategoriyle eşleştirecektir.

Kodların maliyeti

Öykülerden kodlara her çeviri elektrikli sandalyeye yol açmaz. İş başvuruları, anket görüşmeleri, özgeçmişler, ölüm ilanları ve tak-dimneler, bunları yazanların ya da bir uzmanın, başlangıçta öykü biçiminde sunulan anlatımları yerleşik kodlara uygun üsluplu olgulara çevirmesini gerektirir. Yakın zamanda Rusya vizesi için başvurduğumda, benden son 10 yılda ziyaret ettiğim tüm ülkeleri ziyaret tarihleriyle birlikte sıralamam istendi. Yıllara göre bir sürü öyküyü kendime anlatmadan ve bu öyküleri, şans eseri sakladığım eski cep takvimini kontrol ederek doğrulamadan başvurunun bu bölümün olasılıkla dolduramazdım. Şimdiye kadar katıldığım tüm örgütleri teker teker sıralamamı isteyen bölüme gelince, vazgeçip "sayılamayacak kadar çok - çoğu mesleki" yazdım. Rus bürokratlar öykülerimi dinlememeyi yeğlediler, ama dış gezilerimi ve örgütsel bağlantıları-

mı onların kuşkulu faaliyet kalıplarıyla eşleştirmemde ısrar ediyorlardı. Birinci evreyi, kaotik yaşamımı kodlamanın hammadmesine çevirme evresini tamamlamamı istiyorlardı. Kendi kategorileriyle, kanıt düzenleme usulleriyle ve yorumlama kurallarıyla eşleştirebilecekleri malzeme istiyorlardı. Biz dışarıdakiler kendi nedenlerimizi görenekler, öyküler, teknik anlatımlar olarak düzenlediğimiz ölçüde, kodları can sıkıcı bulmamız olasıdır. Benim yaptığım gibi, makul gerçekleri ve nedenleri karmaşıktırıp çarpıtmada ısrar eden “bu bürokratlar” dan yakındım. İçeriden bile, asi teologlar geleneksel yorumlara, asi hekimler etkin kişiselleştirilmiş tedaviyi yasaklayan kurallara, asi avukatlar hukuksal canavarlaştırmaya karşı çıkarlar.

Fordham Hukuk Okulu’nda ders veren hukukçu-felsefeci-romancı Thane Rosenbaum’un suçlamasına bakalım. Rosenbaum’a göre:

Hukuksal sistem, kamuoyunun hukukla ilgili, hukukun kendisi için düşündüğü sınırlı vizyonla çelişen asli beklentilerini her zaman ihmal eder gibi görünür. Hakikat, bu bozulan güvenin bir örneğidir. Hukuksal sistem, pek çok vakanın sonunda herhangi bir hakikat ölçüsüne ulaşmadığını pekâlâ bilerek çalışır. Aslında, duruşmalar, yasal uzlaşmalar ve suç ikrarları genellikle ya hakikatin susturulmasıyla ya da piçleştirilmesiyle sonuçlanır. Hukuksal sistem, kendi payına, olguları öğrenmekle yetinir. Olguların hakiki olduğu da ortaya akarsa, bu hukuksal sistemin bir özlemi değil, bir tesadüften başka bir şey değildir. Ama olgular ve hakikatler, tamamen farklı iki kavramdır. Olgular hakiki olmak zorunda değildir. Yalnızca bulunup yasaya uygulanmaları gerekir. Olgular adli sistemin yapı taşlarıdır, oysa hakikatler moral evrenin alameti farikalarıdır. Olgu, hukuksal bir sistemdir; hakikat moral bir sistem. Hukuksal sistemin adalet nosyonuna, duygusal ve asıl hakikatin moral boyutları da birleştirilmeden salt hukuksal olguların bulunmasıyla hizmet edilir. (Rosenbaum 2004: 16-17)

Romancı Rosenbaum, daha sonra, öykü anlatmanın sağaltıcı gücünü hukukun sakatlayan gücüyle karşılaştırır ve hukukun, yanlış-

ların kurbanlarını sağaltmayı öğrenmesini ister. Çünkü “romancının zaten bildiği ve yaralının sezgisel olarak duyumsadığı şeyi yaşayabilmeleri gerekir: Öykü anlatılmaz ve kendi acılarına tanıklık etme moral hakkı kurbanlardan esirgenirse, bir yarayı duygusal olarak sağaltmanın hiçbir yolu yoktur.” (Rosenbaum 2004: 61)

Kısaca, *kodlara ait olan uygunluk mantıkları, öykülere ait olan neden-sonuç moral mantıklarıyla çelişir.* (Noonan 2002) Bu karşıtlığın, miras, örgütsel davranış, tıbbi çözümleme, klinik mesleki hata ve suç kodlarında canlı bir biçimde gösterildiğini gördük. Etiğe, pastoral teolojiye, mimari standartlara, yasama usullerine ya da neredeyse her mesleki düzenleme alanına baksaydık, öyküler ile kodlar arasında aynı uçurumla karşılaşırdık. Toplumsal yaşamda, kodlar öykülerden çok farklı işler yaparlar.

Kodlar, örgütlenmelerin kendi kontrolleri altındaki insanlara, etkinliklere, kaynaklara ve düşüncelere düzen dayatma çabalarından kaynaklanır. (Scott 1998) Bir kere yerleştikten sonra, o örgütlenmeler için çalışan ya da onların yetki alanından kaçamayan insanların yaşamlarını güçlü bir biçimde etkilerler. Bu alanlarda, insanların kendi eylemleri ve başarısızlıkları için gösterdikleri nedenleri şekillendirirler. Geçişirsek ya da bozsak bile, kodlar önemlidir.

Teknik anlatımlar

Savaş, Ulusal Bilim Akademisi'ni (NAS) ve onun araştırma kolu Ulusal Araştırma Konseyi'ni (NRC) doğurdu. İç Savaş sırasında Başkan Abraham Lincoln ülkenin bilim kuruluşunu, Birlik'in Konfederasyon'a karşı sonunda muzaffer şiddetinin hizmetine soktu. Alex Roland'a göre, *"Ulusal Bilim Akademisi, İç savaş sırasında, federal hükümetin çığ gibi Washington'a akan, çoğu askeri konularla ilgili buluş ve önerilerle başa çıkmasına yardım etmek için yaratıldı."* (Roland 1999: 641) 1862'de, zırhlı Birlik gemisi Monitör, zırhlı Konfederasyon gemisi Merrimac'ı yenilgiye uğratarak deniz savaşında yeni bir evre başlatınca, *uygulamalı bilimin* savaş bakımından değeri kanıtlandı. Bu arada, arkadan dolma ve tekrarlı ateş eden tüfekler, deniz ve kara mayınları, telgraf, demiryolu ve makineli tüfek gibi buluşlar -hâlâ uygulamalı bilimin harikaları- kara savaşını elinede bulunduranın lehine dönüştürüyordu.

Çoktandır Fransız Bilim Akademisi'yle boy ölçüşen bir Amerikan örgütü yaratmayı umut eden hükümet bilimcileri, ABD donanması üzerinden, Kongre'yi düşlerini gerçekleştirmeye ikna ettiler. (Bruce 1993: 204) Mart 1863'te Lincoln, Kongre'den geçen Ulusal Bilim Akademisi Kuruluş Yasası'nı imzaladı. Yasaya göre Akademi, herhangi bir bakanlığın çağrısı üzerine, herhangi bir bilim ya da sanat konusunda araştırma, inceleme, deney yapar, rapor hazırlar, bu araştırmaların, incelemelerin, deneylerin ve raporların masrafı, bu amaç için ayrılan ödeneklerden karşılanır; ama Akademi, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne verdiği hizmetlerden ötürü herhangi bir ücret almaz. (NAS 2004 2)

İlk 50 üye arasından, Harvard'ın işviçre doğumlu doğabilimcisi Louis Agassiz gibi saygın sivil araştırmacıların da bulunmasına karşın, 13'ü ordu ve donanmadan gelmeydi. NAS, planlandığı gibi,

Birlik'in İç Savaş zaferine fazla katkıda bulunmadı. Kuruluş yasasının "herhangi bir ücret almaz" hükmü, yeni akademinin avantacı biliminsanları için bir araç olabileceğine ilişkin Kongre kuşkusunu dile getiriyordu. Ama kuruluşu, bilim ile hükümet arasındaki bağı belgeleyip güçlendirdi.

İç Savaş'tan sonra NAS, barış zamanında da hükümete hizmet etmeye devam etti; ama aynı zamanda, ülkenin önde gelen araştırmacıları arasında önemli bir bilimsel tartışma forumu haline geldi. 1. Dünya Savaşı'nın ortasında Başkan Woodrow Wilson NAS'tan, geçici bir araştırma kuruluşu, Ulusal Araştırma Konseyi (NRC) yaratarak devlet hizmetini genişletmesini istedi. NRC, Wilson'ın savaş çabalarına iyi hizmet etti. Savaşın sonunda NRC, kalıcı bir örgütlenme oldu. O günden itibaren, Amerikan biliminin önemli bir takas dairesi ve bilimsel Ortodoksluğ'un etkili bir onay merkezi gibi çalıştı.

20. yüzyılın sonuna gelindiğinde NAS yaklaşık 1.800 üyeye ulaşmıştı; her yıl var olan üyeler, yakın zamanda ölenlerin yerini doldurmak için 70 ila 80 yeni üye seçiyordu. Ayrıca iki paralel akademi kurmuştu: Ulusal Mühendislik Akademisi ve Tıp Enstitüsü. Üçü de NRC ile birlikte çalışıyordu. NAS, itibarlı bir bilimsel dergi, *Proceedings of the National Academy of Sciences*'i, yayımlıyordu. Bu arada NRC, ulusal önem taşıyan bilimsel konularda komiteler ve çalışma grupları oluşturuyordu. Bazen devlet kuruluşları, kendilerinin çıkardığı anlaşmazlıklar da dâhil olmak üzere, karşı karşıya kaldıkları bilimsel sorunlarla ilgili rapor istiyorlardı. Bazen akademilerin ve NRC'nin içindeki gruplar kendi başlarına araştırmalar başlatıp, devlet ya da vakıf desteği almaya çalışıyorlardı.

Konuyla ilgili bir örnek: Bir zamanlar, Davranış Biliminin ve Sosyal Bilimin Nükleer Savaşın Önlenmesine Katkıları Üzerine NRC Komitesi'nde yer alıyordum. Amerikalı askeri stratejistlerin sosyal bilimin eldeki bulgularını önemsemediklerini ve dolayısıyla bir nükleer felaket olasılığını azaltabilecek toplumsal süreçleri ihmal ettiklerini düşündüğümüz için bu komiteyi oluşturduk. Disiplinlerimizin konuyla ilgili söyleyecek ciddi sözü olduğuna birkaç vakfı inandırdık. Her yıl çabalarımızın sonucunda, eski safsatayı, "çabalarımızdan

sonra, çabalarımız sayesinde” safsatasını akla getirerek kendimizi oyalıyorduk. O yıl bir nükleer savaş çıkmadığına göre, davranış bilimi ile sosyal bilimin işini yine iyi yaptığını ilan ediyorduk. Ama bu arada, uluslararası çatışmaların nedenleri ve önlenmesi konusunda bulabildiğimiz en iyi bilimsel çalışmaları bir araya getirip raporluyorduk (etkinliklerimizden bir demet için bkz. Tedock, Husbands, Jervis, Stern ve Tilly 1989). Ne var ki, Soğuk Savaş’ın sonu bizi işsiz bıraktı; dış sponsorlarımız, nükleer savaş riskinin önlemeyi gerektirmeyecek kadar azaldığına, en azından onlara göre, karar verdiler. Benzer bir biçimde, NRC komitelerinin ve raporlarının konuları da, devlet kuruluşlarının, vakıfların ve genel olarak akademilerin ilgileriyle birlikte değişti.

NRC, geniş bir projeler yelpazeşiyle faaliyetini sürdürdü. Örneğin Haziran 2004’te, Ulusal Akademiler internet sitesi şu konularda hazırlanan raporları sıraladı:

- Astım ve diğer solunum rahatsızlıklarının nedeni olarak binalardaki nem ve küf,
- Bazı aşılarda otizm neden olup olmadığı,
- 2004 kasırga mevsiminde olası fırtına örüntüleri,
- İlk ve ortaokul matematik programlarının değerlendirilmesi,
- Kadın sağlığının kalitesi.

Raporlar, çoğu kez, yakın zamanda kamusal bir çılgılığa neden olan konularla bağlantılı bilimsel bilgiyi ortaya koyuyordu. Örneğin, Tıp Enstitüsü’nün otizm incelemesi, koruyucu thimesoral aşısı ile kızamık-kabakulak-kızamıkçık aşısının otizmi tetikleyebileceğine ilişkin gürültülü iddiaları reddediyordu. Raporlar, bazen de, yaygın bir biçimde inanılan bir sonuç için elde yeterince kanıt bulunmadığını, hatta biliminsanlarının sözü edilen konuda bir anlaşmaya varamadıklarını duyuruyordu. Nem ve küf incelemesi, biliminsanlarının, küf ile bitkinlik ya da psikiyatrik rahatsızlıklar arasında bir ilişki kurmaya, istatistiksel kanıtlara karşın nem ve küfün astımı nasıl etkilediğini tam olarak göstermeye yetecek kadar çalışma yapmadıkları sonucuna varıyordu. Bu tür raporlar, çoğu kez daha fazla ve daha iyi

araştırma çağrılarıyla biterdi.

NRC'nin sosyal ve davranış bilimleri -psikoloji, iktisat, antropoloji, sosyoloji, demografi, siyaset bilimi, coğrafya ve ilgili disiplinler- raporları, fiziksel ve doğa bilimleri raporlarından çok daha sık belirsizlik ve anlaşmazlık kabul ediyordu. Fiziksel ve doğa bilimleri deneylere yaslanabiliyordu ve bu deneylerin insani ilişkilerdeki eşdeğeri, etik sınırları ihlal ediyordu. Bakterileri kesip parçalayabiliyor, meyve sineklerini mutasyona uğratabiliyor, molekülleri parçalanıp parçacıklara ayırabiliyor, sonra da bu müdahalelerin etkilerini gözlemleyebiliyorlardı. Bunların eşdeğerini insanlarda deneyen biri ya ölür ya da demir parmaklıkların arkasında olurdu. Sosyal bilimciler, bazen, uydurma grup görevleri ya da bilişsel testler biçiminde zararsız deneyler yapıyorlardı. Ama çoğu kez, anket çalışması gibi "*yardımdeneyler*"in ya da okullar, firmalar ya da topluluklar arasında var olan farklılıkların çözümlenmesi gibi "*doğal deneyler*"in yakından incelenmesine yaslanıyorlardı.

Bu tür karşılaştırmalar, incelenen sürece ilişkin birbiriyle çelişen birkaç neden-sonuç anlatımını neredeyse her zaman açık bırakmaktaydı. Sosyal bilimcilerin, toplumsal eşitsizliğin nedenleri ve sonuçları ya da etkin demokratikleşmenin koşulları gibi, katılımcıların, gözlemcilerin ve politika yapanların üzerinde anlaşamadıkları sorunları ele almaları, fizik ve doğa bilimcilerden daha olasıydı. Sonuç olarak, NRC'nin davranış ve sosyal bilim raporları, o sırada birbiriyle çekişen görüşler arasında bir karara varmak için araştırma çağrılarıyla biterdi.

NAS Proceedings, uzman olmayan çok az kişinin anlayabileceği teknik anlatımlar yayımlardı. Fizik, kimya ve biyolojinin ezoterik sorunlarını ele alan *Proceedings* makaleleri o kadar fazlaydı ki, birkaç yıl derginin masamda yığılmasına izin verdikten sonra aboneliğime son vermek zorunda kaldım. NRC raporları ise, aksine, eldeki en iyi bilim üzerine kurulu, ama politikacıların ve eğitilmiş yurttaşların anlayabileceği şekilde yazılmış teknik anlatımları yeğlerdi. Bu amaçla, uzmanların teknik anlatımlarını biraz öykülere doğru iterdi. Tam teknik anlatımların ya kapsamak ya da açıkça dışlamak zorun-

da oldukları dolaylı, çevresel, eşzamanlı, karşılıklı ve artımlı etkilerden bazılarını atlıyorlardı. Yine de, küresel ısınma, kamu sağlığı ve eğitimin kalitesine ilişkin gündelik tartışmalarla karşılaştırıldığında, NRC komiteleri -davranış ve sosyal bilim komiteleri de dâhil- mevcut bilimsel konsensüsü cisimleştiren kendi teknik anlatım versiyonlarını ürettiler.

Teknik anlatımlar ne yapar?

Teknik anlatımlar öykülerden, göreneklerden ve kodlardan nasıl ayrılır? *Tanımı gereği*, (uygunluk mantığından çok) *neden-sonuç açıklamasını* (gündelik bilgiden çok) *sistematik bir uzmanlık disiplininin bilgisiyle birleştirirler*. Yine de, teknik anlatımlar, uzmanlık kodlarıyla birkaç farklı biçimde eklemlenir. Kodlar, uygulayıcılarına, uzman olmayanlara kapalı olan soruşturma biçimleri yürütme yetkisi verdiği için; kodlar, ilgili kanıtların bulunabilirliğini fiilen düzenledikleri için; ve bizzat uygulayıcılar, uygun olan ve olmayan usulleri ayırt ederek kodları biçimlendirdikleri için teknik anlatımlardan ayrılırlar. Örneğin, uzmanlaşmış tıbbi araştırmada, katı kodlar diseksiyonlara kimin katılacağını ya da ilaç kullanımını düzenler, bazıları vaka sicillerinin hazırlanmasında yol gösterir, bazıları klinik deneylere katılanların etik tedavisi için kuralları belirler.

Açıkça, teknik anlatımlar, bir uzman grubu içinde iletişimi kolaylaştırmak bakımından öykülere, göreneklere ve kodlara benzerler. Daha önce birikmiş tanımların, pratiklerin ve bulguların ortak bilgisini varsaydıkları için, bu tanımlara, pratiklere ve bulgulara gönderme yapmaktan tasarruf ederler.

Tam da bu nedenle, dışarıdakiler, anlaşılması çok zor ya da -dışarıdaki, iyi bildiği konuların ele alındığını düşünürse- jargonla dolu oldukları için teknik anlatımları çoğu kez nüfuz edilemez görürler. Ne var ki, iş neden göstermeye gelince, teknik anlatımlar ilişkisel bir işlem yaparak öykülerle, göreneklerle ve kodlarla paralellik gösterirler. Bu kez ezoterik bilgi sahipleriyle ilişkileri işaret eder: diğer

duygudaş uzmanlara bizden biri olduğunu söylemek, alan içinde yazarın hemfikir olmadığı ötekilerden farklılıkları belirtmek, yeni gelenler ya da müşteriler için alana yeni girişler yapmak ve uzman olmayan saygın kişiler karşısında yazarın otoritesini kurmak gibi alanlar ile verenler arasındaki ilişkileri yeniden kurar, onaylar, müzakere eder, değiştirir, hatta sona erdirirler.

Göreneklerde ve öykülerde olduğundan daha az açık, ama sonuçları bakımından bir o kadar önemli olarak teknik anlatımların yazarları, seslendikleri izleyiciye bağlı olarak farklı şekilde yazarlar. Burada ilişkişel bir işlem de yaparlar. Uzmanlar arasındaki iletişim, aynı zamanda hem çabadan tasarruf eden hem de bir gruba üyeliğe işaret eden kısa yollar kullanır. Dar çemberin dışında yazarlar, zorunlu olarak daha fazla bağlam verir ve dışarıdakilerin tanıyacağı benzeştirmelere daha sık başvururlar. *Bilim yazmak bir sanattır* ve *Nature*, *Science* ya da *Scientific American* gibi dergilerin editörleri, içeriden konuşmayı, motive olmuş dışarıdakilerin anlayabileceği bir söyleme çevirmek için bolca ter dökerler. NRC raporlarında olduğu gibi, sonuçları uzman olmayan ilgililere iletmek söz konusu olduğunda, teknik anlatımlar farklı sorunları ortaya koyar. *Araştırma konusu ne kadar ivedi ve tartışmalıysa, etkili teknik anlatımlar hazırlama, yazar ile izleyici arasında doğru ilişki kurma sanatı o kadar hassas olur*. Birkaç örneğe bakalım.

Şiddete ilişkin teknik anlatımlar

Kişilerarası şiddet sorununu alalım.⁷ Elbette şiddet, nedenleri çoğu kez görenekler ("bu insanlar böyledir"), kodlar ("yasa yasaklıyor") ya da öykü ("zor bir çocukluk geçirmiş") biçiminde öne sürer. Üçüncü Bölüm'de Londralı haydut Arthur Harding'in suç işlemekle geçen gençliğiyle ilgili bir dizi renkli öyküyü tarihçi Raphael Samuel'e an-

⁷ Yakın zaman araştırmaları için bkz. Barkan ve Snowdon 2001; Burton 1997; Gonz lez Callejo 2002a; Heitmeyer ve Hagan 2003; Jackman 2002; Krug vd. 2002; Mazower 2002; Tilly 2003b.

lattığını gördük. Ama kişilerarası şiddet, bunun kaynaklarıyla ilgili teknik anlatımlar hazırlayan uzmanların ilgisini de çeker.

1988'de üç devlet kuruluşu NRC'den şiddetin nedenleri ve önlenmesine ilişkin bir rapor hazırlamasını istedi. Ulusal Bilim Vakfı (NSF), araştırma öncelikleri konusunda tavsiye istiyordu, Ulusal Adalet Enstitüsü şiddet suçlarının azaltılması konusunda fikir soruyordu ve Hastalık Kontrol Merkezleri, şiddet içeren davranışların neden olduğu ölüm ve yaralanmaların önlenmesi konusunda bilgi arıyordu. (Reiss ve Roth 1993: xi) Kuşkusuz, NSF her ölçekte şiddet konusunda tavsiye kabul ederdi; ama diğer iki kuruluştan gelen istekler, araştırmayı savaş, soykırım ve diğer büyük ölçekli süreçlerden bireysel ve küçük grup şiddetine kaydırmaktaydı. Bundan dolayı, NRC suçbilim, hukuk ve psikoloji ağırlıklı bir uzman heyeti kurdu. Heyet kendi inisiyatifiyle kapsamını daha da daraltıp, çağdaş Amerika Birleşik Devletleri'nde küçük ölçekli suç davranışına odaklandı. Diğer heyetler gibi bu heyet de, başka uzmanlardan değerlendirme yazıları istedi, ama eldeki bilgileri tartışıp kendi sentezini yaptı. Küçük ölçekli, kişilerarası şiddete ilişkin bir teknik anlatım yazdı.

Heyetin bakış açısı seçimi, bulgularını, açıklamalarını ve önerilerini güçlü bir şekilde etkilemişti. Her üçü de, diğer şiddet çözümlemecilerinin vurguladığı toplumsal ve kültürel karmaşıklıklardan çok, bireysel düzeyde süreçleri vurguladılar. Raporda toplumsal koşullar, öncelikle bireysel davranışın hızlandırıcıları olarak yer alır. Raporun bulguları, açıklaması gereken şeyi dramatikleştirir:

- Yakın zaman ABD deneyiminde *saldırırlar*, şiddet suçlarının çoğunluğunu oluşturmaktadır.
- Faili meçhul sokak suçlarına ilişkin yaygın korkuya karşın, şiddet suçlarının çok büyük çoğunluğu, çoğu kez aynı ailenin mensupları da dâhil olmak üzere, *birbirlerini tanıyan kişiler arasında işlenir*.
- ABD kişi başına diğer sanayileşmiş ülkelerden daha fazla *şiddet suçu üretiyor*.
- Yine de, şu anda ABD'deki *şiddet suçları oranı*, tarihsel zirve-

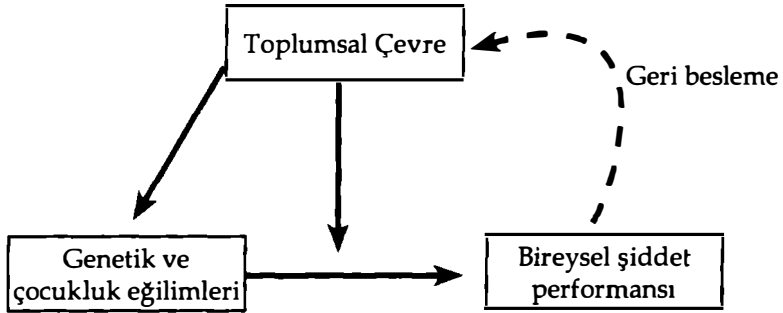
lerin *altındadır*.

- *Irksal ve etnik azınlıkların mensupları*, suç kurbanlarının çok büyük bir bölümünü oluşturuyor.
- Failler ezici bir biçimde *erkektir* ve çok büyük oranda *reşit değildir*; ama şiddeti meslek haline getirenler enderdir.
- Şiddet suçları ile *gençlik çeteleri* arasında, genelde inanılandan daha *az bağlantı* vardır.
- Şiddet suçları her yıl önemli miktarda can, mal ve sağlık *kaybına* neden olmaktadır.
- Araştırmacılar, şiddet suçlarına *ceza artırımının görünürde fazla etkili olmadığını* bulguladılar.

Başkalarının benzer bulgular için geniş toplumsal ve kültürel açıklamalar önermesine karşın, heyet doğrudan doğruya bireye göre etkili olan neden ve sonuçlara yöneldi: çocuklukta öğrenilen saldırgan örüntüler, çocuklukta cinsel istismara maruz kalma, aşırı alkol ve diğer “psikoaktif ilaç” kullanımı, yüksek testosteron düzeyi ve benzeri. *Toplumsal süreçler teknik anlatımlarda, bireysel düzeyde nedenleri harekete geçiren ya da kolaylaştıran etkenler olarak boy gösterir*: yoksul ailelerin yığılması, yerel gelir eşitsizliği, yerel toplulukların kendi genç erkekleri üzerindeki denetimini ortadan kaldıran toplumsal devingenlik ve kopuş, uyuşturuculara, ateşli silahlara ve suçu teşvik eden olanaklara erişim. (Reiss ve Roth 1993: 14)

Buna uygun olarak heyet, altı ana alanda “sorun çözücü girişimler” önerdi: (1) *bireylerin şiddet içeren davranış potansiyellerinin biyolojik ve psikolojik gelişimine müdahale*; (2) *şiddeti özendiren yerleri, rutin faaliyetleri ve durumları değiştirme*; (3) *yasadışı piyasalara polis müdahalesinin şiddet azaltıcı etkilerini azamileştirme*; (4) *şiddet olaylarını ya da sonuçlarını sınırlamada ya da özendirmede metallerin rolünü -ateşli silahlar, alkol ve diğer psikoaktif ilaçlar dahil- değiştirme*; (5) *önyargı suçlarında, çete faaliyetlerinde ve topluluk geçişlerinde şiddet potansiyelini azaltmak için müdahale*; ve (6) *partner saldırısını azaltmak için kapsamlı bir girişim başlatma*. (Reiss ve Roth 1993: 22)

Bütün bu öneriler, psikologların, hukukçuların ve sosyal bilimcilerin aşağıdaki türden neden-sonuç bağlantıları konusunda hemfikir oldukları bir teknik anlatımdan kaynaklanıyordu:

Böyle bir anlatımda, toplumsal süreçler bireysel davranışı harekete geçirir, kısıtlar ya da kolaylaştırır; ama esas olarak var olan bireysel eğilimler ile fiili şiddet edimi arasındaki ilişkiye aracılık ederler. Bu basit teknik anlatım bile, neden zincirini karmaşıkleştirerek gündelik öykülerin ötesine geçer. Dahası, yazarlarının çok büyük çoğunluğu geri beslemeyi -örneğin, bir yerleşimdeki bireysel şiddet sıklığının, o yerleşimin toplumsal çevresini şekillendirmesi gibi- kabul eder. *Neden-sonuç akıl yürütmesi, teknik anlatımların öykülerden nasıl farklı olduklarını, akla uygunlukları bakımından uzmanlık eğitimine nasıl bağlı olduklarını gösterir.* Yalnızca uzmanların, nedensel oklara nelerin girdiği, sonuçlarını nasıl ürettikleri konusunda net bir fikre sahip olmaları olasıdır.

Suç kodları

Raporun yazarları, ara sıra kodlara da saptılar. Kodlarda, eylemler için gösterilen nedenler eylemlerin neden ve sonuçlarını değil, belli uzmanlık kategorilerine, kanıt düzenleme usullerine ve yorumlama kurallarına uygunluğu gösterir. Bu şiddet çözümlemesinde, kodlar ölçüm sorunları olarak boy göster. Tıbbi tarı ve bürokratik kural sistemleriyle paralellik gösterirler. Ama şimdi, *"istatistiksel bilgi sistemleri"* biçimini alırlar.

Heyetin profesyonelleri, raporlarında kullandıkları kanıtları, üç istatistik kaynağından almışlardır ki bunlar; her yıl ülke çapında 12 yaş ve üzeri örneklenmiş yurttaşlara yakın zamanda yaşadıkları suçları soran Ulusal Suç Anketi; polis bilgilerini derleyen bir Örnek Suç Bildirim Sistemi; ve cinayet sonucu ölümleri tablolastıran Ulusal Sağlık Hizmetleri Merkezi'nin Yaşam İstatistiği Programı'dır. (Reiss ve Roth 1993: 2) Yazarlar haklı olarak, tecavüz, çocuk istismarı ve saldırı gibi şiddet suçlarıyla ilgili istatistiklerin gerçek düzeylerin altında olduğuna işaret etmekteydiler.

Toplanan uzmanlar, bu ve benzer vaka sınıflandırmalarının ahlaksal, hukuksal ve siyasal bakımdan tartışmalı hale geldiğini de kabul ediyorlardı. Cinsel ilişki hangi noktada tecavüz olur? Ebeveynlerin çocuklarını tokatlama yasal hakkı var mıdır? İstemli kürtaaj, cinayet sayılır mı? Yurttaş şikâyetlerini suç olarak kaydedip etmemede, aile anlaşmazlıklarında tutuklama yapıp yapmamada polisin takdir yetkisi ne kadar olmalı, meyhane kavgalarını nasıl sınıflamalı? *Bu sorular, suç teşkil eden şiddet araştırmasını, neden-sonuç ülkesinden kodlar diyarına götürür.*

Kodlar, diğer teknik anlatımlarda olduğu gibi, suçla ilgili teknik anlatımlarda da önemlidirler. Kodlar uygulayıcılarına, uzman olmayanlara kapalı olan soruşturma biçimleri yürütme yetkisi verdiği için; ilgili kanıtların bulunabilirliğini fiilen düzenledikleri için; ve bizzat uygulayıcılar, uygun olan ve olmayan usulleri ayırt ederek kodları biçimlendikleri için önemlidir. Suç örneğinde, yurttaşların suçları bildirme hakkı, hatta yükümlülüğü vardır; ama genel olarak yalnızca atanmış yetkililerin aynı suçları soruşturma, kovuşturma ve cezalandırma hakkı vardır. Uzmanların kullanabileceği kanıtların büyük çoğunluğu var olan kodlardır -örneğin, yayımlanmış suç istatistiklerindeki kodlar. Son olarak, polis, savcı ve araştırmacı, kanıt toplama, çözümleme ve raporlamalarını katı bir biçimde yönlendiren kurallar altında çalışır.

NRC raporu istatistiksel sistemlere yoğunlaşır. Kullanılabilir istatistik usullerini değiştirerek ve genişleterek iyileştirmeyi önerir:

1. Kamuoyunun ilgisini epeyce çeken, ama var plan ölçü sistemleriyle hesaba pek katılmayan *şiddet olaylarının sayımı ve tarifi*. Bu olaylar aile içi şiddeti, ticari ve örgütsel soygunlarda kişisel kurbanlaştırmaları; şiddet içeren önyargı suçlarını; okullardaki, tutukevlerindeki ve hapishanelerdeki şiddet olaylarını kapsar ama bunlarla sınırlı değildir.
2. Mahrem ilişkiyle ilgili olaylar, cinsel boyutun gizlenmiş olabileceği cinayet ve yaralama olayları da dâhil olmak üzere *cinsel şiddetin* daha kapsamlı bir biçimde *kaydedilmesi* ve kaydedilmiş olayların *tam kapsamlı bir tarifi*.
3. Şiddet içeren bir olay olasılığını *etkilediği düşünülen koşullara ve durumlara* (örneğin, potansiyel olarak ilgili nörolojik rahatsızlıklar, alkollü karıkoca arasında tartışmalar, uyuşturucu alışverişleri, geceleyin tekin olmayan yerlerde nakit para taşıyan çalışanlar) *ilişkin temel ölçümler*.
4. Acil servislerde, hastanelerde ve uzun süreli bakımevlerinde şiddet kurbanlarının tedavisine ilişkin bilgi; tetikleyici şiddet olaylarına ilişkin *verilere bağlanma*; bu verilerin *büyük bir ölçüm sistemi olarak geliştirilmesi*.
5. Şiddet kurbanı olmanın uzun ve kısa erimli *psikolojik ve mali sonuçlarına* ilişkin bilgi ve şiddet olaylarına ilişkin verilere bağlanma.
6. Önleyici müdahalenin sonuçlarını ölçmenin temeli olarak, küçük coğrafi ve adli alanlar için *şiddet örüntülerine ve eğilimlerine ilişkin ölçümler*.
7. Şiddetin risk faktörlerine ilişkin daha kesin incelemeleri ve şiddeti azaltmaya yönelik önleyici müdahalelere ilişkin değerlendirmeleri kolaylaştırmak için, şiddet olaylarının ve bu olaylara katılanların daha ayrıntılı niteliklerini kaydedecek şekilde *bilgi sistemi değişiklikleri*. (Reiss ve Roth 1993: 23-24)

Bu öneriler, elbette, şiddet suçlarındaki neden-sonuç bağlantılarını daha iyi açığa vuracak kanıt talebini yansıtır ve o ölçüde de suça ilişkin teknik anlatımı iyileştirmeye çalışırlar. Ama üstün kod çağrısını merkeze alırlar: daha berrak ve daha kapsamlı kategoriler,

kanıtları ele almanın daha katı usulleri, yeni yorumlama kuralları işin içerisinde. Bu haliyle, diğer yerleşik kodlarla, özellikle mahremiyet haklarıyla çatışma ihtimalleri de vardır. Açıklamadan çok uygunluk sorunları, kod yapmanın tam da bu alanında ortaya çıkar. *Kodların ve teknik anlatımların neden üretme usullerinin birbirlerine çok ters olmasına karşın, bazen nasıl birbirlerini tamamladıklarını artık görmeye başlıyoruz. Kodlar, çoğu kez, teknik anlatımların açıkladığı ampirik düzenlilikleri açığa vururlar ya da yaratırlar.*

Yine de, NRC heyeti genel olarak, bireysel yönelimli şiddet suçu uzmanları arasında geçerli bir konsensüsü yansıtacak bir teknik anlatım kuruyordu. Diğer birçok NRC heyetindeki meslektaşları gibi, kamusal tartışmalara konu olan görüngülerin neden-sonuç açıklamalarına ağırlık veriyorlardı. Amerika'da şiddet suçu konusunda haberlerde, gazete başyazılarında, siyasal konuşmalarda, eylemcilerin taleplerinde, dinsel vaazlarda ve var olan kamu politikalarında dolaşımda olan öykülerin basitliklerinin ötesine geçip, meydan okuyorlardı. Çoklu nedenlerde ısrar ederek ve davranış bilimleri ile sosyal bilim disiplinlerinde güvenilir araştırmalarla desteklenmiş nedensel ilişkileri vurgulayarak sorunları karmaşıklaştırdılar. *Şiddet içeren davranışı nitелеmek için çoğu kez öyküleri, görenekleri ya da kodları kullanan bir dünyaya, kişilerarası şiddetin teknik bir anlatımını sundular.*

Ortak kaynakların yönetimi

Başka bir NRC araştırması, teknik anlatımların ayırıcı niteliğini aydınlatır. 1968'de, Santa Barbara'lı Biyolog Garrett Hardin, Amerikan Bilim Geliştirme Derneği'nin resmi yayını Science'ta çok okunan bir makale yayımladı. *"Ortak Kaynaklar Trajedisi"*, Thomas Malthus'un sınırlı kaynaklar ile sınırsız nüfus artışı arasında kurduğu kasvetli karşıtlığı yeniden biçimlendiriyordu. Hardin'e göre, ortak otlakları kullanan çobanlar trajediyi bize açıkça gösterir. Her çoban sürüye hayvan ekleyerek avantaj kazanır, çünkü toplam sürüden daha fazla kazanç elde eder, ama aşırı kalabalıklaşma maliyetinin yalnızca küçük bir bölümünü üstlenir.

Bileşen kısmî yararları toplayan rasyonel çoban, izlemesi gereken tek akla uygun yolun sürüsüne bir hayvan daha katmak olduğu sonucuna varır. Bir tane daha, bir tane daha... Ama bu, bir merayı paylaşan her çobanın ulaştığı bir sonuçtur. Trajedi de buradadır. ***Herkes, sürüsünü sınırsız artırmaya -sınırlı olan bir dünyada- zorlayan bir sisteme kilitlenmiştir.*** Herkesin koştugu hedef, yıkımdır; ortak kaynakların serbestliğine inanan bir toplumda herkes kendi çıkarının peşinde koşar. ***Bir ortak kaynakta serbestlik, herkese yıkım getirir.*** (Hardin 1968: 1244)

Biyoteknoloji ve nükleer enerji beklentileriyle ilgili iyimserliğinin aksine Hardin, ortak kaynaklar trajedisini teknik çözümü olmayan -yalnızca doğa bilimleri içinde çözümü olmayan- bir sorun olarak tanımladı. İnsan özgeciliğine ya da nefisini kontrole inanç belirtmedi. İnsanların yavaşlayan gıda arzı genişlemesiyle otomatik olarak üremeyi sınırlamayacağını ya da çevre kirliliğinden kaynaklanan hasarlarda artışın kendi başına kirleticileri durdurmayacağını ilan etti. Bireysel ölçekte ne aydınlanma, ne vicdan iş yapmayacaktı. Hardin iki olası çözüm saptadı: *ortak kaynakları özelleştirme ve "etkilenen insanların çoğunluğunun üzerinde karşılıklı olarak anlaştığı karşılıklı zorlama."* (Hardin 1968: 1247)

Hardin'e göre, temel kaynakların özelleştirilmesi tek başına sorunu çözmeyecektir. Bir kaynağın mevcut kullanıcıları arasında özel mülk olarak bölüştürülmesi, eski ortak kaynağı kullanma hakkından yoksun olanları dışlar. Bazı ortak kaynaklar -örneğin su ve hava- özelleştirilmeye direnir. Hardin'in vardığı sonuca göre, *zorlamasız özel mülkiyet yeni ortak kaynak trajedileri üretir. Seçim basitti: ya karşılıklı zorlama, ya felaket.*

Hardin'in meydan okuması tamamen yeni bir disiplinin yolunu açtı: ***ortak kaynak yönetimi.*** Doğa bilimciler ile sosyal bilimciler arasında görülmemiş bir işbirliğiyle, ortak kaynak yönetimini coşkuyla savunanlar denizlerde aşırı avlanmayı, ormansızlaşmayı, su arzını, nüfus artışını ve hava kirliliğini araştırdılar. (Adams, Brockington,

Dyson ve Vira 2003; Dolsak ve Ostrom 2003; Ostrom 1990; Pretty 2003) Disiplinin uygulayıcıları, bu özelliğe ve Hardin'e yönelik eleştiriyiyle başlayarak, başka iki girişime yöneldiler: (1) *Aslında yıkıma yol açmayacak ortak kaynak düzenlemelerini araştırmak* ve (2) *kolektif düzenlemelerin başarılı ya da başarısız olacağı koşullara ilişkin yeni kuramlar yaratmak*. Ortak kaynakların kullanımında birçok kolektif kısıtlama örneği keşfettiler ve bu tür örneklerin nasıl çalıştığını modellemeye başladılar.

Bekleneceği gibi, NRC, Ortak Mülkiyet Kaynak Yönetimi. konusunda bu yeni disiplinin seçkinlerini bir araya getiren bir panel düzenledi. 2000'de panelin atası, 1989'da kurulan Küresel Değişimin İnsani Boyutları Komitesi, geçen 10 yılda ortak kaynaklarla ilgili çalışmaları gözden geçirmeye karar verdi. NRC'nin kişilerarası şiddet çalışmasında olduğu gibi, düzenleyiciler birçok kişiden yazı istedi, bir konferans düzenledi ve bu kez *Ortak Kaynaklar Dramı* adlı bir kitap ürettiler. (Ostrom vd. 2002) Ama bu kez, bir devlet kuruluşunun onlardan bir araştırma istemesini beklemediler. Gerekli para için Ulusal Bilim Vakfı ile Rockefeller Kardeşler Fonu'na gittiler.

Söz konusu biliminsanları bir teknik anlatım, ya da daha doğrusu, bir dizi teknik anlatım ürettiler. Kitabın editörleri, "*dolaylı ve dolayımli etkiler*" de dâhil olmak üzere karmaşık nedensellikte ısrar ederek, yaptıkları şeyi göreneklerden, kodlardan ve öykülerden örtük bir biçimde ayırt etmekteydiler. (Ostrom vd. 2002: 457) Grup üyelerinin bireysel raporları, sulama sistemlerini, uygun psikolojik deneyler, satılabilir emisyon izinleri, üst düzey kurumların yerel kaynak yönetim sistemleri üzerindeki etkisi, yönetim düzenlemelerinin değerlendirilmesi ve gelişmekte olan alanın bir dizi kuramsal sorununu ele alıyordu. Sulama suyunu fiyatlandırma sistemlerinin, gelecekteki arzı tahmin etmeyi olanaklı kılan güvenilir bir depolama (örneğin bir barajda) olmadan başarısız olacağının kabul edilmesinden, değerli bulgular çıkıyor. (Ostrom vd. 2002: 459)

Ne var ki, tüm katılımcılar asla hemfikir değildi; kaynak ekonomisti James Wilson şundan yakındı: "Neredeyse her zaman, ortak havuz kurumlarla ilgili literatür, Newtoncu bir dünyada görece eksiksiz (stokastik de olsa) bir biyolojik bilginin etkili olduğunu var-

sayar.” En azından balıkçılık alanında, diyor Wilson, bu varsayımların aksine neden-sonuç ilişkisi, deniz kirliliğindeki değişimlerin belirleyicileriyle ilgili muazzam bir karmaşıklık, belirsizlik sergiler ve belirsizlik, herhangi bir yöntemli müdahalenin sonuçlarını güçlü bir biçimde etkiler. (Ostrom vd. 2002: 341)

Ayrıntılı nedensel mekanizmalar, etkileşimler ve sıralamalar konusunda anlaşmazlıkla ve belirsizlikle karşılaşan ortak-kaynak bilimcileri, iki ilginç hamle yaptılar. Birincisi, süreçlerindeki insan ögesinden ötürü, eldeki görüngülere ilişkin basitleştirilmiş rasyonalist açıklamalara razı oldular; dilleri, teşvikleri, maliyetleri ve yararları vurguluyorlardı. NRC’nin daha önceki kisilerarası şiddet araştırmasında olduğu gibi, toplumsal süreçler dolaysız nedenler olarak değil, bireysel kararların hızlandırıcıları ya da değiştiricileri olarak muhakemelere girmektedir. İkincisi, bilimsinlerinin en güçlü iddiaları, ayrıntılı nedensel sıralamalardan belli sonuçlara uygun ya da uygunsuz koşullara kaydı. Dolayısıyla, grubun şimdiki bilimsel konsensüse ilişkin en genel özeti şöyledir:

- (i) Kaynaklar ve kaynakların insanlar tarafından kullanımı izlenebilir, görece düşük maliyetle bilgi doğrulanıp anlaşılabilirse (örneğin ağaçları izlemek balıkları izlemekten daha kolaydır, gölleri izlemek ırmakları izlemekten daha kolaydır);
- (ii) kaynaklarda, kaynak-kullanıcı nüfus, teknoloji, ekonomik ve toplumsal koşullardaki değişim oranı makul olursa;
- (iii) topluluklar, güven potansiyelini artıran, insanların güven-sizliğe tepkileri ifade etmelerine ve görmelerine izin veren, davranışları izleme ve kurallara uymayı teşvik etme maliyetlerini düşüren sık yüz yüze iletişimi ve -bazen toplumsal sermaye denen- yoğun toplumsal ağları sürdürürlerse
- (iv) dışarıdakiler, görece düşük maliyetle kaynak kullanımından dışlanabilirse (yeni gelenler basıncı artırır ve genellikle kural anlayışından yoksundur);
- (v) kullanıcılar etkin izlemeyi ve kuralları uygulatmayı desteklerse, etkin ortak kaynak yönetimine ulaşmak daha kolay olur. (Dietz, Ostrom ve Stern 2003: 1908)

Burada ayrıntılı nedenlerden çok, uygun koşulları öğreniyoruz. Ortak-kaynak araştırmacıları, bilimde sık görülen bir ara adım atıyorlar; geniş bir koşullar çeşitliliğini kapsayan ampirik ilişkileri belirlemek. Belirleme iki amaca hizmet eder. Araştırmacıların açıklamak zorunda oldukları şeyi berraklaştırır ve bunu açıklayabilen şeye mantıksal sınırlar koyar. Örneğin, bu koşullar geniş bir biçimde uygulanırsa, insan zekâsının, mizacının çeşitliliğinin ya da bölgesel kültürlerin kaynak yönetimi sistemlerinin başarısında ya da başarısızlığında temel bir rol oynamaları olası olmaz. Can alıcı nedenler ve sonuçlar, örgütsel süreçler (örneğin, balıkçılık sanayindeki bağlantılar ve usuller) ile doğal kaynakların dinamiği (örneğin, bir balık türünün yok olmasının deniz altındaki besin zinciri üzerindeki etkisi) arasındaki etkileşimle ilgilidir. Yeterli teknik anlatımlar, bu etkileşimleri derleyip toplamalıdır.

Kodlar ve rekabet

Yine teknik anlatımlar kodlara eklenir. Suç araştırmasında ortaya çıkanlara benzer ölçüm sorunları, ortak kaynak incelemelerinde de ortaya çıkar: Örneğin, kirlilik kontrolüyle ilgili bir maliyet-yarar çözümlemesinde kim kirletici ya da yararlanıcı sayılır? Ama bu arada ortak kaynak tartışmalarında, başka bir kod türü daha önemli görünür: *mülkiyet hakları kodu*. *Ortak-havuz rejimlerinde kimin neye sahip olduğu ciddi bir sorun haline geliyor çünkü hem haklar ve mahrumiyetler, bu tür rejimlerin yaşaya bilirliliğini güçlü bir biçimde etkilemekte hem de bu tür hak ve mahrumiyetler, kamusal ve özel mülkiyetle ilgili hukuksal kodları harekete geçirmektedir.*

Örneğin, yetkililer bir kaynağı kullanma ya da kirletme haklarını satılığa çıkarınca, ekonomistler hakların, kullanıcıları yatırıma özendirme için güvenli özel mülkiyet olması gerektiğini öne sürerler. Çevreciler ise, aksine, aynı tutarlılıkla hava, su ve balıkların halka ait olduğunu, etik gereği, özel mülkiyet olmaması gerektiğini öne sürerler. Bu görüşe göre, *hiçbir amaç, bir topluluk hakkının özel bir hakka dönüştürülmesini haklaştıramaz.* (Ostrom vd. 2002: 205) Ekono-

mistler ile çevreciler arasındaki tartışma, biraz da neden-sonuç akıl yürütmesiyle ilgilidir ancak zemin kategorilere, usullere ve hukuksal kodları yorumlama kurallarına kaydırılır. Hakkaniyet ve adap ilkelere, açıklayıcı ilkelerin yerini alır.

NRC ortak kaynaklar grubu, kendi özel alanı içinde hatırı sayılır bir konsensüsü rapor haline getirdi, ama konunun çağdaş bilimdeki tek teknik anlatımını sunmadı. Aslında, NAS bağlantılı bir başka bilim insanı ekibi, ilgili sorunları biyoçeşitlilik, yani *"bir tek yerel nüfus ya da tür içindeki genlerden, yerel bir topluluğun tümünü ya da bir kısmını oluşturan türlere ve nihayet, dünyanın çeşitli ekosistemlerinin canlı parçalarını oluşturan topluluklara kadar, tüm örgütlenme düzeylerinde kalıtsal tabanlı çeşitlilik"* bakış açısıyla irdeliyordu. (Reaka-Kudla, Wilson ve Wilson 1997: 1) Çoğu evrim biyolojisi ve ekolojik biyolojiden gelen çok sayıda biyoçeşitlilik uzmanı, konularını, ortak-havuz taraftarlarından tamamen farklı terimlerle ele aldılar. Biyoçeşitliliğin belgelenmesini ve sürdürülmesini, kendi başına iyi saydılar ve tipik olarak sürdürülebilir kalkınmayı, dünya biyoçeşitliliğinin insan etkisiyle azalmasını durdurmak, hatta mümkünse çoğaltmak için *yenilenebilir kaynaklar yönetimini* savundular. Maryland Üniversitesi'nde Doğal Kaynaklar Yönetimi Programı'nın koordinatörü Patrick Kangas, *sürdürülebilir kalkınmanın önündeki engelleri* şöyle sıraladı:

- Yenilenebilir kaynakların aşırı işletilmesi
- Sürdürülebilir bir biçimde geliştirilen faaliyetlerin ürünleri için pazarların yokluğu
- Sürdürülebilirliği ya da doğanın ekonomilere katkılarını gereğince değerlendirmeyen kısa görüşlü siyasal ekonomiler
- Arazi kullanım hakkı sorunları ve toprak mülkiyetinin eşitsiz dağılımı
- Karşı üretken toprak kullanım programlarına devlet yardımı
- Gelişmiş ülkelerin toprak kullanımı ve daha az gelişmiş ülkelerin koruma kararları üzerindeki nüfuzunun neden olduğu siyasal geri tepme
- Özellikle doğal kaynaklar konusunda şiddetli çatışmalar. (Reaka-Kudla, Wilson ve Wilson 1997: 394)

Bu liste toplumsal süreçleri başrolde oynatır; ama ortak-havuz çözümlemecilerinininkinden oldukça farklı süreçleri göz önüne alarak. Ortak-havuzcular istikrarlı insan işbirliğinin koşullarına yoğunlaşıp-ken, biyoçeşitlilikçiler dünya çapında biyolojik süreçlere insan müdahalesini -bilinçli ya da bilinçsiz- vurguluyorlardı.

Daha sonraki toprak bilimleri üzerine bir bilim sempozyumu, biyoçeşitlilik perspektifinin ayrıklığını gösterir. (Sugden, Stone ve Ash 2004) Sempozyum, toprak kaybı, Kutup Buzullarının erimesi, bitki ortamlarının yaşamasında mantarların rolü, toprağın karbonu tutması, toprağa insan yaklaşımları, yeraltı yaşamı ile yerüstü yaşamı arasındaki ekolojik bağlantılar ve yeraltı ekosistemleri konularında uzmanların raporlarını kapsıyor. Sunumlar erozyonu, kirlenmeyi, çölleşmeyi ve insanların diğer toprak suiistimallerini gösteren bir dünya haritasıyla başlayıp, *"Dünyanın Narin Tenini Yaralama"* üzerine bir makaleyle devam ediyor. Sempozyum boyunca insan bilgisizliğine, ihmalkârlığına ve yıkıcılığına ilişkin alarm notlarına rastlanır, ama ana muhakemeler biyolojik araştırmalardan çıkan teknik anlatımlara dayanır.

Kodlar, biliminsanlarının programında gündemin üst sırasında yer alır. Ne var ki, bu sempozyumda can alıcı kodlar insan davranışıyla ilgili değil, yeraltı süreçlerinin ölçümüyle ilgilidir:

Topraktaki mikroçevre çeşitliliğinin temsili, su dağılımı, doymamış çözelti akışını ve gözenekli ortama yayılımı modelleme yeteneğine bağlıdır. Bunların bir kısmı için gerekli teknikler görece iyi gelişmiştir; ama çok fazla akıcı modelleme hâlâ sorunludur. Bilimi yerüstü ekolojisiyle eş düzeye getirmek için, fiziksel ve biyolojik süreçlerin etkileşimine vurguyla birlikte, toprak araştırmalarına bütüncül bir yaklaşım gereklidir. (Young ve Crawford 2004: 1637)

Ünlü biliminsanlarından oluşan iki grup -ortak-havuz uzmanları ile biyolojik ekolojiciler- üst üste binen görüngüleri inceliyorlar. *Açıklanması gereken şeye ilişkin birbiriyle çelişen tanımlar, birbiriyle çeli-*

şen açıklamalar ve insan müdahalesinin sonuçlarının değerlendirilmesine ilişkin birbiriyle çelişen kodlar öneriyorlar.

İnsan evriminin teknik anlatımları

Gördüğümüz gibi, teknik anlatımlar bazen ivedi sorunların nedenlerini ve bu sorunların çözümlerini önerir. Ama çoğu kez muam-malı koşullar, kökenler ve kaderler, volkanların, galaksilerin, nüfus artışının ya da teknik yeniliğin neden ve niçinleriyle ilgili daha genel bir merakı giderirler. İnsanın kökenine ve gelişimine ilişkin evrimci açıklamalar zenginlik ve itibar kazanınca, bu damardan eski bir teknik anlatım türü yeni bir popülerlik kazandı: uzman olmayanlara insanın tarihine ve tarih öncesine ilişkin açıklamalar sunan kitaplar. Fransızlar bu tür kitaplara hoş bir ifâdeyle *haute vulgarisation* derler; “*nezaketsiz*” anlamında değil, sıradan insanlara “*ulaşabilir*” anlamında *vulgaire* ve sıradan insanları makul ölçüde eğitilmiş okurlara sokan *haute*.

Genel olarak evrimci düşüncelerden sıkıntı duymayan okurlar için bile, insanın tarihine ve tarihöncesine ilişkin evrimci açıklamalar usta kılavuzları gerektirir. Bu türün başarılı bir yazarının görüşleri buna iyi bir örnek oluşturmaktadır:

“şu anda toplumlar arasındaki zenginlik ve güç farklılıklarının genetik olarak aktarılan kapasitelerden kaynaklandığına ilişkin gizli düşünceyi dağıtmalı; doğal ayıklanma yalnızca gen düzeyinde mi gerçekleşir, yoksa bireyler ve toplumlar düzeyinde de mi etkili olur gibi konularda uzmanlar arasındaki anlaşmazlıklara yön verebilmeli; mevcut bilimsel konsensüs ile kestirim arasındaki ayrımı korumalı; yine de neden-sonuç anlatımını karmaşıklık ile belirsizlik arasında dengelemelidir.”

Bahsi kazanan üç yazar karşılaştıralım. Biyologlar Charles Pasternak, Luigi Luca Cavalli-Sforza ve Jared Diamond, evrimci düşünceleri insanlığa uyguladılar. Her üçü de, itimatnamesini ilgili fen dalında kazandı: Pasternak, memeliler üzerine çalışmasıyla ünlü bir

biyokimyacı olarak; Cavalli-Sforza, bakterilerden insan topluluklarına geçen genetikçi olarak ve Diamond, bir kuş evrimi araştırmacısı olarak. Üçü de, genetiğe ilişkin neden-sonuç anlatımlarını, okuyanların anlaması için genetikçi olmaları gerekmeyecek şekilde basitleştirmenin yollarını buldular. Yine de, üç yazarın açıklamaya giriştiği şeydeki farklılıklar, anlatımlarını ifade edilme şeklinde önemli çeşitliliklere sebep oluyor. Pasternak insanları diğer hayvanlardan ayıran şeylere odaklandığından kaçınılmaz olarak insanların diğer organizmalarla paylaştıkları şeyleri düşünmeye götüren bir araştırmaya yöneldi. Cavalli-Sforza, çağdaş Dünya'da genetik benzerliğin ve farklılığın coğrafi dağılımını açıklamayı tasarlıyor. Diamond ise, Dünya bölgeleri arasındaki zenginlik ve güç farklılıklarının nedenlerini soruyor; bu soruya verdiği yanıtlarda insanın biyolojik evrimini can alıcı neden olarak görmüyor.

Teknik anlatımlarının ayırt ediciliğini ortaya koymak için, Diamond'un açıklama stratejisinin üzerinde uzun uzadıya durmadan önce, Pasternak'ın ve Cavalli-Sforza'nın kitaplarını kısaca özetlememe izin verin. Pasternak'ın Quest'i (*Arayış*) ikili bir amaç güder: *biyolojik evrimin tamamında birleştirici temaları saptamak ve insan deneyimini bu birleştirici temalara bağlamak*. Pasternak'a göre, arama, tek hücreli hayvandan insanlara kadar tüm organizmaları niteler. Arama, oldukça pasiften aşırı aktive kadar uzanır: ışığa ve besine doğru otomatik hareketten, bilinmeyeni bilinçli araştırmaya kadar. Pasternak'ın kitabının hemen başında belirttiği gibi: *"Son 500 milyon yılda hayvanlar daha da geliştikçe, araştırma kapasiteleri de gelişti. Araştırma kapasitesi Homo sapiens'te doruğuna ulaştı. Yalnızca su ve yiyecek, eş ve barınak aramıyoruz, görünürde hiçbir neden olmadan da arıyoruz: İnsanları Nil'in kaynağını aramaya ve yıldızların kökenini açığa çıkarmaya iten şey ihtiyaç değil, tek başına meraktır."* (Pasternak 2003: 1) Pasternak bu betimlemeyi teknik bir anlatımla tamamlar: *Başarılı arama doğal ayıklanmayı dürtükler. İnsanlar ayrı bir cins olarak ortaya çıktıklarından beri diğer hayvanları geride bıraktılar. Özel fiziksel donanımı miras aldılar: "iki ayak üzerinde yürüme, kıvrak bir el, konuşma yetisi, daha fazla kortikal nöron."* (Pasternak 2003: 69) Bunlar bir araya gelip,

Korno'yu tam anlamıyla arayan hayvan haline getirdiler.

Pasternak'a göre *Homo sapiens*, *üstün arama yeteneğinden ötürü öne geçer*. Bu yeteneğin kanıtları erkenden, kitlesel göçte, ardı arkası kesilmeyen icatlarda ve çevresel değişime ustaca uyarlanmada ortaya çıkar. Pasternak bu temaları ararken, çözümlemesini üç ana bölüme ayırır: *aramanın genetik temeli, sonuçlarıyla birlikte insan arama-sı ve genetik yapısı değiştirilmiş yiyecekler gibi arayışlarla ilgili tartışmalar*. Bu temaların her birinde, yalnızca kullandığı nedensel mekanizmaların anlaşılabilir çizgi resimlerini vererek değil, artımlı, dolaylı, karşılıklı, çevresel, eşzamanlı ve geri beslemeli etkilere önem vermeyerek de, neden-sonuç muhakemesini zorunlu olarak basitleştirir. Pasternak'ın aynı görüngülere ilişkin biyokimyacı meslektaşlarına sunacağı teknik anlatımla karşılaştırıldığında, *Quest'm* açıklamalarını öykülere doğru iter. Yine de, biyokimyasal mekanizmalardan nefret eden ya da korkan bir kimse, Pasternak'ın argümanını izlemeye çalışmaktadır.

Aynı şey, Cavalli-Sforza'nın *Genes, Peoples, and Languages'i* (*Genler, Halklar ve Diller*) için de geçerlidir. Geniş bir açıyla bakmaya yetenekli olduğunu kanıtlamasına karşın, Cavalli-Sforza'nın kendi araştırması, orta vadeli evrime, bin yıllarca değil kuşaklar boyunca mutasyonların nasıl birikip, özgül insan topluluklarında değişime neden olduklarına yoğunlaşır. Yakın zamandaki DNA, dil ve kültürel biçim dağılımından geriye doğru dış değer bularak insan göçlerini ve nüfus değişimlerini yeniden inşa etmenin öncülüğünü yapar. Ne var ki, bu kitapta büyük ölçüde evrim konularıyla ilgilenir: genetik çeşitliliğe temel bir giriş, evrimin izini sürme araçlarına ilişkin bir değerlendirme, insanın kökeninin ve nüfus hareketlerinin yeniden inşasına yönelik bilgisayar uygulamaları, nüfusların ve/veya tarım teknolojilerinin yayılması, diller arası tarihsel bağlantılar ve çeşitlilik, kültürel aktarım ve evrim.

Toplam olarak, Cavalli-Sforza, nüfus genetiği bakış açısının, genetik kaymalardan ve dağılımlardan çok daha fazla aydınlatıcı olduğunu gösterir. Hassas bir zeminde yürür; çünkü yerelleşmiş nüfusların ayrı genetik havuzlar taşıdıklarını, gen havuzlarının hâlâ dur-

madan evrim geçirdiklerini, fiziksel çevrenin evrimin yönü üzerinde kalıcı etki yarattığını, genetik kalıtımın hastalık gibi çevresel etkilere duyarlılığı etkilediğini, yine sözcüğün geleneksel anlamında ırkların var olmadığını eşzamanlı olarak öne sürer.

Cavalli-Sforza'ya göre ten rengi ve saç tipi gibi, insanın dış karakteristikleri iklime uyum sağlar; örneğin uzun erimde Ekvator'daki nüfuslar siyah tenliyken, Kutuplar'daki toplumlar beyaz tenli oldular. İnsanlar yalnızca dış görünüş karakteristiklerindeki farklılıktan, gözlemleyebildikleri zaman dış görünüş karakteristiklerindeki aleni ton farklılıklarına ve tüm insan topluluklarının melez olabileceği gerçeğine karşın, farklı bölgelerin insanlarını karşıt gruplara daha kolay bölebilirlerdi. Gözlemciler, ten rengi ile saç tipinin, anlama kapasitesiyle ve daha az görünür olan diğer karakteristiklerle yakından bağlantılı olduğunu bile düşünebilirlerdi.

Kan grubu (A, B, AB ya da 0) gibi daha az görünür bazı karakteristikler, belli başlı Dünya nüfusları arasında yaygınlık bakımından önemli bir farklılık gösterir; örneğin, Yerli Amerikalılar'ın tahminen yüzde 98'inin kan grubu 0'dır, oysa Doğu Asya'da yüzde 61'inin... (Cavalli-Sforza 2000: 15). Cavalli-Sforza'nın ve genetikçi arkadaşlarının çalışmaları, ırkla ilgili muhakemeler bakımından büyük öneme sahip üç gerçeği saptar:

- (1) Dış görünüş karakteristiklerindeki farklılık ile genetik kalıtımın daha az görünür diğer özellikleri arasında fazla ilişki yoktur;
- (2) Nüfuslar arasında çok belirgin genetik sınırlar yoktur;
- (3) Her şey hesaba katıldığında, tüm insan nüfuslarının genetik bileşiminde büyük benzerlik vardır. En yakın akrabaları şempanzelerle karşılaştırıldığında, tüm insanlar büyük ölçüde birbirlerine benzerler.

Parçalara ayrılmış elmas

İnsanların şempanzelerle karşılaştırılmasına, evrimin popüler sunumlarında sıkça rastlanır. Jared Diamond'ın Pulitzer Ödülü ka-

zanan kitabı *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, daha önceki popüler kitabı *The Third Chimpanze*'nin (1992 / Üçüncü Şempanze) devamıdır. Adının da gösterdiği gibi, önceki kitap, insan ile iki yakın akrabası, şempanzeler ve bonobolar ya da pigme şempanzeleri arasındaki büyük genetik benzerlik üzerine kuruludur. Genetik malzemedeki büyük örtüşme ve tarihsel deneyimde büyük farklılık, küçük farklılıkların büyük farklılıklar ürettiği anlamına gelir. Diamond özellikle, üçüncü şempanzeyi akrabalarından farklılaştıran şey olarak, insanın genetiğe dayanan konuşma, işbirliği ve yıkıcılık kapasitelerini vurgular.

Aynı şekilde *Tüfek, Mikrop ve Çelik* adı da, kitabın yazılımsına sebep olan esas soruyu duyurur: *Neden ve nasıl ilk önce Avustralya, Pasifik ya da Amerika değil de Avrasya, dünyanın geri kalan kısmına boyun eğdiren silahlarla, hastalıklarla ve metal işleme teknolojileriyle ortaya çıktı?* Diamond, önceki kitabının evrimci bakış açısını, her türlü ırkçılığın -farklı kıtalardaki insanların, farklı karmaşıklık üretme ya da farklı karmaşıklıkla uğraşma kapasiteleri miras aldıklarına dair her türlü argümanın- karşına koyar. Diamond Yeni Gine'de 30 yıllık bir alan çalışmasından sonra, caha az öngörülebilir ve daha fazla çetin çevre koşullarıyla uğraşmanın bir sonucu olarak Yeni Gineliler'in, ortalama olarak Batılılar'dan daha zeki oldukları düşüncesiyle oynar. (Diamond 1998: 20-21)

Ne var ki, bu argüman bir bütün olarak kitapta fazla rol oynamaz. Diamond tamamen farklı bir davayla uğraşır. Yaklaşık iki milyon yıl önce, beş milyon yıldır ayrı bir tür olarak Afrika'da zaten var olan insansılar, Afrika'dan göç etmeye başladılar. Avrasya kıyısı boyunca doğuya doğru bir yay çizerek, MÖ 1.000.000'de Güneydoğu Asya'ya ulaştılar. Daha sonra kuzeye doğru bir hareketle, MÖ 500.000'de Avrupa'ya yerleştiler. İnsanlar, nihayet 12 bin yıl kadar önce Güney Amerika'ya geldiler. O sırada insanlar - Antartika hariç tüm kıtalara ve kıtalar arasında yer alan birçok adaya yerleşmişti. MÖ 11.000'e kadar genetik kalıtımda ya da toplumsal başarıda dikkate değer hiçbir farklılık, belli başlı insan yerleşim alanlarını ayırt etmedi.

Diamond zekice bir çalışımla, zamanın o noktasında bir gözlemcinin, Afrika'nın, Amerika'nın ya da Avustralya/Yeni Gine'nin çok

geçmeden başlayacak olan *İleriye Büyük Sıçrayış* gerçekleştireceğini makul ölçüler içinde nasıl öngörebildiğini kabaca tarif eder. Sonraki birkaç bin yılda, Dünya'nın farklı parçaları arasında önemli farklılıklar ortaya çıktı. Ama teknoloji ve siyasal iktidar bakımından kısa sürede ileriye hamle yapan Avrasya oldu. Diamond'ın öne sürdüğüne göre, doğa, benzer insanları önemli ölçüde farklı çevre koşullarına yerleştirirerek müthiş bir deney gerçekleştirdi. Dünya'nın farklı alanlarına değişik besin üretim araçları bahşetti ve benzer yeterlilikte insanlar, değişik çevre koşullarında ellerinden gelenin en iyisini yaptılar. Çevre koşulları, halklar arasındaki farklılıklara neden oldu.

Dünya'nın her tarafında erken evcilleştirme ve besin kaynaklarının çeşitlenmesi, daha sonra Avrasya'da -Avrupa'dan önce Asya'da, ama kısa sürede bir bütün olarak kıtanın her yerinde- teknoloji ve toplumsal örgütlenmede yeni yeniliklere, üstün silahların ve metalürjinin gelişmesine elverişli yeniliklere hız veren avantajlar üretti.

Mikroba ne demeli? Diamond bir ironi saptar: Avrasya'da hayvanların yaygın bir biçimde evcilleştirilmesi, Avrasyalıları diğer insanlardan daha fazla bulaşıcı hastalıklara maruz bıraktı, Avrasya'da yaygın nüfus dolaşımı bu hastalıklara neden olan mikropları yaydı; ama aynı zamanda Avrasya nüfusu içinde bu mikroplara direnci de artırdı. Sonuç: Avrasya içinde göreceli bağışıklık, ama Avrasyalılar, daha önce bu katil mikroplara maruz kalmamıştı öteki nüfuslara ulaşınca öldürücü salgın hastalıklar meydana geldi.

Diamond bu argümanı amansız bir zafer masalı olarak sunmaz, önce öncüllerini ifade edip, ardından sonuçlarını yalın bir biçimde açıklamaz. Aksine, teknik anlatımını, bir dizi gizem gibi kurarak, büyük coğrafi bölgeler arasındaki farklılıkları bu farklılıkların açıklamalarını aramadan önce saptayarak, daha çarpıcı hale getirir. İlk önce ayrımsal suç oranlarını saptayan, sonra da ayrımları açıklamaya çalışan şiddet suçu araştırmacıları gibi, Diamond da sonuçlardan nedenlere gider. Aslında, yakın nedenler ile nihai nedenler arasında klasik bir ayrım koyar. Ona göre, Avrasya hâkimiyetinin yakın nedenleri, Avrasya silahlarından, hastalıklarından ve metal işinden,

kitabının da başlığı olan “tüfek, mikrop ve çelik”ten türedi. Nihai nedenler, Avrasya’nın çevresel koşulları ile Dünya’nın diğer alanlarının çevresel koşulları arasındaki farklılıklarda yatar.

Bütünsel argüman böyle gider. Kırışıklıkları giderdik mi, dört ana faktör kıtalar arasındaki farklılığı açıklar. Birincisi, insanların Dünya’nın belli başlı tüm alanlarına ulaştıkları noktada -Diamond’un tarihi MÖ 11.000- kıtalar, evcilleştirilmeye, dolayısıyla örgütlü besin üretimine aday yabancı bitki ve hayvanlar bakımından önemli ölçüde farklılaştı. Örneğin Avustralya, Yeni Gine ve Amerika, geç buzul döneminde büyük memelilerin tümünü ya da çok büyük bir bölümünü kaybetti. Sonra bir kıta içindeki dağılım ve göç, evcilleştirme alanındaki yeniliklerin buna uygun anayurtlardan başka yerlere yayılmasını sağladı. Bu bizi ikinci faktöre götürür: büyük topolojik engellerin yokluğunda ve iklim, Güneş ışığı ve enlemle bağlantılı diğer koşullarda farklılığı azaltan doğu-batı ekseninde gerçekleşmesi daha kolay olan, yayılmanın coğrafi kolaylığı. Üçüncüsü, kıtalar arasındaki dağılım farklılaştı; örneğin bir yanda Avustralya, Yeni Gine ve Amerika’nın görece yalıtılmışlığı ile diğer yanda Afrika’nın Avrasya’ya yakınlığı arasındaki fark; Afrika’nın evcilleştirilmiş hayvanlarının çok büyük bir çoğunluğu Avrasya’dan geldi. Son olarak, alan ve nüfus büyüklüğü, rekabeti yoğunlaştırdığı ve yenilik noktalarını çoğalttığı için önemliydi. Yalıtık adalar, üçüncü dördüncü konularda önemli bir ölçüde kaybettiler.

O halde, Sahra-altı Afrika neden Dünya’ya öncülük etmedi? Ne de olsa insanları, komşularından beş milyon yıl kadar öndeydiler. Diamond üç ana faktöre işaret eder:

1. Evcilleştirilebilir yerli hayvan ve bitki türlerinin azlığı
2. Yerli besin üretimine uygun daha küçük alanlar
3. Habitat farklılığından ötürü besin üretiminin ve yeniliklerin yayılmasını önleyen bir kuzey-güney eksen

Bu temelde, Diamond, MÖ 11.000’den yakın geçmişe kadar Afrika tarihinin teknik bir anlatımını biçimlendirmek için arkeolojiyi, dilbilimi ve genetik haritayı kullanır. Örneğin, Bantu dili konuşan

çiftçilerin MÖ 3.000 civarında başlayarak Batı Afrika'nın iç savanalarında bir üstün Güney Afrika'nın geniş alanlarına yayılmalarının izini sürer. Avrupalı bir tarihçi olarak benim bakış açım göre, öykü tam da heyecan verici olduğu anda biter: Bu Avrasyalılar teknik avantajlarını Dünya egemenliğine nasıl çevirdiler? Ama Diamond, geniş ırksal ya da kültürel farklılıkları Dünya eşitsizliğinin temel nedenleri olarak saymayı zorlaştırır.

Afrika için Diamond şu özeti yapar:

Kısaca, Avrupa'nın Afrika'yı sömürgeleştirmesinin, beyaz ırkçılarının sandığı gibi, Avrupalılar ile Afrikalılar arasındaki farklılıklarla bir ilgisi yoktu. Bunun nedeni, daha çok, coğrafyanın ve biyocoğrafyanın tesadüfleriyle ilgiliydi, özellikle kıtaların farklı yüzölçümleri, eksenleri, yabani bitki ve hayvan takımlarıyla. Yani, Afrika'nın ve Avrupa'nın farklı tarihsel yö-rüngeleri, eninde sonunda, gayrimenkul farklılığından kaynaklandı. (Diamond 1998: 400-401 12002: 531))

Kitabın dehası, argümanları farklı karmaşıklık düzeylerinde ilişkilendirmesinde yatar: ırkçılığa karşı ve coğrafi belirlemcilikten yana görece basit argümanlar; dünyanın farklı bölgelerinde çevreinsan etkileşimleriyle ilgili daha karmaşık argümanlar, Afrika'nın Bantu ahalisinin hareketleri gibi tikel gelişmelerle ilgili incelikli (ve çoğu kez kurgusal) argümanlar. İki kat teknik bir anlatım niteliği kazanır; hem ciddi bir neden-sonuç ilişkileri arayışına girer, hem görkemli genişlikte bir uzmanlık bilgisinden yararlanır. Diamond'a inanıyorsa, bunun nedeni gösterdiği nedenlerin göreneksel olarak bilindik olmaları değil, standart kodlara uygun olmaları değil, güzelce basitleştirilmiş öyküler olmaları değil, *eldeki uzmanlık kanıtlarından yararlanarak bazı olası nedenleri dışarıda bırakıp, bazılarının akla uygunluğunu güçlendirmesidir.*

Yeniden teknik anlatımlar

Pasternak, Cavalli-Sforza ve Diamond'un bize sunduğu evrim temelli teknik anlatımların karşılaştırılması, önemli benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koyar. Her üç kitap (ve onlara benzeyen birçoğu) kendi açıklamalarını, uzmanların aynı görüngülerle ilgili anlatımlarından, uzmanların gözünde epeyce öykü gibi görünecek kadar uzaklaştırır. Ne var ki, genel bir okurun gözünde, sizin ve benim yakın zamanda başımıza gelenlere ilişkin anlatımları içine paketlediğimiz gündelik öykülerden çok farklı görünürler. En iyi evrim anlatımlarına öykü üstü diyebiliriz; zira nedensel süreçleri basitleştirmelerinde öykü biçimini benimserler, ama öykülerini, savunulabilir, tam anlamıyla teknik anlatımlarda görünenlere karşılık gelen kendilikler ve neden-sonuç ilişkileri aracılığıyla anlatırlar. Yine, öykülerden teknik anlatımlara uzanan mesafenin her iki uçta neden ve sonuçla, ama teknik anlatımları içeren uçta uzmanlık gerektiren bir nedensel çözümlemeden türetilen mekanizmalarla ve araçlarla kesiksiz bir bütün oluşturduğunu öğreniyoruz.

Bununla birlikte, Pasternak, Cavalli-Sforza ve Diamond kitapları, açıklamaya çalıştıkları şey bakımından da farklıdırlar. Pasternak insanlar ile diğer organizmalar arasındaki benzerliklere ve farklılıklara, Cavalli-Sforza insan karakteristiklerinin coğrafyasına, Diamond insan teknolojileri ve faaliyetleri bakımından kıtalar arasındaki tarihsel farklılıklara odaklanır. Bunda yanlış bir şey yok; yazarların kendi sorunlarını saptama hakları vardır, tıpkı benim bu kitabın konusunu kafama göre seçmiş olmam gibi. Ama farklılıklar önemlidir; çünkü yazarların, birbiriyle bağlantılı aynı bilgi gövdesinden -bu durumda geniş tanımıyla evrim kuramından- belirgin bir biçimde farklı şekilde yararlanmalarına yol açarlar. Pasternak, "arama" dediği bir tek birleştirici ilkenin tek hücreli organizmalardan gelişmiş canlılara kadar geniş bir değişim yelpazesini açıklamaya yardım ettiğini bize gösterir. Cavalli-Sforza çabasının çoğunu, teknik nüfus genetiği araçlarının, insan karakteristiklerinin ve faaliyetlerinin coğrafi dağılımına ilişkin şaşırtıcı, ama tutarlı açıklamalar ürettiğini göstermeye harcar.

Diamond ise, kendi payına, insanın değişik fiziksel çevre kosullarıyla etkileşiminin, toplumsal düzenlemelerdeki büyük farklılıkları ve değişimleri açıkladığını göstermeyi amaçlar. Gerçekten de kitabını bitirirken, Diamond aynı yaklaşımın, Çin'in teknolojik güç bakımından neden dünyaya bazen öncülük ettiği, bazen geriden geldiği gibi soruların yanıtlarını bulmaya da yardımcı olacağı umudunu taşır. Kuşkusuz, bu noktada antropolojiden, iktisattan, siyaset biliminden ve diğer disiplinlerden birbiriyle çekişen teknik anlatımlar, biz de varız diye çığlık atmaya başlıyor. Teknik anlatımların yararlandıkları disiplinlerin geçerli temsillerini sunmaları, hiçbir şekilde, karşı çıkılamaz doğruluklarının garantisi değildir. Bu, seçtikleri açıklama alanları içindeki disiplinlerin doğruluğuna, teknik anlatım yazarlarının ele aldıkları sorunlara ve bu ikisi arasındaki uygunluğa bağlıdır.

Pasternak, Cavalli-Sforza ve Diamond'dan esinlenerek, öykü üstü kuralımız şu olsun: açıklamanızın kapsadığı alanı basideştirin, eylem ve aktör sayısını azaltın, artımlı, dolaylı, karşılıklı, çevresel, eş-zamanlı ve geri beslemeli etkilere göndermeleri en aza indirin. Anlatımınızı -özellikle nedensel mekanizmalarla ilgili anlatımınızı- yararlandığınız uzmanlık disiplini içinde açık, savunulabilir eşdeğerleri bulunan öğelerle sınırlandırın. Son olarak, izleyicinizi unutmayın: Sizi dinleyenlerin bilgi ve motivasyonuna bağlı olarak öykü üstünüzü farklı bir biçimde anlatmalısınız. Öykü üstü anlatmayı ilişkisel bir iş olarak düşünün.

Nedenleri uzlaştırma

Devlet komisyonları, başka ne yaparlarsa yapsınlar, her şeyden önce neden gösterirler. Anglo-Amerikan siyasal geleneğinde, kraliyet komisyonları ve kraliyete mensup olmayan muadilleri, ulusal krizler sırasında yürütme organı tarafından oluşturulurlar. Ulusal Araştırma Konseyi'nin raporları gibi, yetkililer arasında konsensüs yayar, dolayısıyla anlaşmazlıkları gidermeyi amaçlarlar. Ünlerinden ötürü partizanlık ve çıkarıcılık suçlamalarıyla karşılaşmayan saygın yurttaşlardan oluşan komisyonlar, genellikle tanık dinler ve rapor yayımlarlar. Ama sonuçta, söz konusu olan konuda kendi kolektif yargılarını -çıkardıkları dersleri- sunarlar.

Lee Harvey Osvvald, 22 Kasım 1963'te Dallas'ta Başkan John F. Kennedy'ye suikast düzenledi. Katil ülkeyi dehşete düşürdü, ne olduğu ve neden olduğu konusunda binlerce öyküye davetiye çıkardı. Kennedy'nin ardılı Lyndon Johnson, ABD Yüksek Mahkeme Başkanı Yargıç Earl Warren başkanlığında bir komisyonu, suikastla ilgili bir rapor hazırlamakla görevlendirdi. Komisyon raporunun *New York Times* baskısında, gazeteci Harrison Salisbury, Kennedy'nin ölümü etrafında ortaya atılan komplo kuramları fırtınasını betimledi. Dediğine göre, Abraham Lincoln suikastıyla ilgili hâlâ ortalıkta dolaşan kuramlara benziyorlardı. Kurban dikkate alındığında, fazla şaşmamak gerek.

Belki trajedi bizim aramızda gerçekleştiği, belki de olayın çoğu televizyonda gözlerimizin önünde gerçekleştiği için, bu dramı tam olarak anlamadık. Kralı, imparatoru, diktatörü ya da başkanı yere seren bir darbenin insan sahnesinde bir eşinin olmadığını kavramadık. Bu darbe Dünya'nın en güçlü şahsiyetinin canırı alınca, toplum ürperirse kimse şaşırmmalıdır.

John Webster (*The Duchess of Mal'i'de*) Haykırmadı mı? "Diğer günahlar yalnızca konuşur; cinayet feryat figan haykırır!" (Salisbury 1964: xvii)

Warren Komisyonu, Oswald'ın komplocu ortakları olmadan tek başına hareket ettiği sonucuna vardı ve bunu güçlü bir biçimde irade etti. Birçok aksi kurama karşın, komisyonun bulguları 40 yıldır geçerli. Yetkili neden gösterme, çoğu kez işe yarar.

Bu son bölüm yetkili neden gösterme hakkında daha önceki bölümlerin ortaya koyduğu ama çözmediği üç sorunu ele alıyor: nedenleri inanılır kılan nedir; uzmanlık gerektiren neden gösterme türleriyle çalışanlar, nedenlerini uzmanlık alanları dışında olan insanlar için nasıl anlaşılabilir kılabilirler; kendi nedenlerini iletneye ve biz sıradan insanları eylemlerimiz için gösterdiğimiz nedenlerle uzlaştırmaya sıra gelince, biliminsanları hangi tikel sorunlarla karşılaşır? Göreceğimiz gibi, hükümet komisyonları nedenleri yaymanın birçok yolundan yalnızca birini sunarlar. Nedenlerin inanırlığının, kısmen neden gösterme her zaman ilişkinin kendisiyle ilgili bir şey söylediği için, her zaman konuşan ile dinleyen arasındaki ilişkiye bağlı olduğunu da göreceğiz.

Warren Komisyonu John F. Kennedy suikastıyla ilgili bulgularını rapor haline getirdikten dört yıl sonra, Başkan Johnson başka bir komisyon atadı. Yeni komisyonu, getto ayaklanmalarına, şiddet suçları oranındaki yükselişe, 1960'ların gürültülü gösterilerine, 1968'deki Martin Luther King ve Robert F. Kennedy suikastlarına ve genel olarak Amerika'nın içine girdiği şiddet ortamına ilişkin yaygın kaygıya yanıt vermekle görevlendirdi. Haziran 1968 tarihli başkanlık karnamesinde Johnson, Şiddetin Nedenlerine ve Önlenmesine İlişkin Ulusal Komisyon'dan aşağıdaki konularda bir rapor istedi:

1. Suikast, cinayet ve saldırı da dâhil olmak üzere, toplumumuzdaki kanunsuz şiddet hareketlerinin nedenleri ve önlenmesi;
2. Grupların ve bireylerin kanuna ve düzene saygısızlıklarının, devlet görevlilerine saygısızlıklarının ve şiddete başvurarak

kamu düzenini bozmalannın nedenleri ve önlenmesi;

3. Başkan'ın Komisyon'un önüne koyabileceği başka konu lar.
(Eisenhower Commission 1969: v)

Johnson, Komisyon başkanlığına, eski başkanı Dwight Eisenhower'ın kardeşi ve Penn Eyaleti, Kansas Eyaleti ve John Hopkins Üniversiteleri'nin eski başkanı Milton Eisonhovver'ı atadı. Eisonhovver Komisyonu, Warren Komisyonu'nunkinden çok daha ürkütücü bir görevle karşı karşıyaydı. Hukuk, kriminoloji, tarih ve toplum bilimleri alanlarında iki yüzden fazla biliminsanından yardım aldı. Ben, Avrupa'nın ve Amerika'nın kolektif şiddet örüntülerini karşılaştıran bir denemeyle katkıda bulundum. (Tilly 1969)

Biz katılımcı biliminsanları, komisyon üyelerinin katı bir kanun ve düzen çizgisi benimsememiş olmasını bir zafer saydık. Katılımcılar, kanun ve düzen yerine, azınlıklara ve gençlere fırsat kapıları açmayı, gençlere daha fazla siyasal söz hakkı vermeyi ve sosyal yardımları artırmak için Vietnam Savaşı'nın sona erdirilmesiyle-1969'da barış görüşmeleri başlamıştı ama, hâlâ uzak bir umuttu!- elde edilecek mali kaynakların kullanılmasını önerdiler. (Eisenhower Commission 1969: xix-xxx) Eşitsizliğin ve fırsat tıkanıklığının, bireysel ve kolektif şiddete neden olduğunu düşündüler.

Komisyonlar devam ediyor. 31 Mart 2003 Pazartesi günü, Amerika Birleşik Devletleri'ne Terörist Saldırlara İlişkin Ulusal Komisyon, Manhattan'da, Dünya Ticaret Merkezi'nin düzleştirilen arsasına yakınında bulunan Alexander Hamilton ABD Gümrük Dairesi'nde ilk açık oturumunu yaptı. Bu oturumda, komisyon üyeleri, New York Valisi George Pataki, New York City Belediye Başkanı Michael Bloomberg, kentin Emniyet Müdürü Raymond Kelly, 9/11 saldırılarından sağ kurtulanlar, kurbanların temsilcileri, terörizm konusunda uzman akademisyenler, hepsi tanıklık etti. İlk oturumdaki tanık ifadeleri meşum 11 Eylül şiddetine farklı açılardan yaklaştı. Sıra 9/11'in nedenlerini göstermeye gelince, bazı tanıklar görenekleri, bazıları kodları, bazıları öyküleri, bazıları teknik anlatımları, bazıları da birden çok neden türünü öne sürdü.

İyi sahnelenen komisyon oturumları dramasında, açılan her genel süreci görüyoruz. Katılımcıların yalnızca neden gösterdiklerini ve kabul ettiklerini değil, bunu yaparken ilişkilerini müzakere ettiklerini de izliyoruz. Terör ve yönetimin sorumluluğu konuları, nedenlerle ilgili çekişmenin çitasını yükseltir ve dolayısıyla, insanlar şu ya da bu nedeni göstermenin sonuçlarını ciddiye aldıklarında olup bitenleri görmemize izin verir. Ama terörist saldırılara ve bunların önlenmesine ilişkin tartışmalara daha yakın bir bakış, yaşam ve ölüm konularında neden göstermenin, toplumsal ilişkiler kurma, onaylama, müzakere etme ve onarma faaliyetleriyle ortak birçok yanı bulunduğunu bize gösterecektir.

Bu kitap, yıkıcı 9/11 saldırılarının nedenlerini arayan insanlarla başladı. Gördüğümüz gibi, ilk neden gösterenler çok azı teknik anlatım sundu. Doğrudan işin içinde olan insanların çoğu, öykü biçiminde neden gösterdi, daha uzakta duranlar öyküler, görenekler ve kodlar arasında tercih yaptılar. En basit versiyonlarıyla, üçü şöyle bir seyir izler:

ÖYKÜ: Teröristler yaptı, ama gevşek devlet görevlileri yapmalarına izin verdi.

GÖRENEK: Modern yaşam tehlikelidir.

KOD: Savunma özgürlüğümüz olduğu için, terörle savaşmalıyız.

Uzmanların kendi teknik anlatımlarını kurmaları uzun zaman aldı. Çünkü bu anlatımlar, çok sayıda farklı soruya ilişkindi: Sarsılmaz sanılan binalar bir uçak çarpmasıyla nasıl yerle bir oldu, Amerikan istihbaratına ne oldu, bu saldırganlar neden saldırdı ve daha genel olarak, terörist saldırılar neden oldu?

Komisyon Başkanı eski New Jersey valisi Thomas Kean, göreneklere başvurarak, yeterli kod ve teknik anlatım talebinde bulunarak, bununla birlikte kendi öykülerini de anlatarak nedenler çemberimizi tamamladı. Kean'ın görenekleri, komisyonun partizan olmadığını ısrarla belirtmesinden (aslında iki partiliydi: beş Demok-

rat, beş Cumhuriyetçi) ve o günkü oturumun tanıklarının çapraz sorgulandığı bir soruşturma tarzı benimsemeyeceğine işaret etmesinden oluşuyordu. 9/11 'in tekrarını önleyecek örgütsel kodlar talep ediyordu; yani komisyon, El Kaide'nin 9/11 hazırlıkları sırasında güvenlikten sorumlu devlet kuruluşlarının performansını incelemek zorunda kalacaktı. Komisyonun, "olaylar neden oldu, nasıl olabilirdi ve bir daha olmaması için neler yapabiliriz gibi sorulara yanıt bulmak için "ulusal terörizmin konusunda uzmanlara danışmakta olduğunu" duyurdu. (9/11 Report 2003: 7) Bu yüzden, kendisi bir teknik anlatım önermese de, teknik anlatım istiyordu. Öykülere gelince, Kean şunları söyledi:

Ölenlerin ya da yaralananların çok büyük çoğunluğu Amerikalı'ydı. Merhumlar ve sağ kurtulanların geçmişleri, ırkları, dinleri, inançları, hatta milliyetleri farklı farklıydı. Yalnızca bir ortak yanları vardı. O sırada hepsi, yeryüzünde şimdiye kadar yaratılmış en güzel, en güçlü, en üretken, en yaratıcı, en çeşitli ve hoşgörülü demokrasimizi korumak için ellerinden geleni yapıyordu; görüyorsunuz, teröristlerin yok etmeye çalıştığı şey budur.

Amerikan yaşam tarzını nitelendiren ve onu dünyada birçok kişi için bir umut kalesi haline getiren özgürlüğü, canlılığı ve çeşitliliği yok etmek istediler. (9/11 Report 2003: 4)

O gün konuşan resmi görevliler, genellikle, Kean'in 9/11 için gösterdiği nedenleri tekrarladılar. Çoğunlukla öyküler anlattılar.

Oturumda tanıklık yapan felaketzedeler de aynı şeyi yaptı. Ölümün, yıkımın ve yok oluşun "Neden.7"ini soran insanlar, genellikle, bir kişinin, varlığın ya da gücün yıkıcı bir eylemin ahlaki sorumluluğunu taşıdığı öyküler isterler. Aslında 9/11 komisyonu, kısmen, kamuoyunun öykü ısrarından ötürü var oldu. Hükümet, işi ağırdan alarak ve gönülsüzce, "9/11 nasıl önlenebilirdi?" sorusuna yanıt aramaya başlayınca, kaçınılmaz olarak inandırıcı öykü talepleri arta.

Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı sonucu dul kalan bir grup New Jersey'li kadın, kamu görevlilerini bir soruşturma yapma-

ları için sıkıştırmaya başladı. Daha önce 1988'de Lockerbie'de Pan American uçağının bombalanmasına ilişkin soruşturma kampanyasının emektarlarından öğüt aldılar. Komisyonun, hükümetin 9/11'den önce, terörist saldırılara ilişkin hazırlıkları -ya da hazırlıksızlığı- konusunda açık oturum yapmaya zorlanmasında önemli bir rol oynadılar. Kadınlar işin içine girişlerini, bir *New York Times* muhabirine şöyle açıkladı:

Üçü, Cantor Fitzgerald için çalışan erkeklerle evliydi, ama kadınlar, saldırılar sonrasına kadar birbirlerini tanımıyorlardı. 2000'de Bayan Breitweiser (33) ile Bayan Casazza (43), Bay Bush'a oy vermişti. Bayan Van Auken (49) ile Bayan Kleinberg ise Al Gore'a. Hepsi de, şimdi ve o zaman da, hiçbir siyasal gündemleri olmadıklarını ısrarla belirtiyorlardı. Ama yakıcı bir soruları vardı. *"Yalnızca kocalarımızın neden öldürüldüklerini, neden sabah işe gidip, akşam dönmediklerini bilmek istiyoruz,"* diyordu Bayan Breitveiser. (Stolberg 2004; ayrıca bkz. Dwyer 2004)

Açıkçası onlar için kabul edilebilir bir yanıt, *"terör bu, olabilir"* biçimini alamaz. Mindy Kleinberg, yaratılmasına yardım ettiği 9/11 komisyonunun önünde tanıklık yaptığında, kendi konumunu açıkça ortaya koydu:

Anormal alım satımların izlenmemesi şans mı? Eksik form temeline 15 vize verilmesi şans mı? Havayolu Güvenlik taramalarının, korsanların kesici aletlerle ve biber gazıyla uçağa binmelerine izin vermesi şans mı? Acil Durum FAA ve NORAD protokollerine uyulmaması şans mı? Ulusal bir olağanüstü durumun, üst düzey devlet görevlilerine zamanında bildirilmemesi şans mı?

Bana göre şans, bir kere olan bir şeydir. Eğer bu şekilde peş peşe protokoller çiğnenir, yasalar çiğnenir, iletişim kuralları çiğnenirse, buna şans denemez.

Bir noktada, bireylerin işlerini doğru yapmamanın hesabını vermemelerini sağlamazsak, teröristlerin bir daha şanslı olmamalarını nasıl bekleyebiliriz? (Kleinberg 2003: 6-7)

Soru, felaketin siyasal ve ahlaki sorumluluğunu belirleyecek bir öykü talep ediyordu. 9/11 komisyonu 2004'te raporunu yayımladıktan sonra, Kristen Breitweiser, Mindy Kleinberg'in çağrısını tekrarladı. Eylül 2004'ta yapılan bir mülakatta, "9/11 'de üç bin kişi öldürüldü ve hiç kimse sorumlu tutulmadı," diye yakındı. (Jehl ve Lichtblau 2004: A1 8) Kasım 2004 başkanlık seçimlerine gelindiğinde, New Jersey'li dullar da aralarında olmak üzere 9/11 felaketzedeleri, Bush yönetimini komisyon önerilerine destek vermemekle eleştiren Aile Yürütme Komitesi adlı bir baskı grubu oluşturmuşlardı. (Shenon 2004: A20) *Öyküleri, siyasallaşmıştı.*

9/11 komisyonu tanıkları dinlediğinde, felaketzedelerin anlatımları, yakıt tankları dolu uçakları ikiz kulelerin üzerine kasten süren teröristleri merkez almıyordu. Mindy Kleinberg'le aynı gün 9/11 komisyonuna ifade veren Harry Waizer bu nedenleri onayladı, ama ABD Hükümeti'nin bu tür olaylara hazırlıklı olmuş olması gerektiğini de ima etti. Waizer, Brooklyn College ile Fordham Hukuk Okulu'ndan mezun olmuş, önce İç Gelirler Dairesi'nde, sonra New York'ta iki hukuk firmasında çalışmıştı. Saldırı sırasında, Birinci Kule'nin 104. katında faaliyet yürüten Cantor Fitzgerald'ın başkan yardımcısı ve vergi danışmanıydı. 9/11 günü sabah saat 8:45 civarında işe giderken, 78 ile 101. kat arasında bir yerde bulunuyordu:

Asansörün aniden bir patlamayla sarsıldığını hissettiğimde, yukarı çıkıyordum, sonra asansörün aşağıya düşmekte olduğunu hissettim. Asansör boşluğunun duvarlarına sürtünürken, kapı aralığından turuncu kıvılcımlar görünüyordu. Asansör alevler içinde kaldı. Alevlerle mücadeleyle başladım, bu arada ellerim, kollarım ve bacaklarım yandı. Alev söndü, ama asansörün kapı kenarlarından gelen ayrı bir ateş topu yüzüme ve boynuma çarptı. Asansör 78. katta durdu, kapılar açıldı, dışarı fırladım. (Waizer 2003: 1)

Ağır yanan Waizer, 78 katı yürüyerek aşağıya indi. 50. kat civarında bir kurtarma görevlisiyle karşılaştı, kurtarma görevlisi onu aşağıya indirdi ve bir ambulansa bindirip New York Presbiteryen

Hastanesi yanık merkezine gönderdi. Waizer altı yedi hafta komada kaldı.

18 ay sonra yaraları hâlâ iyileşmeyen Waizer şunları söyledi:

9/11 'de olanlara öfke duymuyorum, yalnızca o gün yaşamlarını kaybeden o masum insanlar için, sevdiklerini kaybedenler için derin bir üzüntü duyuyorum. Çılgınlar hep olmuştur ve olasılıkla hep olacaktır da. Durdurulmalıdırlar, ama kanserli bir hücreyi alan bir cerrahın soğukkanlı yansızlığıyla. Benim öfkeme değmezler. Trajedileri öngörebilir ve dolayısıyla önleyebilecek durumda olanlara da kızmıyorum. Hatalar varsa, bunlar kayıtsızlığın, hepimizin ortak olduğu bir kayıtsızlığın hatalarıydı. (Waizer 2003:3)

Beklendiği gibi uzmanlar, teknik anlatımların ulaşılabilir versiyonlarına yoğunlaştılar. Scodand's St. Andrews Üniversitesi'nde Uluslararası İlişkiler hocası olan İsveç doğumlu Magnus Ranstrop, aynı oturumda ifade verdi. Kendisini "*militan İslamcılık ve terörizm konularında yabancı bir bilgin*" olarak tarif etti. (Ranstrop 2003: 1) Aynı oturumda saldırı kurbanlarının, kurtarma görevlilerinin ve kurtarılanların canlı ifadelerinin aksine Ranstrop, ağırbaşlı Ortadoğu terörizmi uzmanlığını, başka bir 9/11'in önlenmesine uyguladı.

Ranstrop, uzmanlardan değil, resmi şahsiyetlerden oluşan bir komisyon için gerekli basitleştirmeye, terörün teknik bir anlatımını sundu. Jared Diamond'un Dünya ölçeğinde toplumsal evrime ilişkin teknik anlatımı gibi, Ranstrop'un terör anlatımı da başlangıçta nedenleri, yakın ve uzak diye ayırdı. Yakın nedenler, El Kaide'nin ve diğer terörist şebekelerin şu andaki örgütlenmesini ve yeteneklerini merkez alıyordu. Uzak nedenler ise, terörist faaliyetleri kolaylaştıran küresel ölçekli değişimlerden oluşuyordu:

11 Eylül birçok bakımdan, Mary Kaldor'un "vahşi" küreselleşme dediği şeyin bir örneği olarak terörizmin küresel erim genişliğinin nihai ifadesini simgeler. Bu "yeni terörizm," küreselleşme araçlarını -kültürler arası iletişimin ve ulaşımın genişlemesi ve iyileşmesi; insanların sürekli göçü kullanarak, kendisini çok uluslu devlet dışı bir

girişime, tüm yeryüzüne yayılan sonsuz bir şebekeler ve kümelenmeler yelpazesine dönüştürmüştür. Terörist eylemler artık herhangi bir mesafeden ya da uzak bir köşeden uzaktan kumandayla kontrol edilebilir. Bu yeni terörizmin benzersizliği, tekno-web denilen dalgalara binerek, sonsuz sayıda yeni iletişim aracı ve saldırı tarzı geliştirerek küreselleşmeyi ele geçirmiş olması, hedef tespitinde ve uygulamada tek sınırın kendi hayal gücü olmasıdır. (Ranstorp 2003: 2-3)

Ranstorp daha sora üçüncü, hatta daha temel bir nedensellik düzeyini sıraladı: terörizmin “*kök nedenleri*.” Bu nedenler çözülmemiş etnik ve milliyetçi özelemler, yoksulluk ve genç nüfus işsizliğini kapsıyordu. Ama önerilerini, terörist şebekeleri izlemenin, engellenmenin ve çözmenin yollarına odakladı. Terörizmin yakın ve orta erim nedenlerini gidermeye yoğunlaştı.

Terörizmin genel teknik anlatımlarını kuran sosyal bilimciler dikkatlerini, Ranstorp’un çözümlemesinin üç düzeyi arasında bölüştürdüler: terörist şebekelerin örgütlenmesi ve taktikleri biçiminde yakın nedenler; bir siyasal strateji olarak terörün kolaylaştırıcılığına odaklanan uzun erim nedenler; yakınma ve hoşnutsuzluk üreteçleri gibi kök nedenler.⁸ Benim açık tartışmaya yönelik küçük katkı ise uzun erim nedenlere doğru yoğunlaştı. Ama teröre başvuran pek çok kişinin El Kaide komplocularına benzediği ve terörist eylemlerin tümünün ya da çok büyük bir çoğunluğunun aynı nedenlerden kaynaklandığı düşüncesine şiddetle karşı çıktım. (Tilly 2002b, 2003b, 2004b)

Sert bir terör görüşü

Ne var ki, benim terör görüşlerimi incelemek yerine, başkalarının terör çözümlemelerine bakarsak, neden gösterme konusunda daha fazla şey öğrenebiliriz. Harvard’ta Sosyal Bilimler hocası olan Jessi-

⁸ Örneğin bkz. Futrell ve Brents 2003; Gonzáles Callejo 2002b; Kushner 2001; Pape 2003; Schmid 2001; Senechal de la Roche 2004; Smelser ve Mitchell 2002a, 2002b; Turk 2004.

ca Stern, birinci elden canlı bir *"oradaydım"* kitabı, *Terror in the Name of God (Tanrı Adına Terör)* adlı kitabı yazdı. Kitap, uzman olmayanların anlayabileceği süper bir teknik anlatım örneğidir. Stern, bir terörizm uzmanı olarak -Dış İlişkiler Konseyi ona Süper Terörizm Hocası unvanını verdi- yıllar sonra, dinci teröristleri aramaya ve onlara yaşamlarıyla ilgili ayrıntılı sorular sormaya nasıl başladığını anlatır. Bu sorularıyla onların kendileriyle ilgili kavrayışlarında nedenler arıyordu. Bu nedenler çözümlemesinin ilk raundunda hızla kök nedenlerden (kişisel hazır oluşun ve bağlanmanın kaynakları) yakın nedenlere (terörist örgütlerin stratejileri) atladı.

Eski CIA başkanı John Deutch'un kitabın kapağına yazdığı tanıtım yazısında belirttiği gibi: *"Şimdi tüm Amerikalılar terörist tehdidi kabul ediyor. Önde gelen bir uzman olan Jessica Stern, kişisel inanç ile terör arasındaki ilişkiyle ilgili bu okunmaya değer kitapta, yeryüzündeki fiili teröristlerin düşünüşüne uzun bir bakışla, anlayışımıza çok şey katıyor."* Her geçerli teknik anlatım iyi ifade edilmiş sorularla başlar. Stern, açıkça sorduğu iki ana soru saptar:

(1) Hangi sıkıntılar insanları kutsal savaş örgütlerine katılmaya ve sadık kalmaya götürür?

(2) Liderler etkin terörist örgütleri nasıl yönetirler?

Yanıt verme yolunda, tehlikeli topraklarda büyüleyici bir Haç Yolculuğu'nu anlatır.

Sıkıntılara ne dersiniz? Stern ilk önce 1998'de terörist Kerry Noble'la görüştü. Noble, o sırada ruhsatsız silah bulundurmaktan yıllarca hapis yatmıştı. 1980'lerin başında, *The Covenant, the Sword and the Arm of the Lord (CSA / Manastır, Kılıç ve Tanrı'nın Kolu)* denen militan bir Hristiyan tarikatta ikinci adamlığa kadar yükselmişti. CSA, *Mesih'in yeryüzüne dönüşünü hızlandırmayı umuyordu*. Yahudiler, siyahlar, Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Para Fonu kılığına bürünmüş Deccal'a kendini satmış Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ni devirerek, bu hızlandırmayı gerçekleştirebileceklerini düşünüyorlardı. CSA üyeleri, düşmanlarına Zionist Occupied Government (ZOG / Siyonist İşgalinde Hükümet) diyorlardı.

19 Nisan 1985'te federal ve eyalet düzeyinde ajanlar, tarikatın kırsal Arkansas'ta kurduğu ve silahla doldurduğu bin dönümlük kampı kuşatmaya aldı. Üç gün sonra, çok tanınan ırkçı bir vaizin aracılık ettiği görüşmelerden sonra, grubun ordusu Home Guard (Yurt Muhafızı) teslim oldu. Kerry Noble, federal bir tutuklu oldu. 13 yıl sonra Stern, eski mahkûm Noble ve karısı Kay'le Texas'ta bir karavan parkındaki evlerinde buluştu. Noble, artık tarikat karşıtı bir eylemci olmuştu, ama dini inancını yitirmemişti. *"O sırada yıllardır terörizin konusunda araştırma yapmış ve çalışmış olmama karşın,"* diyor Stern, *"okuduğum ya da duyduğum hiçbir şey, beni en az şiddetle ilgili olduğu kadar inançla da ilgili olan bu konuşmaya hazırlamamıştı."* (Stern 2003: xiv)

Stern'in Noble'la mülakatı, beş yıllık bir Dünya gezisini, düşmanlarından yalnızca nefret etmeye değil onları öldürmeye de azmetmiş Hristiyan, Müslüman ve Yahudi militanları bulup konuşma gezilerini başlattı. Özneleri, kendisinin tanımladığı şekliyle terörizm - *"intikam almak, gözdağı vermek ya da izleyenler üzerinde başka bir etki yaratmak amacıyla savaşçı olmayanlara karşı şiddet hareketi ya da tehdidi"* - bulaştıkları için terörist olarak nitelenirler. (Stern 2003: xx) Stern'in kitabının başlığının da belirttiği gibi, Tanrı adına şiddet tehdidinde bulundukları ya da uyguladıkları için dinci terörist olarak nitelenirler. Cihat yürütürler.

Peki, sıkmaları(amaçları) ne? Stern, Yahudi, Hristiyan ve Müslüman mücahitleri, ıstıraplarından başkalarını sorumlu tutmayı öğrenen aşağılanmış insanlar olarak görür. Tüm dünyayı yalınlaştırıp arındıracak kahramanca eylemlere katılarak yaşamlarını yalınlaştırıp arındırmaya çalışırlar. Aşağılanma bireysel düzeyde olabileceği gibi, bütün bir insan kategorisine, örneğin tüm Müslümanlar'a ya da tüm Yahudiler'e yapıştırılan bir lekeden de kaynaklanabilir. Dünya aşağılanma nesnelerini reddetmeye ve yozlaşmakta ısrar etmeye devam ettiği için, *Biz ve Onlar* arasındaki bölünme daha da keskinleşiyor. Bizzat bu bölünmenin kendisi, düşmana karşı öldürücü şiddet de dâhil olmak üzere her türlü aracı kullanma isteğini ve öfkesini üretir.

Stern'in bildirdiğine göre, Kerry Noble, çocukken kronik bronşite yakalandı. Bu hastalık onu o kadar zayıf düşürdü ki, ilkokulda erkek çocuklarla birlikte beden eğitimi yapmak yerine, kızların beden eğitimi derslerine katıldı. Diğer erkek çocuklar ona dayılanıyorlardı. Lisede mezuniyet konuşmasını yapmak istedi, ama ailesinin sık sık taşınması bu isteğini engelledi. Çocukluk hastalığından ötürü orduya alınmadı. Liseden sonra "*dehşetli bir iş*"te çalışmaktayken, bir gece rüyasında Tann'nın kendisine öğretme ve yol gösterme ihsan ettiğini gördü. Bu rüya, CSA'ya giden uzun yolun başlangıcı oldu; bu yolda ilerlerken, tarikatın Dünya'yı, mahşerden aziz olarak çıkacak olan çok az kişilerle korkunç, hızlı ölüme mahkûm edilen tanrısız kişiler olarak ayırmasını kabul etti. (Stern 2003: 22-24)

Bireysel teröristlerle uğraştığında Stern'in nedenleri, klasik öykü biçimine yaklaşır: sınırlı zaman ve mekân, sınırlı sayıda aktör ve eylem, tüm nedenler aktörlerin bilincine konumlanmış, trajik suçlamalar. Ama ikinci sorusunu -liderler etkin terörist örgütleri nasıl yönetirler?- ele alınca, Stern teknik anlatımını bilinçten uzaklaştırıp kişilerarası süreçlere yaklaştırır. Stern'in gördüğü şekliyle, hangi tür terörist örgütler varlığını sürdürüp gelişir? Stern, Dünya'yı yalınlaştırıp anıdırma işine katılmaya çalışanların ihtiyaçlarını karşılayan manevi, maddi ve duygusal ödüller sağlayan liderlerin örgütlerini seçip ayırır. Karizma işe yarar; ama sürekli maddi, manevi ve duygusal yararların sağlanması daha fazla işe yarar.

Stern, terörist örgütleri yakından gözlemledi. 1998'de Tanzanya'da Dar-üs Selam'da ABD Büyükelçiliği'nin bombalanmasına katılan alt düzey El Kaide m'litani Halfan Hami Muhammed'in yargılanmasına, 2000'de savunmanın uzman tanığı olarak katıldı. Muhammed'le ilgili olarak, kendisini bir anıma davasına adanmış, kırılgan bir gencin standart öyküsünü anlattı. Ama çok geçmeden, Muhammed'i içine çeken örgütsel süreci anlatıp, El Kaide'nin örgütsel yapısına geçti:

Mahkemedeki tanıklar, örgütün yapısını biraz ayrıntılı olarak açıkladılar. Bin Ladin, "*Emir*" olarak biliniyordu. Hemen

onun altında, bir düzine kadar üyeden oluşan Şura vardı. Şura, komiteleri denetliyordu. Askeri komite, eğitim kamplarından ve silah tedarikinden sorumluydu. İslami İnceleme Komitesi fetvalar çıkarıyor ve dinsel kurallar yayımlıyordu. Medya Komitesi, gazete yayımlıyordu. Seyahat Komitesi, hem bilet hem sahte kimlik tedarik etmekten sorumluydu ve Mali Komite'ye bağlıydı. Mali Komite, Bin Ladin'in ticari işlerine bakıyordu. El Kaide'nin hayır örgütleriyle geniş ilişkileri vardı. Birincisi, bu örgütleri paravan olarak ve para aklamak için kullandı, ikincisi, insani yardım için hayır örgütlerine bağışlanan paralar, çoğu kez El Kaide'nin kasasını boyluyordu. Son olarak ve belki de en önemlisi, El Kaide, önemli bir sosyal yardım işlevi görüyordu. Aynı zamanda hem "hayır fonları" alıcısı hem insani yardım tedarikçisiydi, bir tür terörist United Way'di.⁹ (Stern 2003: 250)

Stern, El Kaide dışında başka örgütleri de inceledi. Kaşmirli Müslüman grup Hizbul Mücahidin'in üst düzey yöneticilerinden Makbul Pandit'le, eylemcilikten çekilmeden önce yaptığı görüşmeyi anlatıyor. Pandit, grubun faaliyetleriyle ilgili birçok soruya yanıt verdikten sonra, Stern'e davayla ilgili görüşlerini sordu. Stern gönulsüzce şu yanıtı verdi:

Bu savaş mülkle, ulusal kimlikle, siyasi iktidarla ve çıkarla -hem kişisel hem örgütsel- ilgilidir. Örgütler ona bağımlı oldukları için ve her iki taraftaki insanlar savaşla geçindikleri için, savaş canlı tutuluyor. Mal kaçakçılığı, silah kaçakçılığı, tefecilik, Kamp idare etmek, "Hayır kurumları" idare etmek... Savunmasız gençleri kendilerini önemli ve yararlı hissetmelerinin yolunun bir cihatta ölmek ve öldürmek olduğuna inandırmak. Cihat liderleri köşklere otururken, militanlar yaşamlarını tehlikeye atıyorlar. Her iki taraftaki araçlar kâr ediyor mesleki ve mali olarak. Bu "cihat"ın bitmesini neden istesinler? Soruyorum. (Stern 2003: 235)

Stern devamlı aşağılanmanın, göreceli yoksunluğun ve korkunun sokak militanlarını terörizme ittiğini, ama bir bütün olarak faaliye-

tin, bazen yabancı hükümetler de dâhil olmak üzere, zengin sempatanların desteğine bağlı olduğunu söyledi. Pandit bir süre sessiz kaldı; ama sonunda Stern'in çözümlemesini kabul etti. (Stern 2003: 236) *Terörist örgütlerin sürekliliğinin ve gücünün, taban düzeyinde dinci teröristlerin bireysel sıkıntılarından çok uzak olan siyasal süreçlerden kaynaklandığını kabul ediyordu.*

İzleyiciler ve öykü üstüleri

Bahse girmek zorunda kalsaydım, Stern'den alıntı yapanların terörist ruhla ilgili bölümlerden yana olacaklarını, siyasal süreçlerle ilgili söylemek zorunda kaldığı şeylerden söz etmeyeceklerini öngörürdüm. Argümanının psikolojik bölümü, çoğumuzun çoğu zaman açıklamalarımızı içine paketlediğimiz öykülere çok yaklaşıp. Sosyal bilimcilerin örgütler, süreçler için önerdiği teknik anlatımlardan çok uzaklaşıp. Meslektaşları siyaset bilimcilerden çok, eğitilmiş okurlardan ve siyasetçilerden oluşan bir izleyici topluluğunu hedefleyen Stern, kendi örtük bahsini öne sürer: Öykü üstü izleyicisini çekecek ve eğitecektir. Kerry Noble'ın öyküsü, bizi karşı konmaz bir biçimde kendi çözümlemesinin içine çeker.

Stern, uzman olmayan izleyiciye nasıl ulaşılacağını bilen yazarların ve konuşmacıların teknik anlatımlarında etkili olduğunu zaten gördüğümüz güçlü bir ilkeyi benimsemiş: İzleyicilerinizden uzman yaratmaya çalışmak yerine, mesajınızı onların anlayacağı bir biçime tercüme edin. "*öykü üstüleri*", çoğu kez bu işi yapar.

Öykü üstüleri? Gündelik öyküler gibi öykü üstüleri de nedenlerini ve sonuçlarını basitleştirirler. Bu eylemlerin öteki eylemlere nasıl yol açtığına yoğunlaşırken, zaman ve mekân birliğini sürdürür, sınırlı sayıda aktör ve eylemle ilgilenirler. Yanlışları, beklenmedik sonuçları, dolaylı etkileri, artımlı etkileri, eşzamanlı etkileri, geri besleme etkilerini ve çevresel etkileri atlar ya da en aza indirirler. Ama sınırlı çerçeveleri içinde *aktörleri, eylemleri, nedenleri ve sonuçları doğru anlarlar*. Uygun ve inanılır bir teknik anlatımın standartlarına göre, köklü bir biçimde basitleştirirler, ama söyledikleri her şey doğrudur.

Öykü üstüler, hakikatin en azından bir kısmının uzman olmayanlara ulaşmasını sağlar.

Bir sınıf öğretmeni olarak güçlü bir ayırım yapıyorum. Öğrencilerim, toplumsal süreçlerle ilgili bir şeyler öğrenmek isteyerek derse gelirler. Ama pek çoğu doktor, avukat, mühendis, girişimci, şirket yöneticisi ya da devlet memuru olur. (Columbia Üniversitesi, gelecek vaat eden öğrencilerin en iyilerini alır.) Onlar için öykü üstüler, bizzat aynı görüngülerin ayrıntılı teknik anlatımlarından daha iyi işe yarar ve daha fazla değer katar. Teknik anlatımların nasıl tanınacağını ve geçerliliklerinin göstergelerinin nasıl aranacağını öğrenmelidirler; ama toplumsal süreçlerin teknik anlatımlarındaki neden-sonuç muhakemesini izlemeleri zorunlu değildir.

Öğrettiklerim işe yararsa, öğrenciler toplumsal süreçlerle ilgili gazete anlatımlarını daha eleştirel okumayı, kendi yaşamlarında ortaya çıktığında bu toplumsal süreçlerin ilginç özelliklerini tanımayı, hatta seçme şansları olduğunda bu toplumsal süreçlerle ilgili iyi tasarlanmış kamu politikalarını desteklemeyi öğrenecekler. Çözüm: Bilginin nereden geldiğini düşünmelerini sağlamaya ve aralarında geleceğin uzmanları olacak birkaç kişinin merakını uyandırmaya yetecek kadar teknik bilgi ve ölçüm kodları sunarım. Aksi takdirde, becerebildiğim en canlı öykü üstüleri anlatırım.

Yüksek lisans öğrencileri de öyküleri sever. Ama benden çoğu kez teknik bilgi ve ilgili kodları alırlar. Başarılı olursam, eldeki teknik anlatımları ve bu anlatımları destekleyen kodları -uygun kanıt, usul ve bulgu raporlarıyla ilgili kodlar- değiştiren araştırmalar yaparlar. Örneğin, belki de yüksek lisans öğrencilerimden biri, neden göstermeye ilişkin benimkinden daha iyi bir teknik anlatımla ya da nedenlerle ilgili kanıt toplamının yeni bir harika yoluyla ortaya çıkar. Birçoğu, gelecekte kendi lisans öğrencilerine öykü üstüler anlatarak benim yolumdan gidecektir. Ancak ilgili teknik anlatımlarda ve onlara eşlik eden kodlarda usta olurlarsa, bunu yapabilirler. Dışarıdan bakan birinin bakış açısıyla, yüksek lisans öğrencilerimle özel bir dil kullanmamızın nedeni budur.

Öğrencilerimle aramdaki ilişkiler, çok büyük bir görüngüye, ne-

den gösterme ve kabul etme görüngüsüne yalnızca küçük bir vaka ekler. Ama bu ilişkiler, bu kitabın iki temel argümanını aydınlatır. *Birincisi, uygun neden gösterme, gösterenle kabul eden arasındaki ilişkiye göre değişir*; bu, görenekler ve kodlar için olduğu kadar, teknik anlatımlar ve öyküler için de geçerlidir. *İkincisi, neden gösterme taraflar arasındaki ilişkileri yaratır, onaylar, müzakere eder ya da onarır*. Her şeyden önce, Aristoteles'in retorik çözümlemesi, bizi tam da böyle bir gözleme hazırladı. Gündelik ilişkisel işlerin çoğunu görenekler yapar. Bunu yaptıklarına sevinmeliyiz; çünkü *sürekli teknik anlatım, kod ve öykü kullanımı, yaşamı iyileştirmeksizin muazzam ölçüde karmaşıklaştırdı*. Yine de öyküler büyük bir insan buluşudur; çünkü yaygın bir biçimde ulaşılabilir, esnek ve ikna edici olan açıklamaların bir aracıdır. Yaşam karmaşıklaştıncaya, ilişkisel işin çok büyük bir bölümünü öyküler üstlenir.

Demek ki, *nedenler ilişkilerle yakın etkileşim içindedir*. Şimdi ne durumda olduklarını görmek için, Birinci Bölüm'ün nedenler ve ilişkiler arasındaki bağlantılarla ilgili kestirimlerine geri dönelim:

Kendi yetki alanları dâhilinde, profesyonel neden göstericiler, görenekler ve öyküler karşısında kodların ve teknik anlatımların önceliğini geliştirir ve güçlendirirler. Avukatlar, hekimler, biyologlar ve sosyal bilimciler, bunu bize gösterdi.

Özel olarak, *profesyonel neden göstericiler, görenekleri ve öyküleri kendi tercihten dillerine çevirmede ve bu çeviride diğer insanların işbirliğini sağlamada genellikle ustalaşırlar*. Bu çevirinin, diğer yerlerin yanı sıra tıbbi tanılarda ve suç soruşturmalarında güçlü bir biçimde etkili olduğunu gördük.

Bu yüzden, herhangi bir toplumsal ortamda bilginin profesyonelleşmesi ne kadar fazlaysa, kodların ve teknik anlatımların ağırlığı o kadar fazladır. Mahkeme salonları, laboratuvarlar ve hastaneler, bu ilkeyi bolca gösterir. Biz dışarıdakiler, teknik anlatımlara ve kodlara güveni genel olarak jargon ya da gizemleştirme olarak yaşıyoruz.

Neden gösteren ile kabul eden arasındaki ilişkiler uzak ilişki olduğu ve/veya neden gösteren üstün bir konum işgal ettiği ölçüde,

neden gösteren, neden-sonuç anlatımları yerine daha çok formüller verir. Ağırlıklı olarak, tanı bildiren hekimleri ve karar bildiren yargıçları gördük. Ama aynı ilke rahipler, peygamberler ve prensler için de geçerlidir.

Formül sunan neden göstericiler, bu yolla üstünlük ve/veya uzaklık iddiasında bulunurlar. Milano'da arşiv belgelerini fotoğraflamak istediğimde Ragonier Ciampin'la sürtüşmem, bu ilkeyi aydınlatır. Bir bahriyeli para istediğinde ve ben para vermenin kurallara uygun olup olmadığına karar vermek zorunda kaldığımda, levazım subayı olarak gösterdiğim basiret de bunun örneğidir.

Nedeni kabul edenler, genellikle neden-sonuç anlatımları talep ederek bu iddialara meydan okurlar. Kayıplardan kimin sorumlu olduğunu gösterecek anlatımlar talep eden 9/11 felaketzedelerini gördük.

Bu talepler önerilen formülle ilgili kuşku ifade edip, Y'nin fiilen neden ve nasıl gerçekleştiğiyle ilgili ayrıntı isteme biçimini alır. Mindy Kleinberg'in, 9/11'in önlenememesinin açıklaması olarak "şanssızlığı" reddetmesini düşünün.

Bununla birlikte, yetkin bir biçimde verilen kodlar durumunda, becerikli bir kabul eden, kodu kullanarak ve neden göstericinin o kodu yanlış kullandığını göstererek gösterilen nedenlere meydan okuyabilir. Tıbbi mesleki hatayla ilgili anlaşmazlıklar, genellikle bu tür bir alışverişe odaklanır. Hapishane hukukçuları -sorun yaratmaya yetecek kadar hukuk öğrenen mahkûmlar- aynı ilkeye uyarlar.

Eşitsizliğin ve/veya uzaklığın varlığı durumunda bile, nedenleri kabul eden, neden gösterenin sonraki refahını etkileme gücüne görünür bir biçimde sahip olduğu ölçüde, neden gösteren formüllerden neden-sonuç anlatımlarına kayar. Yine 9/11 felaketzedeleri, hükümeti bir soruşturma başlatmaya zorlamak için siyasal baskı yapıp kampanya yürüttüler. Benim akademik işimde meydan okuma şöyle olur: "Bana doğru istatistikleri kullandığımızı göstermeyin. Görüngünün nasıl işlediğini anlatın."

Bu örnekler, elbette ilkeleri kanıtlamaz. Ama en azından, neden göstermenin ilişkisel yanını canlı bir biçimde gösterirler.

Uzmanlık alanıyla ilgili nedenleri yayma

Yine de, göreneklerin ve öykülerin yaygınlığı, uzmanlara sorun yaratır. Nedenlerini karmaşık kodlardan ya da teknik anlatımlardan türetenler, iki seçenek arasında bir seçim yapmak zorundadırlar: ilgili düşünce külliyatı konusunda izleyiciyi eğitmek ya da açıklamalarını popüler bir söyleme doğru -söz konusu nedenlerin görgü kurallarıyla ya da neden-sonuç açıklamasıyla ilgili olup olmamasına bağlı olarak, göreneklere ya da öykülere doğru- çekmek. Hekimler, avukatlar, teologlar ve genel kamuoyunun üyeleriyle düzenli olarak meşgul olan diğer uzmanlar, kodları ve teknik anlatımları neden göstermenin daha az yasak biçimlerine çevirmede genellikle ustalaşırlar. Öykü üstüleri tercih etmemin nedenlerini gösterdim.

Elbette, ABD Yüksek Mahkemesi ya da Nobel ödülü sahibi bir grup nükleer fizikçi gibi otoriteler, bulgularını ilan edip, çevirme işini başkalarına bırakabilirler. Arada itirazlara karşın, Batılılar, yüksek mahkemelerin ve nükleer fizikçilerin en azından kendi alanlarında üstün bilgi iddialarını kabul etmektedirler. Dahası, bazı uzmanlık bilgileri o kadar itibar ve ivedilik kazanmıştır ki, okullar öğrencilere onların kodlarını ve teknik anlatımlarını öğretiyorlar. Doğa bilimcileri ve matematikçiler, ahalinin kendi uzmanlık alanlarıyla ilgili bilgisizliğine hayıflanmalarına karşın, en azından okullar öğrencilere temel ilkeleri öğretmeye çaba harcıyorlar. Dilbilimcilere, antropologlara ve iktisatçılara yazık; zira pek çok öğrenci yüksek okula gitmeden, bu alanların özel neden gösterme biçimleriyle karşılaşmaz.

Sosyal bilimciler ayrı bir sorunla karşı karşıyadırlar. Yıllarca süren kişisel deneyimimden de tanıklık yapabileceğim gibi, sosyal bilimciler öykülerle, göreneklerle ve kodlarla karmaşık bir kur ilişkisi sürdürürler. Uzman olmayanların alışkanlık gereği görenekler ve öyküler aracılığıyla ele aldıkları toplumsal süreçleri tarif etme ve açıklama iddiasındadırlar. İşte sosyal bilimcilerin karşısına çıkan bir demet sorun: İnsanların görenek, öykü ve kod tarzında anlatımlarını vermeyi erken yaşta öğrendikleri davranışların ve sonuçların açıklamalarını öneriyorlar.

Sosyal bilimcilerin kanutları, çoğu kez, insanların kendi eylemleri için gösterdikleri nedenlerden ibarettir. Yine de sosyal bilimsel açıklamalar göreneklerle, yaygın öykülerle ve/veya egemen eylem kodlarıyla sıkça çelişir. Daha da kötüsü, sosyal bilimcilerin önerdikleri açıklamalar, insanların yaptıkları şeylere niçin neden gösterdiklerine ilişkin neden-sonuç anlatımlarını kapsar. (Tilly 1999) Bu nedenle, araştırmacı, öğretmen, yazar ve kamusal tartışmalara katılımcı olarak sosyal bilimciler, insanları gücendirir ve inançsızlık yaratır durumda bulurlar kendilerini. Her durumda, teknik anlatımlarıyla genel izleyiciye ender ulaşırlar. Başardıklarında da bu genellikle üç standart yaklaşımdan biri sayesinde olur: kamusal yaşama görünür etkin müdahalelerde bulunarak (örneğin, kamuoyu yoklamaları yaparak); sosyal bilimin mantığını yayarak (örneğin, gazetelerde iktisatla ilgili köşe yazıları); ya da değerli parolalar ya da argümanlar tedarik etme yoluyla kamusal tartışmaya sızarak (örneğin, David Riesman'ın bir zamanlar yaptığı ünlü Yalnız Kalabalık düşüncesi). Genel olarak, sosyal bilimin teknik anlatımları akademinin içinde kalır, genel kamuoyu tarafından duyulmaz.

Sosyal bilimciler, alan dışı izleyiciyle iletişimin yollarını bulmuş olan alanlara öykünmeli midir.⁷ Ne de olsa, mühendisler, hekimler, teologlar ve açıklamalarını teknik anlatımlar içinde arayan diğer uzmanlar, bu anlatımları öykü olarak yeniden biçimlendirerek müşterileriyle ve uzman olmayanlarla iletişim kuruyorlar. Teknik anlatımları öykülere çevirmek, dinleyenlerin anlatımı anlayıp kabul etmelerini daha fâzla olasılaştırır.

Ama peki, bazı sosyal bilimsel teknik anlatımlar, artımlı, çevresel, karşılıklı, eşzamanlı ya da dolaylı etkileri gerektirdikleri için öykü anlatmaya uygun olmayan hassas neden-sonuç ilişkilerine işaret ediyorlarsa? Örneğin, hiç kimse, daha önce var olan kişilerarası ağların kimin nereye gideceği ve ne iş tutacağı üzerindeki etkisini dikkate almadan, uluslararası göç akışının nasıl çalıştığını açıklayamaz. (Hoerder 2002, Tilly 2000) Pek çok toplumsal süreç, benzer karmaşıklıklar içerir. Açıklanmaları, tam anlamıyla teknik anlatımları gerektirir. Ama sosyal bilimciler, anlatımlarını inanılır kılmada çoğu kez sorun yaşarlar.

Makul öykü üstüler yaymaya yönelik bilinçli kampanyalar işe yarayabilir mi? Sosyal bilimciler bariz etkin müdahalelerden ya da sosyal bilimin mantığını yaymaktan çok, var olan açıklayıcı öykülere sızmada başarılı oldular. Örneğin bazıları şu argümanı tanıttı: Eğer bütünsel insan kategorileri sistematik dezavantajlara sahipse, bu dezavantajların nedeni, ayrımcılığın farklı yaşam deneyimleriyle birleşmesidir. Söz gelişi, kategorinin tüm üyelerinin paylaştığı bir yeteksizlik değil. Burada sosyal bilimciler sahneye pedagoji tasarımcıları olarak değil, halk entelektüelleri olarak çıkarlar. Kitaplar, kitle iletişim araçları ve kamusal forumlar, can alıcı fırsatlar sunar.

Neden göstermenin bu versiyonunda, sosyal bilimcilerin, kendi teknik anlatımlarını kolayca anlaşılabilir öyküler olarak yeniden biçimlendirmekten başka şansları pek yoktur.

Bu tür öyküler, ilgili tüm neden-sonuç ilişkilerini asla kapsamazlar. Artımlı, çevresel, dolaylı, karşılıklı, geri besleme etkilerini ve beklenmedik sonuçları asla birleştiremezler. Profesyonelin ilk koşullar ve olumsuzluklarla ilgili tüm can alıcı belirlemelerini de suçlayamazlar. Ama en azından öykü üstüler, kapsadıkları neden-sonuç ilişkilerini doğru anlayabilirler. Kendi başına bu, değerli bir katkıyı oluşturur.

Aslında, neredeyse her uzman grubu, aynı sorunun kendine özgü bir versiyonuyla karşı karşıya kalır: uzmanlık alanının kodlarıyla ve teknik anlatımlarıyla ulaşılan bulguların, önerilerin ve açıklamaların inandır, kapsamlı raporlarını sunma sorunu. Örneğin profesyonel tarihçiler, kendi çalışmaları bakımından, büyük ölçüde içerik kodlara bağlıdır: arşivleri doğru kullanma, doğru kazı yapma ve arkeolojik malzemeyi doğru yorumlama, sanat eserlerini gerektiği gibi çözümleme ve benzeri. (Gaddis 2002, Van de Mierop 1999) Kabul edilmiş tarihsel kaynaklara, daha önceki araştırmalara ve çözümlemekte oldukları olayların gerçekleştiği ortamların bilgisine dayalı teknik anlatımlar da kurarlar. Ama ders kitabı ya da gene okuyucuya yönelik yazılar yazmaya yönelince, mesleki uzmanlıklarının çoğunu başarmaktan ya da basitleştirmekten başka seçenekleri yoktur. Öykü üstüler çok işlerine yarar.

Aynı Şey felsefeciler, teologlar, kozmologlar, biyologlar, hekimler, avukatlar ve generaller için de geçerlidir. Dört ana seçeneği karıştırıp dengelemelidirler:

1. Yalnızca uzman meslektaşlarla konuşmak
2. Uzmanlık alanının kodları ve teknik anlatımları konusunda izleyici topluluğunu (bazı üyelerini) eğitmek
3. Neden göstermeyi öykü üstüler biçiminde yeniden Őekillendirmek
4. Yeniden Şekillendirmeyi yapmak için dili zaten bilen çevirmenlere ve yorumculara yaslanmak.

Yalnızca uzman meslektaşlarla konuşmak, en kolayıdır. Ama başka insanların yapmakta olduğunuzu yanlış anlaması, yanlış anlamlandırması ya da basitçe önemsememesi riski vardır. Kendi uzmanlığınız konusunda izleyiciyi eğitmek, bunu yapma gücünüz ve beceriniz varsa harika bir girişimdir. evirmenlere ve yorumculara -bilim yazarlarına, popölerleştiricilere ve bilgi sahibi amatörlere- dayanmak, malzemelerini tanıyorlarsa, sıkıntıyı epeyce hafifletir. Ama uzmanların büyük bir çoğunluğu için; kendi öykü üstülerinizi yazmanın, gündelik işinizin genel olarak insanlığa ya da en azından laboratuvarınızın, konferans salonlarınızın dışında ilişkide olduğunuz insanlara uygunluğu konusunda düşünmenizi sağlama erdemi vardır.

Neden gösterme, teknik anlatımlarla başladığında bile, yazı yazma ya da konferans vermekle sonuçlanmaz. Hekimler ve avukatlar, kendi teknik anlatımlarını hastaların ve müvekkillerin anlayabileceği öykülere çevirmek zorundadırlar. Bunu yaparken, hastalarla ve müvekkillerle ilişkilerini kuruyor, onaylıyor, müzakere ediyor ya da onarıyorlar. Hekim Jay Katz'ın meme kanserinin olası tedavilerini, ürpertici tanıyı yeni öğrenen bir hastayla nasıl değerlendirmek gerektiğine ilişkin tartışmasını anımsayın. Alternatif tedavileri güvenle bir tarafa bırakan (ve bu nedenle hastayla bir ast-üst ilişkisi iddiasında bulunan) bir cerrahla karşılaştırıldığında, Katz, hasta bir seçim yapmaya yetecek bilgi ve güveni kazanana kadar alternatiflerin dikkatlice karşılaştırılmasını ister. Tam olarak hasta ile hekimin eşit olmalarını istemiyor -profesyonel tıp bilgisi Dr. Katz'a,

çok az hastanın sahip olduğu bilgi ve düşüncelere erişim olanağı verir-, bir karşılıklı saygı ilişkisini tarif ediyor. *Gösterdiğimiz nedenler, bu nedenleri alan insanlarla ilişkilerimizi şekillendirir.* Bu kitabın öğrettiklerini, *tersinden* de okuyabiliriz. *İnsanların size gösterdikleri nedenler, sizinle ilişkilerine yaklaşımlarını yansıtır.* Görenekler ve öyküler, çoğu kez, zaten var olduğunu bildiğiniz ilişkileri onaylar. Kabul etmemeyi tercih ettiğiniz bir ilişki talebinde bulunan “yanlış” göreneği ya da öyküyü hemen tanırırsınız. Birisi size tanıdık gelmeyen deyişlerle kodlar ya da teknik anlatımlar sunduğunda, hızla iki yorumdan birini tercih edersiniz: ya bu kişi aranızdaki ilişkiyi yanlış anlamıştır, ya da üstünlük iddiasında bulunup, İçrek bilgi sayesinde itaat talebinde bulunuyordum. Elbette, ilgili kodların ve teknik bilginin bir özetini siz istemişseniz, en azından o konuşmanın amaçları bakımından ilişkinizin eşitsizliğini zaten saptamışsınız demektir. Zeki, uyumlu bir muhatap, istemiş olduğunuz anlatımı göreneklere ve öykülere doğru iterek ilişki dengesini değiştirebilir. Neden göstermek, geniş bir yelpazede toplumsal iş yapar. Bu iş, her zaman neden gösteren ile alan arasındaki ilişkiyi şekillendirmeyi kapsar.

Aslında, bu kitabı bir öykü üstü olarak yazmamın nedeni de budur. Siz, ben ve aktif olan herkes neden göstermeye ve kabul etmeye devam edemeyeceğimize göre, bari nedenlerin nasıl işlediğini anlayalım.

Kaynakça

Abbott, Andrew; 1988, *The System of Professions: An Essay on the Division of Expert Labor*, Chicago, University of Chicago Press.

Abbott, H. Porter; 2002, *The Cambridge Introduction to Narrative*, Cambridge, Cambridge University Press.

Abell, Peter; 2004, "Narrative Explanation: An Alternative to Variable-Centered Explanation?", *Annual Review of Sociology*, 30: 287-310.

Adams, William M., Dan Brockington, Jane Dyson ve Bhaskar Vira; 2003, "Managing Tragedies: Understanding Conflict over Common Pool Resources", *Science*, 302: 1915-16.

Adler, Bili ve Bili Adler Jr. ed.; 2002, *The Quotable Giuliani: The Mayor of America in His Own Words*, New York, Pocket Books.

Atwood, Margaret; 1997, *Alias Grace*, New York, Anchor Books.

Barkan, Steven E. ve Lynne L. Snodden; 2001, *Collective Violence*, Boston, Allyn and Bacon.

Bahsi Bobb, Vilna; 2001, "Neither Ignorance nor Bliss: Race, Racism, and the West Indian Immigrant Experience", Hector R. Cordeiro-Guzman, Robert C. Smith ve Ramon Grosfoguel, ed., *Migration, Transnationalization, and Race in a Changing New York*, Philadelphia, Temple University Press.

Batcher, Robert T.; 2004, "The Consequences of an Indo-Pakistani Nuclear War", *International Studies Review*, 6: 135-62.

Becker, Howard S.; 1998, *Tricks of the Trade: How to Think About Your Research While You're Doing It*, Chicago, University of Chicago Press.

Berger, Bennett M. ed.; 1990, *Authors of Their Own Lives: Intellectual Autobiographies by Twenty American Sociologists*, Berkeley, University of California Press.

Bertaux, Daniel ve Catherine Delcroix; 2000, "Case Histories of Families and Social Processes. Enriching Sociology", Prue Chamberlayne, Joanna Bornat ve Tom Wengraf, ed., *The Turn to Biographical Methods in Social Science: Comparative Issues and Examples*, Londra, Routledge.

Bervvick, Donald M.; 2003, "Errors Today and Errors Tomorrow", *New England Journal of Medicine*, 348: 2570-72.

Besley, Timothy ve Anne Case; 2003, "Political Institutions and Policy Choices: Evidence from the United States", *Journal of Economic Literature*, 41: 7-73.

Bosk, Charles L; 1980, "Occupational Rituals in Patient Management", *New England Journal of Medicine*, 303: 71-76.

Brill, Steven; 2003, *After: How America Confronted the September 12 Era*, New York, Simon and Schuster.

Bronson, Po; 2002, *What Should I Do With My life?* New York, Random House.

Broyard, Anatole; 1992, *Intoxicated by My Illness, and Other Writings on Life and Death*, New York: Clarkson Potter.

Bruce, Robert V.; 1993, "The Misfire of Civil War R&D", John A. Lynn, ed., *Feeding Mars: Logistics in Western Warfare from the Middle Ages to the Present*, Boulder, Colo., Westview.

Burguiere, Andre ve Raymond Grew, ed.; 2002, *The Construction of Minorities: Cases for Comparison Across Time and Around the World*, Ann Arbor, University of Michigan Press.

Burke, Kenneth; 1989, *On Symbols and Society*, Chicago, University of Chicago Press.

Burton, John R. ve Jesse Roth; 1999, "A New Format for Grand Rounds", *New England Journal of Medicine*, 340: 1516.

Violence Explained: The Sources of Conflict, Violence and Crime and Their Prevention, Manchester University Press.

Institutional Change and Globalization, Princeton, Princeton University Press.

Case, Christopher ve Ashok Balasubramanyam; 2002, "A Wo-

man With Neck Pain and Blindness", *Medscape Diabetes and Endocrinology* 4, no. 1.

Catelli Case; 2003, "in the Matter of the Probate of the Last Will and Testament of Anna Villone Catelli", 361 N.J. Süper. 478;825 A.2d 1209; 2003 N.J. Siper. LEXIX 235, LexisNexis, 21 Nisan 2004'ten.

Cavalli-Sforza, Luigi Luca; 2000, *Genes, Peoples, and Languages*, New York, North Point Press.

CBS News; 2002, *What We Sau>*, New York, Simon and Schuster.

Cicourel, Aaron V.; 1984, "Diagnostic Reasoning in Medicine: The Role of Clinical Discourse and Comprehension", Yayınlanmamış tebliğ, University of California, San Diego, 2002.

—; 2002, *Le raisonnement medical. Une approche socio-cognitive*, Paris, Editions du Seuil.

Cole, Steven A. ve Julian Bird; 2000, *The Medical Interview The Three Function Approach*, St. Louis, Mosby (2.bs.).

Der Spiegel; 2001, *inside 911: What Really Happened*, New York, St. Martin's Press.

Diamond, Jared; 1992, *The Third Chimpanzee: The Evolution and Future of the Human Animal*, New York, HarperCollins.

—; 1998, *Guns, Germs, and Steel: The Fates of Human Societies*, New York, Norton (*Tüfek, Mikrop ve Çelik: İnsan Topluluklarının Yazgıları*, çev. Ülker İnce, Ankara, Tübitak, 2002.)

Dietz, Thomas, Elinor Ostrom ve Paul C. Stern; 2003, "The Struggle to Govern the Commons", *Science*, 302: 1907-12.

Dolsak, Nives ve Elinor Ostrom, ed.; 2003, *The Commons in the New Millennium: Challenges and Adaptation*, Cambridge, Mass.: MIT Press.

Drew, Paul; 2003, "Precision and Exaggeration in Interaction", *American Sociological Review*, 68: 917-38.

Duenes, Steve, Matthew Ericson, William McNulty, Brett Taylor, Hugh K. Truslow ve Archie Tse; 2004, "Threats and Responses: On the Ground and in the Air". *Neu> York Times*, 18 Haziran, A16-17.

Dünya Bankası; 2002, *Building Institutions for Markets: World Development Repon 2002*, Oxford, Oxford Univeristy Press.

Dwyer, Jim; 2004, "Families Forced a Rare Look at Government Secrecy", *New York Times*, 22 Temmuz, A18.

Eden, Lynn; 2004, *Whole World on Fire: Organizations, Knowledge, and Nuclear Weapons Devastation*, Ithaca, Cornell University Press.

Edgerton, Robert B.; 1967, *The Cloak of Competence: Stigma in the Lives of the Mentally Retarded*, Berkeley, University of California Press.

Eisenhower Commission; 1969, *To Establish Justice, to Insure Domestic Tranquility: Final Report of the National Commission on the Causes and Prevention of Violence*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office.

Falwell, Jerry; 1997, *Falwell: An Autobiography*, Lynchburg, Va., Liberty House Publishers.

Feige, Edgar L.; 1997, "Underground Activity and Institutional Change: Productive, Protective, and Predatory Behavior in Transition Economies", Joan M. Nelson, Charles Tilly ve Lee Walker, ed., *Transforming Post-Communist Political Economies*, Washington, D.C., National Academies Press içinde.

Fink, Mitchell ve Lois Mathias; 2002, *Newr Forget: An Oral History of September 11, 2001*, New York, HarperCollins.

Fishkind, Russell J., Edward T. Köle ve M. Matthew Mannion; 2003, "Minimize Undue Influence Claims Through Proper Drafting and Execution of the Will", *New Jersey Law Journal*, 26 Mayıs, Lexis-Nexis, 17 Nisan 2004'ten.

Fitch, Kristine L; 1998, *Speaking Relationally: Culture, Communication, and Interpersonal Connection*, New York, Guilford.

Franzosi, Roberto; 2004, *From Words to Numbers: A Journey in the Methodology of Social Science*, Cambridge, Cambridge University Press.

Frazier, Ian; 2004, "Bags in Trees: A Retrospective", *New Yorker*, 12 Ocak: 60-65.

Futrell, Robert ve Barbara G. Brents; 2003, "Protest as Terrorism: The Potential for Violent Anti-Nuclear Activism", *American Behavioral Scientist*, 46: 745-65.

Gaddis, John Lewis; 2002, *The Landscape of History: How Historians Map the Past*, Oxford, Oxford University Press.

GAO lAmerika Birleşik Devletleri Genel Muhasebe DairesiJ; 2003, *Medical Malpractice Insurance: Multiple Factors Haa Contributed to Increased Premium Rates*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office.

Glanz, James; 2004, "Reliving 9/11, With Fire as Teacher", *New York Times*, 6 Ocak (web baskısı).

Goffman, Erving; 1961, *As^itums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*, Garden City, N.Y., Doubleday.

—; *Behavior in Public Places: Notes on the Sociai Organization of Gatherings*, Press.

—; *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*, New York, Basic Books.

—; *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, New York, Harper and Row.

—; 1981, *Forms of Talk*, Oxford, Blackvvell.

Gonzalez Callejo, Eduardo; 2002a, *La Violencia en la Politica. Perspectivas teoricas sobre el empleo deliberado de la fuerza en los conglictos de poder*, Madrit, Consejo de Invertigaciones Cientificas.

—; 2002b, *El terrorismo en Europa*, Madrit, Arco/Libros.

Gould, Roger V.; 2003, *Collision of Wüls: Hou> Ambiguity About Sociai Rank Breeds Conflict*, Chicago, University of Chicago Press.

Greenberg, Michael; 2004, "Freelance", *Times Literary Supplemeni*, 10 Aralık: 16.

Hardin, Garrett; 1968, "The Tragedy of the Commons", *Science*, 162: 1243-48.

Hardin, Russell; 2002, "Street-Level Epistemology and Democratic Participation", *Çalışma Belgesi 2002/178*, Instituto Juan March de Estudios e Investigaciones, Madrid.

Harding, Susan Friend; 2000, *The Book of Jerry Faluteli. Fundamental Language and Politics*, Princeton, Princeton University Press.

Heitmeyer, Wilhelm ve John Hagan, ed.; 2003, *International Handbook of Violence Research*, Dordrecht, Kluwer.

Hershberg, Eric ve Kevin W. Moore, ed.; 2002, *Critical Views of September 11: Analyses from Around the World*, New York, The New Press.

Hoerder, Dirk; 2002, *Cultures in Contact: Word Migrations in the Second Millennium*, Durham, Duke University Press.

Horowitz, Irving Louis; 1977-1978, "Autobiography as the Presentation of Self for Social Immortality", *New Literary History*, 9: 173-79.

—; 1990, *Daydreams and Nightmares: Reflections on a Harlem Childhood*, Jackson, University Press of Mississippi.

Insurance Information Institute; 2004, "Medical Malpractice", III Insurance Issues Update (web baskısı).

Jackman, Marry R.; 2002, "Violence in Social Life", *Annual Review of Sociology*, 28: 387-415.

Jehl, Douglas ve Eric Lichtblau; 2004, "Review at C.I.A. and Justice Brings No 9/11 Punishment", *New York Times*, 14 Eylül, A18.

Katz, Jack; 1999, *How Emotions Work*, Chicago, Chicago University Press.

Katz, James E. ve Mark Aakhus; 2002, "Preface and acknowledgements", James E. Katz ve Mark Aakhus, ed., *Perpetual Contact: Mobile Communication, Private Talk, Public Performance*, Cambridge, Cambridge University Press içinde.

Katz, Jay; 2002, *The Silent World of Doctor and Patient*, Baltimore, Johns Hopkins University Press.

Kitty, Alexandra; 2003, "Appeals to Authority in Journalism", *Critical Review*, 15: 347-57.

Kleinberg, Mindy; 2003, "Statement of Mindy Kleinberg to the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, March 31, 2003", www.9-11commission.gov/hearings/hearing1/witness_kleinberg.html, 10 Kasım 2003'te bakıldı.

Kogut, Brice; 1997, "Identity, Procedural Knowledge, and Institutions: Functional and Historical Explanations for Institutional

Change", Frieder Naschold, David Soskice, Bob Hancke ve Ulrich Jürgens, ed., *Ökonomische Leistungsfähigkeit und institutionelle Innovation. Das deutsche Produktions- und Politikregime im internationalen Wettbewerb*, Berlin, Sigma içinde.

Krug, Etienne G. vd.; 2002, *World Repon on Violence and Health*, Cenevre, Dünya Sağlık Örgütü.

Kushner, Harvey W., ed.; 2001, "Terrorism in the 21st Century", *American Behavioral Scientist*, 44, no. 6.

Lawcopedia; 2004, "Medical Malpractice", www.lectlaw.com/tmed.htm (5 Mayıs 2004).

Lieberman, Robert C; 2002, "Ideas, Institutions, and Political Order: Explaining Political Change", *American Political Science Review* 96: 697-712.

Lipton, Eric ve William K. Rashbaum; 2004, "Kerik Withdraws as Bush's Nominee for Security Post", *Neti; York Times*, 11 Aralık, A15.

Luker, Kristin; 1975, *Taking Chances: Abortion and the Decision Not to Contracept*, Berkeley, University of California Press.

March, James G., Martin Schulz ve Xueguang Zhou; 2000, *The Dynamics of Rules: Change in Varitten Organizational Codes*, Stanford, Stanford University Press.

Marjoribanks, Timothy, MaryJo Delvecchia Good, Ann G. Lavvthers ve Lynn M. Peterson; 1996, "'Physicians' Discourses on Malpractice and the Meaning of Medical Malpractice." *Journal of Health and Social Behavior*, 37: 163-78.

Massey, Douglas S., Camile Z. Charles, Garvey F. Lundy ve Mary J. Fischer; 2003, *The Source of the River: The Social Origins of Freshmen at America's Selective Colleges and Universities*, Princeton, Princeton University Press.

Maynard, Douglas W.; 2003, *Bad Neu/s, Good Netcs: Conversational Order in Everyday Talk and Clinical Settings*, Chicago, University of Chicago Press.

Mazower, Mark; 2002, "Violence and the State in the Tftentieth Century", *American Historical Review* >, 107: 1158-78.

McAdams, Doug; 1988, *Freedom Summer*, New York, Oxford University Press.

McCord Case-, 2002, "Evans v. St. Mary's Hospital of Brooklyn", *New York Law Journal*, 19 Temmuz, LexisNexis, 5 Mayıs 2004'ten.

McKeon, Richard vd.; 1941, *The Basic Works of Aristotle*, New York, Random House.

Mills, C. Wright; 1963, *Pouter, Politics, and People: The Collected Essays of C. Wright Milis*, New York, Ballantine.

Morris, Aldon; 1984, *The Origin of the Civil Rights Movement: Black Communities Organizing for Change*, New York, Free Press.

Moss, Philip ve Chris Tilly; 2001, *Stories Employers Teli: Race, Skill, and Hiring in America*, New York, Russell Sage Foundation.

Murphy, Dean E.; 2002, *September 11: An Oral History*, New York, Doubleday.

NAS; 2004, National Academy of sitesi, www.nationalacademies.org/about/hiscory.html.

New Jersey State Bar Association; 2003, "expressing the position of the New Jersey State Bar Association medical malpractice reform", *New Jersey Law Journal*, 19 Mayıs, Lexis Nexis, 30 Nisan 2004'ten.

Newman, Katherine S.; 1988, *Falling From Grace: Downward Mobility in the Age of Affluence*, Berkeley, University of California Press.

Nierangarten, Mary Beth; 2001, "Using Evidence-Based Medicine in Orthopaedic Clinical Practice: The Why, When, and How-to Approach", *Medscape Orthopaedics and Sports Medicine Journal* 5, no. 1.

Niles Case; 2002, "in the Matter of the Trists Created by Laura J. Niles", A-7/8 Eylül Dönemi 2002, New Jersey Yüksek Mahkemesi, LexisNexis 17 Mayıs 2004'ten.

Niles Foundation; 2002, "Laura J. Niles Foundation", www.ljniles.org.

9/11; 2003, National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, Public Hearing, 31 Mart 2003 Pazartesi, www.9/11commission.gov/archive/hearing/9/11Commission_Hearing_2003-03-31.html, 12 Temmuz 2004'te bakıldı.

—; 2004, National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, *The 9/11 Commission Report*, New York, Norton.

Noonan, John T. Jr.; 2002, *Persons and the Masks of the Law: Cardozo, Holmes, Jefferson, and Wythe as Makers of the Masks*, Berkeley, University of California Press.

Nora, Pierre vd.; 1987, *Essais d'ego-histoire*, Paris, Gallimard.

North, Douglass C; 1997, "Understanding Economic Change", Joan M. Nelson, Charles Tilly ve Lee Walker, ed. *Transforming Post-Communist Political Economies*, Washington, D.C., National Academies Press içinde.

Ostrom, Elinor; 1990, *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge, Cambridge University Press.

—; 1998, "A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action", *American Political Science Review*, 92: 1-22.

Ostrom, Elinor, Thomas Dietz, Nives Dolsak, Paul C. Stern, Susan Stonich ve Elke Weber, ed.; 2002, *The Drama of the Commons*, Washington, D.C., National Academies Press.

Pape, Robert A.; 2003, "The Strategic Logic of Suicide Terrorism", *American Political Science Review*,

Quest: The Essence of Humanity, New York, John Wiley.

To Engineer Is Human: The Role of Failure in Successful Design,

Plummer, Ken; 2001, "The Call of Life Stories in Ethnographic Research", Paul Atkinson, Amanda Coffey, Sara Delamont, John Lofland ve Lyn Lofland, ed., *Handbook of Ethnography*, Londra, Sage içinde.

Polletta, Francesca; 1998a, "'It Was Like a Fever...'", *Spontaneity and Identity in Collective Action*, *Social Problems*, 45: 137-59.

—; 1998b, "Contending Stories: Narrative in Social Movement", *Qualitative Sociology*,

Freedom is an Endless Meeting: Democracy in American Social Movements, Chicago, University of Chicago Press.

Was Like a Fever: Storytelling in Protest and Politics, Chicago, University of Chicago Press.

Polletta, Francesca ve James M. Jasper; 2001, "Collective Identity and Social Movements", *Annual Review of Sociology*, 27: 283-305.

Post, Peggy; 1997, *Emily Post's Etiquette*, 16. Baskı, New York, HarperCollins.

Pretty, Jules; 2003, "Social Capital and the Collective Management of Resources", *Science*, 302: 1912-14.

Ranstorp, Magnus; 2003, "Statement of Magnus Ranstorp to the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, March 31, 2003", www.9-11commission.gov/hearings/hearing_1/witness_ranstorp.html.

Rashbaum, William K. ve Jim Dwyer; 2004, "Citing Debacle Over Nomination, Kerik Quits Giuliani Partnership", *New York Times*, 23 Aralık, A1, B10.

Reaka-Kudla, Marjorie L, Don E. Wilson ve Edward O. Wilson, ed.; 1997, *BioDiversity II: Understanding and Protecting Our Biological Resources*, Washington, D.C., Joseph Henry Press.

Reis, Albert J. Jr. ve Jeffrey A. Roth, ed.; 1993, *Understanding and Preventing Violence*, Washington, D.C., National Academies Press.

Richardson, Kristin M.; 2002, "September 2002: Baylor Grand Rounds", *Medscape Diabetes and Endocrinology* 4, no. 2.

Riesman, David, Nathan Glazer ve Reuel Deney; 1950, *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*, New Haven, Yale University Press.

Riley, Matilda White, ed.; 1988, *Sociological Lives*, Newbury Park, Calif., Sage.

Roland, Alex; 1999, "Science, Technology, War, and the Military", John Whiteclay Chambers II, ed., *The Oxford Companion to American Military History*, Oxford, Oxford University Press içinde.

Rosenbaum, Thane; 2004, *The Myth of Moral Justice: Why Our Legal System Fails to Do What's Right*, New York, HarperCollins.

Roth, Julius A.; 1972, "Some Contingencies of the Moral Evolution and Control of CHentele: The Case of the Hospital Emergency Service", *American Journal of Sociology*, 77: 839-56.

Rothman, David J.; 1991, *Strangers at the Bedside: A History of How Law and Bioethics Transformed Medical Decision Making*, New York, Basic Books.

Salisbury, Harrison E.; 1964, "An Introduction to the Warren Commission Report", *Report of the Warren Commission on the Assassination of President Kennedy*, New York, Net*/ York Tim&içinde.

Samuel, Raphael; 1981, *East End Undenworld. 2: Chapters in tKe Life of Arthur Harding*, Londra, Roudedge and Kegan Paul.

—; 1998, *hland Stories: Unravellign Britain*, Yayına hazırlayan Alison Light, Sally Alexander ve Gareth Stedman Jones ile birlikte, Londra, Verso.

Schmid, Alex P., ed.; 2001, *Countering Terrorism Througk International Cooperation*, Milano: International Scientific and Professional Advisory Council of the United Nation Crime Prevention and Criminal Justice Programme.

Schwartz, Barry; 1975, *Queuing and Waiting: Studies in the Social Organization of Access and Delay*, Chicago, University of Chicago Press.

Scott, James O; 1990, *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven, Yale University Press.

—; 1998, *Seeing Like a State: How Certain Schemes w împrove tKe Human Condition Have Faited*, New Haven, Yale University Press.

Scott, W. Richard; 1995, *Institutions and Organisations*. Thousand Oaks, Calif., Sage.

Senechal de la Roche, Roberta, ed.; 2004, "Theories of Terrorism: A Symposium", *Sociological TKeory*, 22: 1-105.

Shenon, Philip; 2004, "9/11 Families Group Rebukes Bush for Impasse on Overhaul", *Neu; York Times*, 28 Kasım, A20.

Smelser, Neil J. ve Faith Mitchell; 2002a, *Terrorism: Perspectives from the Behavioral and Social Science*, Washington, D.C., National Academies Press.

—; 2002b, *Discouraging Terrorism: Some Implications of 9/11*, Washington, D.C., National Academies Press.

State; 2001a, U.S. Department of State. Office of the Coordinator for Counterterrorism, "Patterns of Global Terrorism 2000", www.usis.usemb.se/terror/rpt2000/index.html.

—; 2001b, U.S. Department of State. International Information Programs, "Powell: 'A Terrible, Terrible Tragedy Has Befallen My Nation'", www.usinfo.state.gov/tDpical/pol/terror/01091105.html.

—; 2002, U.S. Department of State. Office of the Coordinator for Counterterrorism, "Patterns of Global Terrorism 2001", www.usis.usemb.se/terror/rpt2001/index.html.

Stern, Jessica; 2003, *Terror in the Name of God: Why Religious Militants Kill*, New York, HarperCollins.

Stinchcombe, Arthur L; 1997, "On the Virtues of the Old Institutionalism", *Annual Review of Sociology*, 23: 1-18.

Stollberg, Sherly Gay; 2004, "9/11 Widows Skillfully Applied the Power of a Question: Why?" *New York Times* (web baskısı).

Sugden, Andrew, Richard Stone ve Caroline Ash, ed.; 2004, "Ecology in the Underworld." *Science*, 304: 1613-37.

Swidler, Ann; 2001, *Talk of Love: How Culture Matters*, Chicago, University of Chicago Press.

Tetlock, Philip E., Jo L. Husband, Robert Jervis, Paul C. Stern ve Charles Tilly, ed.; 1989, *Behavior, Society, and Nuclear War; Volume I*, New York, Oxford University Press.

Tilly, Charles; 1969, "Collective Violence in European Perspective", Hugh D. Graham ve Ted R. Gurr, ed., *Violence in America: Volume I*, Washington, D.C., U.S. Government Printing Office içinde.

—; 1993, "Blanding in", *Sociological Forum*, 8: 497-506.

—; 1995, "To Explain Political Processes", *American Journal of Sociology*, 100: 1594-1610.

—; 1996, "Invisible elbow", *Sociological Forum*, 11: 589-601.

—; 1998, *Durable Inequality*, Berkeley, University of California Press.

—; 1999, "The Trouble with Stories", Ronald Aminzade ve Berni-

ce Pescosolido, ed., *The Social Worlds of Higher Education: Handbook for Teaching in a New Century*, Thousand Oaks, Calif., Pine Forge Press içinde.

—; 2000, "Chain Migration and Opportunity Hoarding", Janina W. Dacyl ve Charles Westin, ed., *Governance of Cultural Diversity*, Stockholm, Uluslararası Göç ve Etnik İlişkiler Araştırma Merkezi içinde.

—; 2001, "Relational Origins of Inequality", *Anthropological Theory*, 1:355-72.

—; 2002a, "Event Catalogs as Theories", *Sociological Theory*, . 20: 248-54.

—; 2002b, "Violence, Terros, and Politics as Usual", *Boston Review*, 27, no 3-4: 21-24.

—; 2003a, "Political Identities in Changing Polities", *Social Research*, 70: 1301-15.

—; 2003b, *The Politics of Collective Violence*, Cambridge, Cambridge University Press.

—; 2004a, *Social Movements, 1768-2004*, Boulder, Colo., Paradigm Press.

—; 2004b, "Terror, Terrorism, Terrorists", *Sociological Theory*, 22: 5-13.

Tilly, Chris ve Charles Tilly; 1998, *Work önder Capitalism*, Boulder, Colo., Westview.

Timmermans, Stefan ve Marc Berg; 1997, "Standardization in Action: Achieving Local Universality through Medical Protocols", *Social Studies of Science*, 27: 273-305.

Türk, Austin T.; 2004, "Sociology of Terrorism", *Annual Review of Sociology*, 30: 271-86.

Van de Mieroop, Marc; 1999, *Cuneiform Texts and the Writing of History*, Londra, Roudedge.

Waizer, Harry; 2003, "Statement of Harry Waizer to the National Commission on Terrorist Attacks Upon the United States, March 31, 2003", www.9-11commission.gov/hearings/hearing1/witness_wai-

zer.html, 11/10/03'te bakıldı.

Weber, Linda R. ve Allison I. Carter; 2003, *The Social Construction of Trust*, New York, Kluwer/Plenum.

Weinholtz, Donn ve Janine Edwards; 1992, *Teaching During Rounds: A Handbook for Physicians and Residents*, Johns Hopkins University Press.

Young, I. M. ve J. W. Crawford; 2004, "Interactions and Self-Organization in the Soil-Microbe Complex", *Science*, 304: 1634-37.

Young, Robert Vaughn; 2001, "That Wilder Shore: Intoxicated with Anatole Broyard", www.phoenix5.org/assaysry.

Zelizer, Viviana A.; 2005, *The Purchase of Intimacy*, Princeton, Princeton University Press.